Madrid 1990: cel de-al XVII-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice

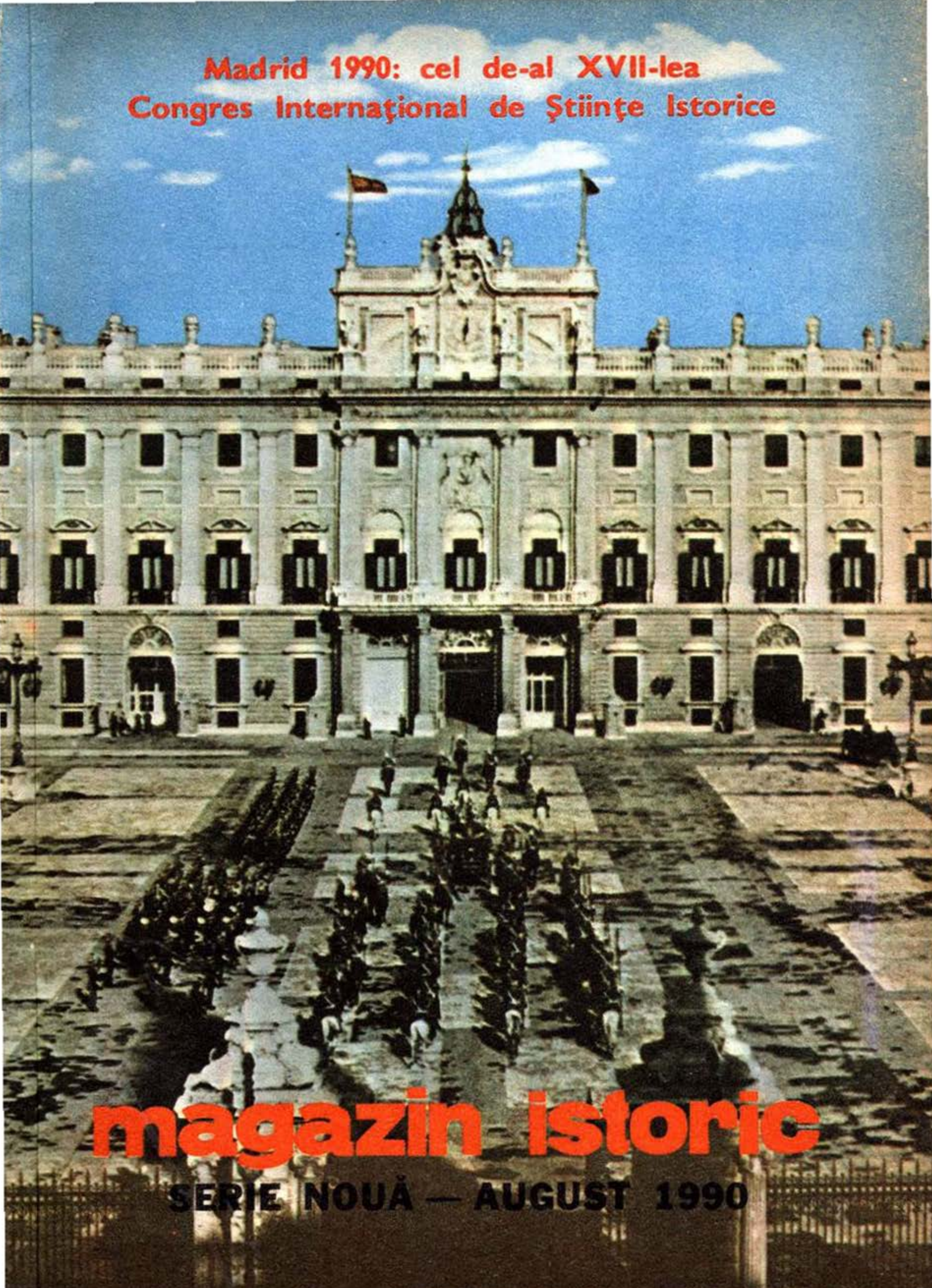

magazin istoric

SERIE NOUĂ — AUGUST 1990

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 8 (281) august 1990

SUMAR

• **Nosce te ipsum:** Anton Dumitriu...2 • **Cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice:** Dan Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Vilar, H. Ahrweiler...3 • **Madrid — repere istorice:** Vasile Șandru...5 • **Imagini spaniole ale țărilor române:** Eugen Denize...11 • **Mamutul și literatura:** Mircea Dinescu...14 • **Era 23 aprilie 1953 — tragicul sfîrșit al unui mare istoric, Gh. I. Brătianu:** Mircea T. Georgescu...16 • **Controverse în jurul unui act istoric:** Cristian Popișteanu...17 • **23 august 1944 — documente, mărturii: Mihai I, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L. Pătrășcanu, I. Antonescu...20** • **Registrul audiențelor la Palat:** I. Lăcustă...21 • **A doua arestare a mareșalului I. Antonescu — generalii sovietici R.I. Malinovski, I.Z. Susaikov raportează lui Stalin...32** • **Luca Arbore — viteazul hatman al lui Ștefan cel Mare:** Ion I. Nistor...33 • **Reapariția tiraniei în Grecia Antică:** Gheorghe Vlad Nistor ...36 • **O contesă germană la Curtea Domnească din București:** George Potra...37 • **1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (V):** Andrei Șiperco...40 • **1920. Ioan Flueraș — în culisele afilierii la Comintern...43** • **Gh. Cristescu — o răsunătoare demisie...45** • **„Istoria medievală ne ajută să înțelegem unitatea Europei":** Dimitri Obolensky...46 • **Liniile strategice Maginot și Siegfried — diagnostic istoric:** C. Antip, Jean-Pierre Panouillé...48 • **Cine era sau cine nu era Shakespeare:** J.D. Reed...53 • **În București, acum 50 ani...58** • **Dialog cu cititorii...63**

COPERTELE NOASTRE

①④ Între monumentele arhitectonice ale patrimoniului național spaniol, se află Palatul regal din Madrid (coperta ①)și Palatul regal din El Pardo (interior — coperta ④) **(Madrid — repere istorice,** p. 5)

②③ Constituită în 1503, biserica cu hramul „Tăierea capului Sf. Ion Botezătorul" din satul Arbore, ctitorie a hatmanului Luca Arbore, este reprezentativă pentru arta meșterilor constructori și zugravi moldoveni din vremea lui Ștefan cel Mare. Cîteva fresce ale zugravului Dragoș Coman împodobesc pereții monumentului; ② Detalii de pe partea sud-vestică a bisericii; ③ Grup de curteni (detaliu de pe fațada vestică) **(Luca Arbore,** p. 33)

Nosce te ipsum

De peste două milenii şi jumătate, acest dicton filosofic — „Cunoaşte-te pe tine insuţi" —, deviză a oracolului din Delphi, nu conteneşte să confrunte omul cu una dintre fundamentalele probleme ale cunoaşterii. Îndemnul la propria cunoaştere constituia, în concepţia lui Socrate şi a discipolilor lui, o recomandare divină, a zeilor, la înţelepciune. „Numai omul înţelept se va cunoaşte pe sine" şi va fi în stare să cerceteze „ce ştie şi ce nu ştie şi să-i iscodească pe fiecare ce ştiu şi cred că ştiu fără să ştie" — se precizează în dialogul lui Platon, Charmides. **Înţelepciunea are deci un dublu aspect:** a şti ce ştii, **o cunoaştere a cunoaşterii, şi** a şti ce nu ştii.

Aşadar, de două milenii şi jumătate — şi, de fapt, cu mult înainte — omul a căutat deci să se cunoască pe sine şi, cunoscîndu-se pe sine, să lărgească orizontul cunoaşterii umane. O năzuinţă spre continuă împlinire, care înnobilează pe unica fiinţă în stare să aspire la această cunoaştere — omul: de ieri, de azi, de mîine, Homo universalis, **aşadar, a cărui descifrare ne-o propune profesorul Anton Dumitriu, din a cărui lucrare purtînd acest titlu am extras, cu acordul autorului, fragmentele[1] pe care le prezentăm în continuare. Ne-am oprit la capitolul** Nosce te ipsum **pentru semnificaţiile de mare profunzime pe care acest dicton le-a căpătat în viaţa ţării după această Revoluţie din decembrie 1989, o „cunoaştere de sine" deopotrivă admirabilă şi înălţătoare.**

Începînd de la Thales din Milet, socotit ca primul filosof propriu-zis din Grecia antică, celebra deviză „cunoaşte-te pe tine însuţi" nu a încetat de a fi în centrul preocupărilor filosofice. Desigur, deviza trebuie să fi fost mult mai veche, fiindcă ea exista înscrisă pe templul de la Delphi, de unde a fost preluată de mai toţi înţelepţii vechii Hellade. Socrate ne spune chiar că „înţelepciunea înseamnă în fapt a te cunoaşte pe tine însuţi". Cu toată această preocupare de a pătrunde în propria ta fiinţă, nimeni nu a putut vreodată să definească cu toată claritatea ce este un om, în afară de afirmaţia, mult prea generală pentru a fi caracterizată, făcută de gînditorii greci, chinezi, indieni sau aparţinînd altor culturi ale lumii antice, că „omul este un zeu". Problema a fost atacată şi de ştiinţa modernă, şi mai ales, în epoca noastră, de biologie, care şi-a propus un scop extraordinar şi teribil, acela de a dezlega enigma umană prin studierea omului ca rezultat al evoluţiei lui, sub presiunea factorilor externi, pornind de la apariţia primei celule vii. Deosebirea de tratare a problemei se impune de la prima vedere, ea rezidă în punctul de vedere care stă la baza cercetării: primii urmăreau să găsească omul în principiu, iar ceilalţi, corpul uman în structura lui. Nu ştiu dacă vreunul din aceste ţeluri este posibil de atins sau nu în toată întinderea lui, dar un lucru este sigur, rezultatele nu pot să se întîlnească. Primul punct de vedere porneşte de la cercetarea unui universal, iar al doilea, de la cercetarea unui particular, de la individ.

Să vedem mai întîi ce putem constata despre om, nu ca principiu sau posesor al unui principiu, ci ca individ.

De la primul examen pe care-l facem în această problemă care ne preocupă, observăm că individul uman însuşi nu se cunoaşte pe sine în realitate. Acest lucru are loc cu o generalitate aproape neştirbită. El se oglindeşte în societate, şi propria-i individualitate nu-i apare decît ca reflectarea părerilor celorlalţi despre ceea ce este el în manifestările sale exterioare. S-a ajuns, astfel, la un complex psihanalitic, pe care-l vom numi *complexul oglinzilor*, şi în care fiecare om îşi falsifică imaginea lui, luînd-o drept aceea redată de ceilalţi sau chiar propria-i părere despre sine, aceea a unei imagini dorite.

Această identificare a individului uman nu este, de la sine înţeles, esenţială, ea nu reprezintă natura lui specifică ci este doar o determinare prin accident.

Cea mai frecventă determinare a unui individ este figura lui, dar aceasta îi este omului absolut inaccesibilă direct. Despre mine ca mască umană nu ştiu nimic mai mult decît alţii, în ochii cărora m-am reflectat, sau eu însumi, dacă pun în faţa mea o oglindă. Epoca modernă a inventat ce e drept şi fotografia şi filmul, dar oricît de multe detalii s-ar aduna la un loc pentru a forma o figură umană, ea nu este accidental omul. În această privinţă, mythul lui Narcis este foarte semnificativ. Tînărul Narcis ajunge la un izvor limpede cu apele ca de argint, şi vrînd să bea apă, îşi vede propriul său chip pentru prima oară şi se îndrăgosteşte de el ca şi cum ar fi un altul. El îşi admiră într-atît chipul reflectat, că vrea să-l îmbrăţişeze. Şi iată ce-i spune poetului:

Credule, quid frustra simulacra fugacia captas
Quod petis est nusquam; quod amas, aretere, perdes.

„Credulule, pentru ce fugi să prinzi simulacre fugare,
Ceea ce cauţi tu nu-i nicăieri; plecînd vei pierde ce iubeşti".
(Ovidiu, *Metamorfozele*, III, 4)

Dar dacă omul există, ca şi Narcis, înainte de a-şi vedea imaginea pe luciul apelor, cine este atunci cel ce se află dincolo de simulacru? „Aceasta-i întrebarea". În acest sens ne vorbeşte şi legenda biblică care capătă, în context, un anumit sens. După ce primii oameni au „muşcat" din pomul „cunoaşterii Binelui şi Răului", li s-au deschis ochii şi au descoperit că sînt goi. Prin urmare, prin intrarea intelectului în funcţia sa dualâ, adică aceea de a fi subiect cunoscător şi obiect de cunoscut, omul a început să se cunoască şi din exterior, iar această cunoaştere din afară ar lăsa în umbră cunoaşterea de sine însuşi, semnificînd astfel o diminuare a integrităţii umane.

Este clar că, dacă vrem să ne cunoaştem pe noi înşine, cum ne sfătuieşte înţelepciunea grecească, este greu din aceste afirmaţii să desprindem o idee clară şi distinctă despre ce este „eul". Această „unicitate" a eului în univers, pe care a găsit-o Stirner[2], poate ar fi putut conduce la rezultate mai interesante decît dreptul la putere şi la posesie. De altfel, această curioasă omnipotenţă presupune prin ea însăşi o izolare care într-un fel îi anulează sensul. ■

Anton DUMITRIU

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 6, 7/1990.

[2] Max Stirner (Kaspar Schmidt), filosof german, adept al hegelianismului. A trăit între 1806 şi 1856. Opera de seamă: *Unicul şi proprietatea sa*

Agenda forumului mondial al istoricilor de la Madrid

Cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice urmează să se reunească în Spania între 26 august și 2 septembrie a.c. Însumînd o problematică universală, reflectînd stadiul de evoluție și dezvoltare a istoriografiei pe plan mondial, importanta reuniune a istoricilor lumii — întrunită o jumătate de deceniu după congresul de la Stuttgart și la un deceniu de la cel de la București — se va desfășura într-un nou climat. De o comunitate ecumenică a istoricilor s-a putut vorbi necontenit, chiar și în grelele momente ale războiului rece ori în cele ale perioadei de sfîrșit a erei dictaturilor comuniste. În anul acesta, marea reuniune are însă loc într-o nouă situație internațională, în care colaborarea și cooperarea istoricilor de pretutindeni beneficiază de condiții istorice favorizante, în care începe să se poată vorbi de o „casă a Europei" și neîndoielnic de o „casă a întregii umanități". Lucrările Congresului al XVII-lea se vor desfășura, în consecință, pe noi linii de forță, în împrejurări cu mult mai prielnice dezvoltării istoriografiei mondiale.

Deosebindu-se de multe alte tipuri de reuniuni internaționale, unde programele sînt deseori rezultatul întîmplării ori al unor preocupări dominant personale, congresele internaționale de științe istorice au avut totdeauna meritul de a se încadra unui program riguros, stabilit pe bază de înțelegere și consens de către Biroul Comitetului Internațional de Științe Istorice, program menit a aduce în discuție o tematică de marcantă importanță.

Reuniunea de la Madrid se va desfășura în cadrul mai multor secții. În cea a *marilor teme* vor fi dezbătute: *Descoperirea Americii de către europeni și consecințele ei; Megalopolis în istorie: aspecte economice, social-culturale și politice* și *Revoluții și reforme: influența lor asupra istoriei societății.* În secția de *metodologie*, temele sînt următoarele: *Concepțiile europene și asiatice asupra timpului în istoriografie; Antropologie, istorie socială și istorie culturală* și *Biografia istorică.* În cele patru subsecții ale *secției cronologice* dezbaterile vor fi axate în jurul unui bogat ansamblu de teme: *Migrațiile populațiilor în America precolumbiană; Miturile și simbolurile, ca izvoare ale istoriei lumii mediteraneene; Sistemele feudale în Asia; Lumea rurală și mișcarea comunală; Cerealele în istoria mondială; Modernizarea lumii arabe; Declinul Imperiului otoman; Nașterea și difuzarea științei, mișcările și schimburile intelectuale; Organizarea muncii; Raporturile dintre evrei, creștini și musulmani; State și imperii în Africa neagră; Strategii pentru menținerea puterii; Centre și periferii — metropole și colonii; Maladii și societăți; Formare și școli tehnice în societatea modernă; Evoluția profesională a femeii și statutul ei social începînd de la revoluția industrială; Noi cercetări asupra tratatelor în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial; Politica socială în secolele XIX și XX* și *Conștiință națională, unitate și mișcări populare în Asia și Africa.* În cadrul Congresului de la Madrid urmează să-și mai desfășoare activitatea 13 comisii interne și 22 organisme afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorice și de asemenea vor avea loc 13 mese rotunde.

La Madrid vor fi prezenți desigur și istorici români. Unora dintre ei le revin rapoarte, corapoarte și comunicări și tuturor să facă intervenții în cadrul celor trei secții ale reuniunii, ori pentru unele organisme internaționale ale C.I.S.I. sau afiliate; unui istoric român îi este atribuită conducerea și realizarea unei mese rotunde. Importantă este însă, înainte de toate, participarea activă, menită a evidenția noua situație, de liberă afirmare, a istoriografiei românești.

Dan BERINDEI
Secretarul Comitetului Național al Istoricilor din România

O declarație făcută revistei MAGAZIN ISTORIC de Excelența Sa, domnul ANTONIO NUÑEZ, ambasadorul Spaniei la București

Între 26 august și 3 septembrie, va avea loc, pentru prima oară în capitala Spaniei, orașul Madrid, cel de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice.

Acest Congres se va deschide cu o temă semnificativă: *Descoperirea Americii și consecințele sale.* Nu este vorba numai de un gest mai mult sau mai puțin evident de recunoaștere a efortului Spaniei, amfitrioana Congresului, ci de importanța enormă a Americii în lume, precum și de o formă de deschidere pentru reîntîlnirea istorică dintre oameni și culturi din Europa, America și Africa, din anul 1992, care va celebra cel de-al V-lea Centenar al Descoperirii.

La acea dată, o Expoziție Universală, organizată în orașul în care s-a născut Traian — Sevilla — și la care, în sfîrșit, va participa și România, va contribui la celebrarea efemeridelor cu care acum se deschide Congresul.

Și alte teme vor merita atenție specială: implicațiile latinității și schimbările profunde petrecute pe continentul nostru — Europa —, în mod special în Estul Europei și, dintre ele, Revoluția Română.

O importantă delegație română va asista la acest Congres, la care se așteaptă participarea a aproximativ 3 000 de specialiști. Totodată, sînt sigur, ei vor întîlni în noua Spanie democratică, în constantă dezvoltare, semnele ospitalității tradiționale ale vechilor țări latine.

Lor, delegației române și Congresului al XVII-lea, le dorim succese sincere, iar oaspeții români să se simtă ca acasă.

București, 9 iulie 1990

HÉLÈNE AHRWEILER,
Secretar general al Comitetului internaţional de ştiinţe istorice:

„Nu pot uita că am fost aleasă la Bucureşti“

Atena. Septembrie 1987. Prima reuniune pregătitoare a Comitetului internaţional al istoricilor. Timp de patru zile, am avut ocazia să discutăm în mai multe rînduri, împreună cu colegul şi prietenul meu, profesorul Virgil Cândea, cu o serie de personalităţi din lumea ştiinţelor istorice. Se poate spune că asemenea altor întruniri la care am văzut-o, doamna Ahrweiler, distinsă reprezentantă a arheologiei elene şi franceze, cunoscută cititorilor *Magazinului istoric* (nr. 11/1983) a fost şi la Atena dinamul acestei activităţi, ale cărei rezultate se vor înfăţişa luna aceasta la cel de-al XVII-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice de la Madrid. Desigur, doamna Ahrweiler era chiar pe sol natal, dar energia şi strălucita sa inteligenţă, tactul şi competenţa pe care le reuneşte se manifestă la Domnia-sa pretutindeni. Iată cum vedea secretarul general al C.I.S.I. actualul congres. Nu numai istoria avansează extrem de rapid, dar şi ştiinţele istorice sînt pe cale să-şi accelereze ritmul de cercetare şi analiză. Baza tehnologică modernă nu poate să nu influenţeze şi investigaţiile istoricilor. În afară de aceasta, înseşi evenimentele îi obligă pe istorici la o nouă manieră de abordare a materiei lor de studiu. Descoperirile trecutului îndepărtat se fac şi ele într-un ritm ameţitor. Arheologii au acum un cîmp nelimitat de studiu. Dar nici alte ştiinţe istorice conexe nu se pot plînge.

Cred că nevoia de cooperare între istorici este mai presantă ca oricînd — intervine în discuţii preşedintele C.I.S.I., domnul E. De la Torre Vilar (Mexic). Pe de o parte, nevoia de cercetări interdisciplinare, pe de alta, necesitatea de a pune în evidenţă aportul fiecărui continent la istoria umanităţii. Noi nu putem uita că pămîntul este al tuturor, că istoria este a tuturor şi deci trebuie să eliminăm petele albe din istorigrafia, nu numai a diferitelor ţări, ci şi a continentelor. Cred că rolul Americilor trebuie încă mai mult studiat, acum în preajma jumătăţii de mileniu de la sosirea lui Columb în Lumea Nouă. Va fi o temă de onoare la Madrid.

Dar nici Asia şi Africa — spune doamna Ahrweiler — nu şi-au găsit încă, nici pe departe, o reprezentare completă istoriografică. Iar Europa poate oferi în continuare noi şi noi dezvăluiri ale istoriei ţărilor ei. Pentru istorici este esenţială cooperarea în deplină libertate a schimbului de opinii şi informaţii ştiinţifice.

Fără pace nu se pot obţine rezultate rodnice nici în cercetările istorice. Iată de ce cred că vechea dorinţă a grecilor ca zeiţa păcii să domnească pe pămînt este mai actuală ca oricînd. Înţelepciunea oamenilor poate să se bizuie pe învăţăturile istoriei.

În încheiere, rectorul Sorbonei a reamintit că dacă la Congresul de la Bucureşti s-a realizat revenirea istoricilor chinezi în rîndul comunităţii mondiale a istoricilor, dacă la cel de la Stuttgart s-a realizat prima adunare mondială a istoricilor pe pămînt german după cel de-al doilea război mondial, să sperăm că la Madrid se va afirma necesitatea inovaţiei în ştiinţele istorice, precum şi nevoia unor noi orizonturi pentru toate aceste ştiinţe. Cu un zîmbet plin de nostalgie, doamna Hélène Ahrweiler ne mărturiseşte că nu poate uita că a fost aleasă secretar general al Comitetului internaţional la Congresul de la Bucureşti de acum zece ani.

Evenimentul cel mai important al istoriografiei mondiale din ultimii cinci ani, Congresul de la Madrid şi-a găsit în revista *Magazin istoric* un fidel cronicar. Numerele 6, 7 şi 8 ale revistei includ o serie de articole consacrate istoriei ţării gazdă, iar copertele 1-4 din acest număr monumentelor Spaniei. Desigur, vom urmări cu atenţie dezbaterile Congresului de la Madrid şi vom căuta să prezentăm cititorilor noştri o serie de puncte de vedere dintre cele mai noi şi interesante.

Cristian POPIŞTEANU

MADRID — REPERE ISTORICE

„Sinteză şi oglindă a întregii naţiuni spaniole, rezultat al unor amestecuri rasiale şi ideologice", aşa definea Madridul Enrique Tierno Galvan, primar al capitalei spaniole, între anii 1979 şi 1985. „Oraş al contrastelor, inundat de o lumină puternică ce conviețuieşte cu obscuritatea; viaţă rafinată, cvasieuropeană în centru, viaţă africană, de aşezare beduină în suburbii", scria despre Madrid eseistul Pio Baroja (1872-1956), în urmă cu o jumătate de secol[1].

Capitală a Spaniei numai din anul 1561, Madridul are o existenţă milenară. Rolul său de seamă în viaţa statului şi a naţiunii a început cu mult înaintea desemnării oraşului, de către Filip II (Magazin istoric, **nr. 8, 9/1983) ca reşedinţă a unei puternice monarhii a timpului. Stabilind capitala regatului la Madrid, regele s-a condus atît după raţiuni şi interese majore ale statului, cît şi ale sale personal.**

Situat în centrul Peninsulei iberice, Madridul fusese dintotdeauna un punct de tranzit. Toate marile drumuri traversînd timp de veacuri peninsula treceau inevitabil prin această aşezare. În 1561, curtea lui Filip II s-a instalat într-un punct care-i permitea, totodată, să urmărească foarte de aproape construirea marii mănăstiri de la El Escorial, aflată la 50 km de Capitală, pe care tocmai se decisese să o înalţe în memoria victoriei de la 10 august 1557, repurtată la Saint-Quentin asupra francezilor. Şi se pare că, nu pe ultimul plan, în luarea acestei decizii, a cîntărit greu şi sfatul medicilor monarhului. Suferind de gută, acesta avea nevoie de un climat de felul celui oferit de Madrid. Într-un ordin datat Toledo, 7 mai 1561, Filip II arăta că „hotărînd să meargă la Madrid cu casa şi curtea sa, acorda un termen de o lună pentru terminarea lucrărilor Alcazarului" (reşedinţă regală aflată în reconstrucţie).

---

[1] Spirit polemist, anarhic şi paradoxal, Pio Baroja y Nessi a exprimat în bogata sa operă cultul energiei şi al libertaţii individuale. Cîteva dintre lucrările lui: *Casa Aizgorri*, *Majoratul lui Labraz*, *Zalacain aventurierul* (trilogie a pămîntului basc), *Lupta pentru viaţă* (trilogie), *Memoriile unui om de acţiune* (roman fluviu în 22 volume), consacrate descrierii lumii interlope madrilene.

În imagine: inima Madridului, Plaza Mayor, datează din anul 1610.

La răscruce de drumuri

Beneficiind deci de o poziție geografică deosebit de prielnică și de o climă favorabilă, de o vegetație diversă și bogată, meleagurile madrilene au oferit condiții optime de viață din cele mai vechi timpuri. Cercetările geologice au scos la iveală mărturii de viață și activitate umană datînd din paleolitic. În unele lucrări s-a emis ipoteza existenței în aceste locuri a unei cetăți romane, *Mantua Carpetanorum*, care nu a putut fi însă localizată. Inscripțiile în piatră descoperite la Pardo, mozaicul din Carabanchel și unele vestigii de la Villaverde (așezări mărginașe ale actualei Capitale) oferă temei pentru afirmația că în timpul romanilor zona a fost intens populată. Cetatea ar fi purtat atunci numele de Majeritum.

Ulterior, au lăsat urmele trecerii lor spre sud vizigoții, iar în secolul VIII, arabii au înaintat pe acolo dinspre sud, în campania lor de cuceriri spre nord. Ei au transformat zona Madridului într-o regiune de frontieră instabilă între regatul Toledo (arab), și creștinii din nord[1]. Așezarea s-a dezvoltat ca un tîrg maur, condus și întărit de un emir. În anul 927, cînd este menționată pentru prima dată denumirea de Magerit sau Magrit, zidurile cetății au fost distruse de Ramiro II, regele Leonului, dar orașul a rămas în continuare sub stăpînire arabă, fiind chiar fortificat din nou de către emirul Abd-er-Rahman III. Din perioada cînd nu devenise Capitală, se mențin pînă azi în oraș denumiri de străzi ca „de la Moreria" (Moreria — de la „Moro" = maur) sau „Puerta de Moros" (Poarta Maurilor).

Asediat de Ferdinand I al Castiliei în 1047, Madridul a fost, în sfîrșit, cucerit de creștini în 1083, sub Alfons VI al Castiliei, care de fapt urmărea cucerirea capitalei regatului, Toledo, pe care a supus-o în 1085 (*Magazin istoric*, nr. 5/1975). Cum era privit Madridul, un modest tîrg maur în acel timp, reiese din mențiunea ușor ironică păstrată în cronici că „Alfons VI a pornit să cucerească Toledo și s-a ales cu Mageritul".

Trecută sub stăpînirea regilor Castiliei, așezarea a început să se dezvolte ca centru comercial și bază de pregătire a campaniilor militare împotriva maurilor. În 1152 Alfons VII a acordat orașului primele privilegii. Din acele timpuri se pare că datează și emblema Madridului — un urs ridicat pe picioarele din spate, mîncînd fructe dintr-un pom „Madroño", ceea ce confirmă existența în acea perioadă a unor păduri cu o faună bogată, obiect al vînătorilor regale. În bătălia de la Las Navas de Tolosa, din 1212, în care forțele unite ale Castiliei, Leonului, Aragonului și Navarrei i-au înfrînt pe almohazi[2], trupele madrilene au purtat deja drapele cu emblema menționată.

Rolul crescînd al orașului în viața țării este vădit printre altele de faptul că în 1309 Ferdinând IV al Castiliei a reunit aici cortesurile regatului pentru a declara război regelui Granadei. Tot aici și-a convocat și Alfons XI cortesurile, 20 ani mai tîrziu. Se povestește că el obișnuia să stea două zile pe săptămînă într-un loc public din Madrid, „pentru ca vătămații și împricinații să vină la el și să-l poată vedea". În 1390, Henric III „cel Bolnăvicios" a fost proclamat rege la Madrid și a dispus construirea primei reședințe regale în pădurea Pardo. Regele Juan II (1406-1454) a folosit periodic această reședință, unde s-a și născut fiica sa Isabel, viitoarea regină a Castiliei, Isabel I Catolica (*Magazin istoric*, nr. 3/1983). Însuși împăratul Carol Quintul (Carol I, ca rege al Spaniei — 1516-1556) și-a avut reședința acolo, în Alcazarul reconstruit la ordinele sale.

Madridul prezintă deci bogate antecedente regale, astfel încît decizia lui Filip II de a-l transforma în Capitală apare ca o încoronare firească a unei evoluții îndelungate. Unul dintre cei mai cunoscuți cronicari ai vieții madrilene din sec. XIX, Ramon de Mesonero Romanos, scria în legătură cu aceasta că Filip II a vrut „să creeze o Capitală nouă, unică, a întregului regat, străină de tradițiile, simpatiile sau antipatiile istorice ale celor precedente, care să poată fi la fel de acceptată de castilieni și aragonezi, andaluzi și galicieni, catalani și basci, valencieni și extremadureni. Un oraș care să poată absorbi și topi în el toate diferitele provincialisme pentru a deveni, în sfîrșit, patria comună, expresia și sinteza diverselor condiții ale locuitorilor regatului".

Cele două mentideros

Devenit reședință a Curții, centru politic, administrativ, cultural al marelui imperiu în care „soarele nu apunea niciodată", Madridul a cunoscut o evoluție circumscrisă istoriei generale a țării. Povara uriașelor cheltuieli impuse de războaiele de cucerire și de apărare a imperiului a făcut ca zestrea lui edilitară să nu se îmbogățească prea mult sub Filip II. Monarhul și-a concentrat atenția asupra construirii mănăstirii din El Escorial, care va fi terminată în 1584, devenind locul lui preferat de odihnă și de meditație pînă la moarte, în 1598. Astfel se explică lipsa aproape totală din oraș a edificiilor din sec. XVI. Între puținele clădiri datînd din această perioadă se păstrează somptuoasa „casă cu

[1] Este perioada Reconquistei (*Magazin istoric*, nr. 1/1985), a recuceririi teritoriilor ocupate de arabi, perioadă începută în sec. VIII e.n. În veacurile următoare, au luat naștere regatele Leon, Castilia, Aragon, Navarra, Portugalia. Rînd pe rînd au fost recucerite Toledo (1085), Lisabona (1147), Cordoba (1236), Sevilla (1248), Cádiz (1262).

[2] Dinastie ce a condus un stat din nordul Africii, almohazii au atins, în perioada de apogeu a puterii lor politice și de expansiune teritorială maximă, teritoriile actualelor state Maroc, nordul Algeriei, Tunisia, nord-vestul Libiei, sudul Peninsulei Iberice. Din 1147, almohazii și-au avut Capitala la Marrakech (Maroc).

șapte coșuri", a cărei construcție a fost finanțată, după cum afirmă cronicarul Pedro de Répide, de însuși Filip II pentru o prea frumoasă doamnă. Un alt edificiu remarcabil este Casa de Cisneros (fondatorul Universității Complutense din Alcalá de Henares, mutată ulterior în Madrid), situată în piața „de la Villa" și integrată ulterior în ansamblul palatului Primăriei.

Ca și tatăl său Carlos I, Filip II era un mare iubitor și protector al artelor. Pictorul Tizian a trăit și a lucrat ani îndelungați la curtea acestor monarhi. El — ca și alți pictori italieni, elevi ai lui Leonardo da Vinci — a ajutat la formarea școlii spaniole de pictură din care se remarcă, încă din vremea lui Filip II, nume ca Herrera el Viejo (profesorul lui Velázquez), Francisco Ribalta, Zurbaran, Sanchez Coello, Luis de Morales, Pantoja de la Cruz ș.a. La Toledo, unde se stabilise din 1577, El Greco își crea marile sale opere.

Secolul XVII a însemnat pentru Madrid o perioadă de dezvoltare rapidă, în special sub domniile regilor Filip III (1598-1621) și Filip IV (1621-1665). Orașul s-a îmbogățit cu numeroase edificii, statui, parcuri și monumente de artă. În 1610 s-a încheiat construcția celebrei piețe „Plaza Mayor", realizată în numai doi ani, sub supravegherea arhitectului Gomez de Mora, elevul lui Juan de Herrera, care condusese construirea mănăstirii de la El Escorial. Pe „Calle Mayor", pe atunci principala arteră de circulație și loc de promenadă, s-a înălțat, în piața „de la Villa", palatul Primăriei orașului, în care se află și în prezent sediul acestei instituții. (În aceeași piață se află turnul „de los Lujanes", în care a stat întemnițat regele Franței Francisc I, făcut prizonier de regele spaniol la Pavia, în 1525.)

Este cunoscută înflorirea fără precedent a literaturii și artelor plastice, începută în ultima parte a sec. XVI și continuată în sec. XVII, în epoca intrată în istorie ca „secolul de aur" al culturii spaniole. Góngora, Quevedo, Lope de Vega, Cervantes, Calderón, Alarcon, Moreto, Rojas ș.a. au dat o strălucire fără precedent literelor spaniole. Fără a se bucura de un sprijin activ din partea Curții, scriitorii, poeții, dramaturgii dispuneau în Madridul „secolului de aur" (îndeosebi sub Filip IV) de o largă libertate de exprimare, inclusiv în problemele de stat. Cele două *mentideros* — locurile unde se adunau pentru a comenta și critica evenimentele zilei — erau permanent animate, prilejuind dezbaterea vie a tuturor problemelor vieții regatului.

În aceste mentideros — se spunea —, știrile ajungeau chiar înainte ca evenimentele la care se refereau să fi avut loc. Deși statul intra vizibil în epoca decadenței, Madridul era animat de viața luxoasă a protipendadei spaniole, care-și risipea averile și energia în petreceri, spectacole, jocuri, aventuri amoroase.

„Un minunat prevestitor al artei nouă"

Arta plastică a atins atunci culmi neîntrecute; opera lui Velázquez, mai mult decît o operă de artă, este cronica vie și veridică a Curții lui Filip IV. Pictori străini renumiți, ca Rubens, Van Dyck, Jordaens ș.a., au fost oaspeți frecvenți ai Curții, iar operele lor și ale altor pictori și sculptori italieni, flamanzi, germani au întregit colecțiile regale.

Spaniolii au denumit — și pe bună dreptate — veacul XVIII „marele secol al arhitecturii madrilene". În 1700, în urma războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei, rămas vacant după moartea lui Carlos II, coroana spaniolă a revenit lui Filip V, nepotul regelui Franței Ludovic XIV de Bourbon și al Mariei Tereza, Infanta de España. S-a deschis astfel era dinastiei de Bourbon, prezentă și astăzi pe tronul

Spaniei. Noul monarh a adus cu sine absolutismul centralist, deci diminuarea și chiar lichidarea multor libertăți și drepturi ale regiunilor și concentrarea puterii și a prerogativelor administrative la Madrid. Spania a fost angajată treptat într-un proces de modernizare și consolidare, care a culminat în perioada domniilor lui Ferdinand VI (1746-1759) și Carlos III (1759-1788), supranumit „regele edil" și considerat de madrileni cel mai de seamă „primar" al Capitalei. Într-adevăr, în această perioadă, Madridul a suferit transformări edilitare de amploare fără precedent. Au fost demolate întregi cartiere vechi, s-a modificat substanțial planul urbanistic al orașului, au fost înălțate noi edificii și monumente de artă care înfrumusețează și azi capitala spaniolă, au fost create noi instituții bancare, economice, culturale și artistice. Se spunea despre Carlos III că avea „defectul-virtute al plăcerii de a construi", suferea „de răul pietrei". Sesizat de nemulțumirea și plîngerile madrilenilor, cauzate de neplăcerile legate de demolări și construcții, regele a replicat: „Madrilenii sînt ca niște copii care plîng cînd îi speli pe față".

Din această epocă datează edificii ca Palatul regal (arhitecți Filip Juvara și Sachetti — din Italia — și Ventura Rodriguez), construit între 1758 și 1764 pe locul fostului Alcazar, distrus de un incendiu în 1734; Muzeul Prado (început în 1785, sub conducerea arhitectului Juan de Villanueva), cu destinația inițială de Muzeu de istorie naturală, inaugurat în 1819, ca Muzeu regal de pictură, cu tablourile provenite din palatele regale; Observatorul astronomic.

grădina botanică, poarta de Alcala, înălțată în 1778 de arhitectul Sabatini, fîntînile Cibeles și Neptun, edificiile unor ministere, academii, muzee etc. A crescut importanța Madridului ca centru cultural artistic și științific, o influență puternică exercitînd ideile iluminismului francez. În artele plastice s-a afirmat creația lui Francisco de Goya, „un minunat prevestitor al artei noua, a vremii noastre", cum nota Nicolae Iorga după vizitarea Muzeului Prado, în 1927 (*Magazin istoric*, nr. 1/1980, 6/1989).

Sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX au fost marcate pentru Spania de decadența vechiului regim. Procesul era determinat de împotrivirea sa față de transformările revoluționare începute în Franța, ce exercitau o puternică înrîurire asupra spiritelor din Spania, ca și din întreaga Europă. Totodată, cucerirea independenței de către Statele Unite ale Americii a găsit un puternic ecou în coloniile spaniole de pe continent, unde se maturizau condițiile pentru declanșarea luptelor de eliberare națională împotriva dominației spaniole, conducînd la dobîndirea independenței de către majoritatea statelor latino-americane în primele decenii ale veacului XIX.

După eșecurile suferite de Carlos IV în războaiele duse împotriva Franței revoluționare, Spania a ajuns sub dominația lui Napoleon. La 19 martie 1808, acesta a înscăunat la Madrid, în locul monarhului iberic, pe José Bonaparte, fratele său. Trupele franceze, intrate în Spania sub pretextul supunerii Portugaliei, au instaurat, de fapt, un regim de ocupație, ceea ce a declanșat o amplă mișcare de rezistență în rîndul poporului spaniol. Semnaiul de începere al luptei a fost dat de răscoala populară din Madrid din 2 mai 1808. Reprimarea brutală a răscoalei de către trupele franceze și rezistența eroică a madrilenilor au fost eternizate de Goya, în faimoasele tablouri *Lupta împotriva mamelucilor în Puerta del Sol* și *Execuțiile din 3 mai*, precum și într-o serie de gravuri și desene.

Un veac de frămîntări

Lupta de eliberare începută în Madrid a marcat, totodată, începutul sfîrșitului vechiului regim monarhic absolutist, deschiderea unei îndelungate epoci de frămîntări sociale și

Din istoria luptelor cu tauri

Spectacolele cu tauri sînt la fel de vechi ca însuși Madridul. Interzise de regina Isabel Catolica, ele au fost cultivate cu aceeași patimă de madrileni. În veacul XVII în oraș existau cîteva arene în care se organizau coride. Cele solemne și oficiale aveau loc în Campo del Rey, în fața Alcazarului (azi Piața Armeria), iar mai tîrziu în Plaza Mayor.

Locuitorii din Plaza Mayor priveau coridele în cursul dimineții. Pentru cele de după-amiază, preferau să-și închirieze balcoane contra tarife stabilite oficial, între 12 ducați (categoria I) și patru (categoria a IV-a), tarife care se măreau substanțial în zilele de mare afluență. Dintre coridele celebre din această piață este de amintit cea organizată la 21 august 1623, în onoarea viitorului rege Carol I al Angliei, venit la Madrid ca prinț moștenitor pentru a cere mîna infantei Doña Maria. La această coridă, pentru prima dată corpurile taurilor uciși au fost tîrîte din arenă de catîri, obicei care se păstrează și azi. Pasiunea pentru luptele cu tauri era atît de mare între madrileni, încît un primar, contele de Revillo, a murit de necaz în trei zile pentru că, la una dintre coride, taurii au fost prea slabi, compromițînd spectacolul.

Numărul de arene a crescut în sec. XVIII, între ele distingîndu-se cea construită în

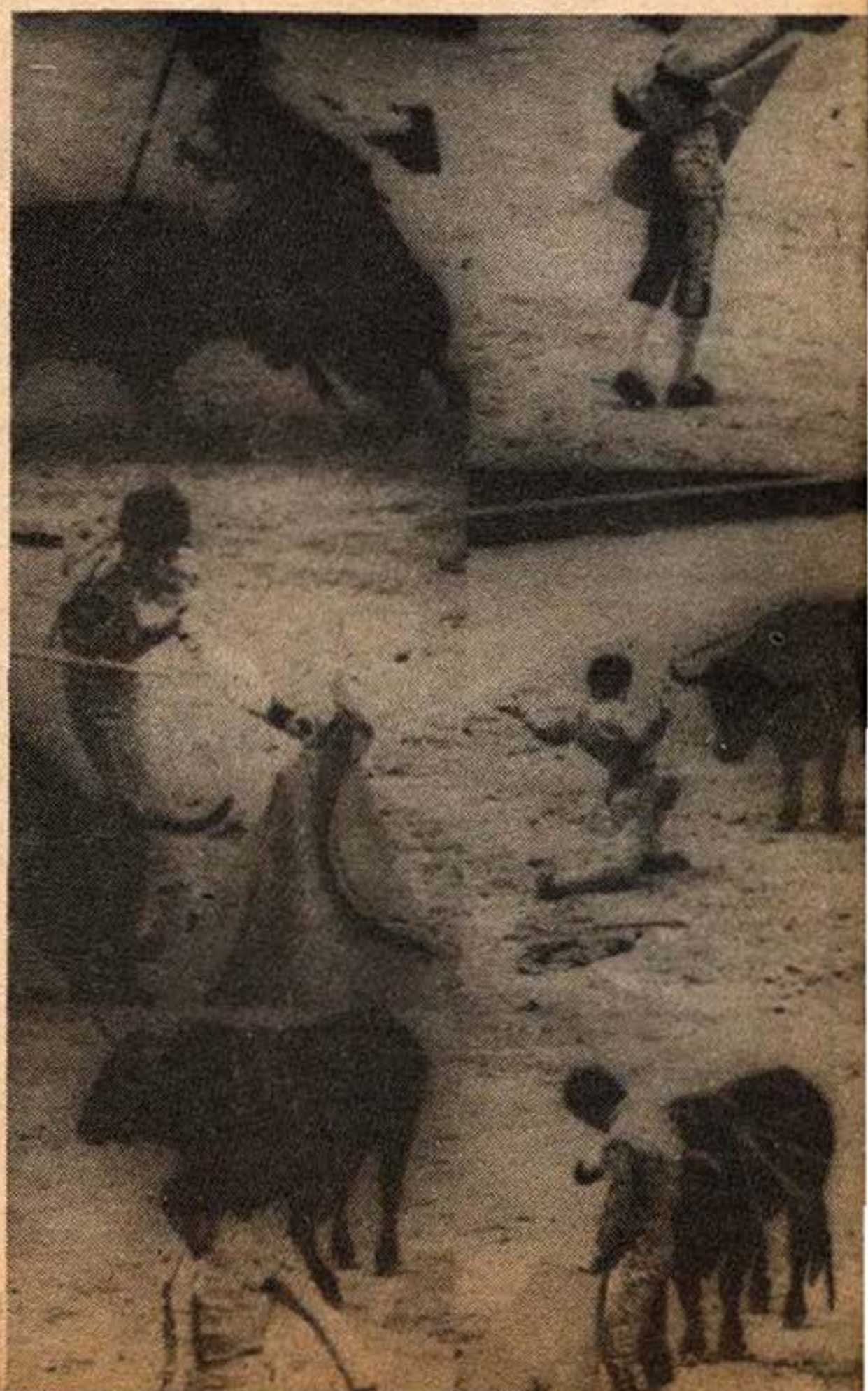

politice spre un regim constituțional. De-a lungul întregului secol XIX, Madridul a fost scena mișcărilor liberale, a confruntărilor între forțele burgheziei în ascensiune și aristocrația retrogradă, între monarhiști și republicani.

În planul dezvoltării economice și edilitare a Capitalei, s-a remarcat înmulțirea industriilor, extinderea comerțului și a sistemului bancar; populația orașului a crescut de la 281 000 locuitori în 1850 la 539 000 în 1900. La 5 februarie 1850, s-a deschis prima linie de cale ferată, care lega Madridul de Aranjuez (orășel-reședință regală la cca. 40 km sud de Capitală); la 24 iunie 1858 s-a adus apa din rîul Lozoya, care alimentează și astăzi orașul. Madridul și-a sporit patrimoniul edilitar, pe seama eliminării multor edificii vechi, unele de valoare istorică și culturală. În 1833, Ramón de Mesonero Romanos deplîngea demolarea casei în care trăise și murise în sărăcie Miguel de Cervantes. După apariția articolului său în presă, guvernul a hotărît restaurarea casei și instalarea unui medalion de marmură cu imaginea scriitorului.

Spania sfîrșitului de secol XIX a parcurs una dintre cele mai grele perioade din istoria sa modernă, culminînd, în 1898, cu pierderea ultimelor colonii din America Latină și a Filipinelor. Ca o reacție la starea de decadență în care oligarhia a adus țara, în Madrid a apărut curentul literar-politic al „generației de la '98"[1], cunoscut sub numele

de regeneraționism, care a constituit o încercare de a readuce Spania „pe calea măreției" sale. Criticînd fenomenele negative, regeneraționiștii susțineau necesitatea „ridicării nivelului cultural al poporului, realizarea bunăstării sociale și a libertăților", dar și necesitatea unei „personalități de prestigiu" care să asigure o conducere de „mînă forte". Istoricii apreciază că doctrina regenera-

[1] Anul 1898 a fost marcat în istoria Spaniei de războiul hispano-american, în urma căruia s-a încheiat tratatul de pace de la Paris: Spania a renunțat la suveranitatea sa asupra Cubei și a cedat S.U.A. posesiunile Puerto Rico, Guam și Filipine.

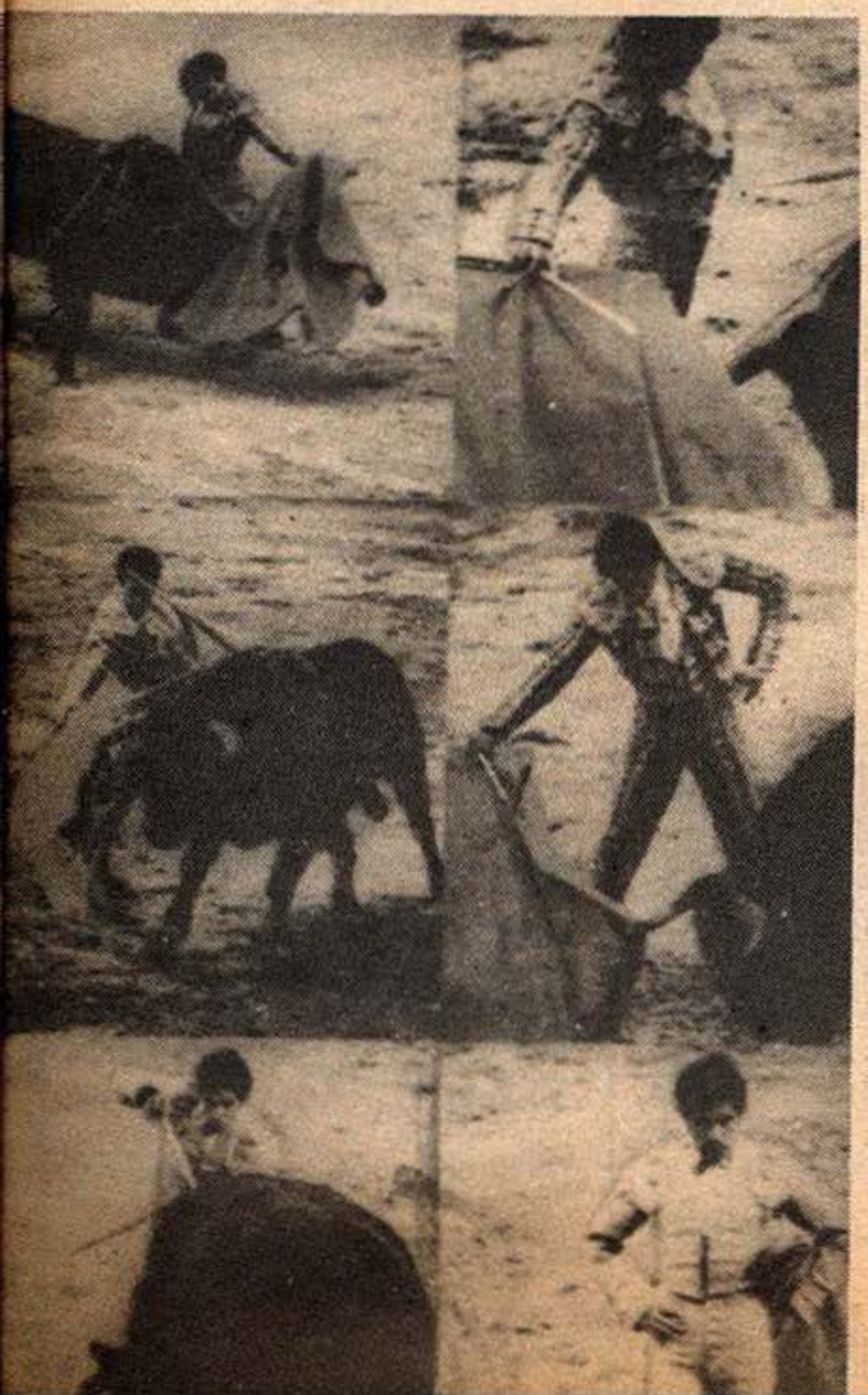

1749. În această perioadă lupta cu taurii a devenit o profesiune. Timp de mai bine de un secol, această arenă a fost martora unor faimoase coride, unele dintre ele soldîndu-se cu moartea unor renumiți toreadori (Pepe-Hillo, ucis de taurul Barbudo, la 11 mai 1801, Pepete, răpus de taurul Tocinete, la 20 aprilie 1862 ș.a.). Luptele din această arenă au constituit sursa de inspirație a lui Francisco Goya, autorul splendidei serii de gravuri La Tauromaquia.

La 3 septembrie 1874, s-a inaugurat pe strada „la Alcalá", la ieșirea din oraș o nouă arenă, cu 13 013 locuri. Timp de peste 50 ani, ea a găzduit numeroase spectacole cu tauri, ca cele regale din 25-26 ianuarie 1878 și 1-2 decembrie 1879, prilejuite de căsătoria regelui Alfons XII cu Doña Mercedes de Orleans și de recăsătoria sa cu Maria Cristina de Habsburg, apoi la 2 iunie 1906, cu ocazia căsătoriei regelui Alfons XIII, precum și în cinstea unor șefi de stat străini. O impresie puternică asupra madrilenilor a produs corida din 27 mai 1894, în care și-a pierdut viața toreadorul El Espartero.

Devenită curînd neîncăpătoare, arena a fost demolată, construindu-se o alta, cu 25 000 locuri, inaugurată în 1929 și existentă și astăzi în Plaza de las Ventas, loc îndrăgit de madrileni. În Plaza de las Ventas a fost deschis, în 1951, și Muzeul Taurino, în care sînt expuse capete de tauri, afișe, costume specifice, spade ș.a., obiecte personale care au aparținut unor toreadori celebri, busturi și fotografii ale acestora.

ționistă a constituit un „prefascism", fiind folosită ca bază teoretico-politică de către dictatura generalului Primo de Rivera, „chirurgul de fier", instaurată în septembrie 1923; aducînd din nou țara în impas, dictatorul a fost nevoit să demisioneze în 1930, atrăgînd după sine și căderea în 1931 a monarhiei, al cărei sprijin fusese.

Pentru capitala țării, primele trei decenii ale secolului XX au însemnat o nouă creștere urbanistică și demografică (un milion de locuitori în 1934). În 1911 a început demolarea vechilor clădiri de pe „Gran Via" și lucrările la noile edificii care aveau să dea aspectul actual al acestei splendide opere urbanistice, la începutul anilor '30. În 1919 s-au inaugurat primele linii de metro: au apărut noi edificii monumentale: „La Ciudad Universitaria" (sediul Universității Complutense), El Palacio de la Prensa, Palatul Telefoanelor, impozantul monument al lui Cervantes în Piața Spaniei, Palatul Poștei și Comunicațiilor în Piața Cibeles ș.a. În 1929 s-a inaugurat muzeul Madridului (Muzeul Municipal), instalat într-un edificiu din sec. XVIII, caracteristic sfîrșitului perioadei barocului.

Madridul cu Ateneul său a constituit punct de întîlnire și tribuna marilor creatori și gînditori ai țării. Miguel de Unamuno, Ortega y Gasset, Azaña, Fernando de los Rios au dezbătut problemele sociale și politice care frămîntau societatea spaniolă; noua pleiadă de scriitori, Baroja, Valle Inclan, Azorin ș.a., au îmbogățit cultura spaniolă cu noi opere de mare valoare națională și universală.

Luni, 13 aprilie 1931, seara, străzile Madridului au fost luate cu asalt de mulțimea care saluta entuziastă victoria republicanilor în alegeri. La 14 aprilie s-a proclamat Republica; primul guvern provizoriu prezidat de Alcalá Zamora și reprezentînd toate tendințele republicane de dreapta, centru și stînga, s-a instalat în palatul Ministerului de Interne din Puerta del Sol. „La republica de las ilusiones" a suscitat mari speranțe în toate păturile sociale asuprite și a dat naștere unei puternice efervescențe în întreaga viață socială și politică a țării și a Capitalei.

Confruntările tot mai puternice au adîncit prăpastia dintre „cele două Spanii" — Spania populară, a claselor muncitoare deposedate (țărani fără pămînt și muncitorii agricoli, muncitorimea din industrie, transporturi etc.), și Spania marilor latifundiari, a oligarhiei și a vîrfurilor militare reacționare care complotau deja cu puterile fasciste. Înfrînte în alegerile democratice din februarie 1936, acestea nu au întîrziat să declanșeze războiul civil la 18 iulie același an, prin rebeliunea unor comandanți și unități militare din mai multe centre sub parola „Deasupra întregii Spanii cerul e senin".

Deceniul de frămîntări 1930-1940 și războiul civil (care nu a cruțat de orori capitala Spaniei) au frînat creșterea demografică, economică și edilitară a orașului. Abia în anii '60 Capitala își va relua treptat ritmul normal de dezvoltare, pentru ca în anii '70, în perioada agoniei dictaturii franchiste și după dispariția dictatorului, Madridul să devină centrul luptelor politice și sociale, pentru lichidarea structurilor regimului dictatorial, pentru așezarea bazelor dezvoltării democratice a Spaniei de astăzi, în fruntea căruia a venit în 1975 regele Juan Carlos de Bourbon.

* * *

Cruțat de ororile celor două conflagrații mondiale ale secolului nostru, la care Spania nu a participat, Madridul, cu capacitatea sa de a-l face pe orice vizitator, din orice parte a lumii, să se simtă ca acasă, ni se prezintă în această lună drept gazdă înfloritoare a celui de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice. ■

Vasile ȘANDRU

COLOCVIU ROMÂNO-FRANCEZ

Amînat mereu timp de cinci ani din cauza opreliștilor puse de regimul totalitar din țara noastră, doborît în decembrie 1989, la București, între 14 și 17 iunie 1990, a avut loc un colocviu de istorie româno-francez, organizat de Asociația de drept internațional și relații internaționale (ADIRI).

Lucrările colocviului au fost inaugurate, prin alocuțiuni, de domnii Dan A. Lăzărescu (care a și prezidat întîlnirea) și Adrian Năstase, ambii vicepreședinți ai ADIRI. Ambasada Franței a fost reprezentată de consilierul cultural, doamna Chantal Collen-Dumond.

În comunicările lor, atît specialiștii francezi, cît și cei români au abordat momente ale relațiilor interbelice româno-franceze în context internațional. Din partea franceză au prezentat comunicări cercetătorii Jacques Bariéty (Sorbona), președintele Asociației internaționale de istorie contemporana a Europei („Franța, România și executarea tratatelor de pace — 1915-1924"), Bernard Michel — Universitatea Paris IV („Franța și Mica Înțelegere"), Anne-Marie Cassoly („Universitatea din Strasbourg și România între cele două războaie mondiale"), A. Nouzille („Alianța militară franco-română din 1926"), Jean-Paul Bled, iar din cea română Dan Berindei („Franța și procesul de constituire a României moderne"), Eliza Campus („Relațiile franco-române 1932-1933"), Ioan Chiper („Franța și sistemul alianțelor regionale ale României în anii '30. Convergențe și divergențe"), Cristian Popișteanu („Evoluții și mutații în structurile politice ale României între cele două războaie mondiale"), Nicolae Fotino („Politica de securitate în Europa și Nicolae Titulescu"), Viorica Moisuc („Implicațiile tratatelor de alianță regională ale României cu Cehoslovacia, Polonia și Iugoslavia").

F.D.

IMAGINI SPANIOLE ALE ŢĂRILOR ROMÂNE

Ţări înrudite prin latinitate, Spania şi România, situate la extremităţile continentului nostru, dar legate prin numeroase fire economice, politice şi culturale, sînt apropiate încă de la începuturile istoriei lor. La sfîrşitul secolului XVIII şi începutul celui următor, interesul lumii spaniole faţă de sud-estul Europei a crescut, fapt dovedit şi de numărul sporit de lucrări consacrate zonei. Ce anume a determinat acest fenomen?

Horiah Rex Daciae

Perioada la care ne referim, situată între 1784 şi 1829, a fost o epocă revoluţionară ce a cuprins, inevitabil, atît spaţiul românesc, cît şi pe cel iberic. În ambele zone noul mod de producţie pe baze capitaliste se manifesta tot mai pronunţat, îndeosebi prin lărgirea ariei legăturilor comerciale, apariţia noilor clase implicînd schimbări pe plan social. Astfel, răscoalei lui Horea *(Magazin istoric,* nr. 6-7/1968, 10/1978, 10/1980, 9/1982, 2/1985) din 1784 şi revoluţiei din 1821, codusă de Tudor Vladimirescu *(Magazin istoric,* nr. 4/1971, 3/1976, 6/1980, 4/1981, 2/1986) — momente cu profunde semnificaţii sociale şi naţionale în istoria românească — le-au corespuns lupta de eliberare a poporului spaniol din 1808-1814 *(Magazin istoric,* nr. 6/1982, 6/1990), împotriva ocupaţiei napoleoneene, şi revoluţia condusă de Rafael de Riego din 1820-1823.

Una dintre consecinţele reformelor iluministe ale regelui spaniol Carol III (1759-1788) a fost şi aceea a dezvoltării şi extinderii comerţului spaniol. Imperiul otoman, Marea Neagră şi ţările române reprezentau zone economice vizate. Un prim pas a fost făcut în septembrie 1782, cînd la Istanbul s-a semnat un tratat de pace şi comerţ între Spania şi Imperiul otoman, părţile acordîndu-şi reciproc toate facilităţile comerciale necesare. Pe această cale ascendentă a raporturilor hispano-otomane s-a plasat şi prima atestare, la 1794, a unui însărcinat cu afaceri spaniol în Imperiul otoman, în persoana lui José Eliodoro de Bouligny. Acest proces de deschidere politică, dar mai ales comercială, a culminat cu tratatul din 16 octombrie 1827 prin care Poarta acorda navelor spaniole dreptul de a trece în Marea Neagră, prin Bosfor şi Dardanele. Curierul purtător al acestui act a fost expediat de ambasadorul Spaniei la Istanbul în ziua de 26 februarie 1828. Spania avea deci interese economice în porturile din bazinul Mării Negre şi, probabil, în cele situate pe cursul inferior al Dunării, mai precis la Brăila şi Galaţi, unde era posibilă intrarea navelor maritime. Deşi primele nave spaniole pe Dunăre sînt atestate documentar abia în 1847, este foarte posibil ca ele să fi pătruns aici mai devreme.

Acest interes sporit pentru Imperiul otoman, dar şi pentru sud-estul Europei în general, a facilitat şi procesul de formare în Spania a unei imagini mai complete şi mai veridice despre ţările române, despre realitatea românească în ansamblul ei. Este vorba în primul rînd de o imagine creată la nivelul conducerii politice, avînd la bază rapoarte diplomatice, dar şi de o imagine a opiniei publice, prin lucrări tipărite sau informaţii de presă.

Astfel, primele informaţii spaniole despre români din epoca ce ne intereseaza au un caracter politic. Ele se referă la răscoala lui Horea şi marchează o evidentă creştere a interesului faţă de spaţiul românesc. Ştirile parvenite în Spania erau de două categorii: unele adresate publicului larg, în coloanele ziarului oficial *Gaceta de Madrid,* şi altele diplomatice, confidenţiale. Importantă este similitudinea dintre cele două categorii de informaţii şi simpatia care reiese din ele faţă de răsculaţi. Ştirile din *Gaceta de Madrid* exprimă compasiune pentru suferinţele ţăranilor iobagi din Transilvania, consideră ca legitimă ridicarea acestora împotriva nobilimii care-i asuprea şi admiră curajul răsculaţilor ce au cutezat să înfrunte, pentru drepturile lor, armatele imperiale. În acest ziar a apărut şi informaţia că

Mănăstirea Argeș, așa cum a văzut-o, la 1794, peisagistul englez de origine italiană, Luigi Mayer

În p. 11: *foaia de titlu a cărții lui Fermin Caballero*

asupra lui Horea „s-a găsit un sigiliu pe care era gravată o inimă străpunsă de o sabie și înconjurată de următoarele cuvinte: *Horiah Rex Daciae*". Ideea Daciei românești se impunea deci opiniei publice spaniole. Informațiile diplomatice subliniază și ele caracterul social și național al răscoalei lui Horea.

Un oraș cu multe grădini

La începutul sec. XIX, a avut loc și prima călătorie a unui ambasador spaniol prin țările române. Ignacio Maria del Corral y Aguirre, numit în mai 1800, sosea la București, după mai multe aventuri pe teritoriul Imperiului austriac, la 27 aprilie 1801. La 29, aceeași lună, îl informa pe ministrul Ceballos despre felul în care a fost primit aici: „În ziua de 27 am sosit în capitala Valahiei... Toată lumea din această țară s-a întrecut în îndatoriri și atenții. Am răspuns cu acele expresii afective, care sînt atît de puternice în toate țările..., urmărind mereu să împac sobrietatea cu fastul. M-am informat cum au procedat ambasadorii altor suverani, care au trecut prin această țară și au fost primiți în acest fel și m-am conformat în totul obiceiurilor cu care am fost tratat.

La o jumătate de leghe depărtare de capitală a ieșit să mă primească, în numele principelui, al doilea postelnic (sau ministru), într-o trăsură a Alteței Sale, cu o strălucită escortă de pedestrași și călăreți, și m-a condus la casa destinată pentru găzduirea mea.

Astăzi am vizitat pe principe [Alexandru Moruzi, aflat pe atunci în a doua sa domnie în Țara Românească (1799-1801)] care m-a primit bine și m-a cinstit după felul oriental".

În raportul său către guvernul de la Madrid, ambasadorul sublinia deci două aspecte care îl impresionaseră în mod deosebit: ospitalitatea românească și faptul că Țara Românească se afla sub conducerea unui principe propriu, teritoriul ei nefiind inclus în cadrul Imperiului otoman.

O altă modalitate importantă de formare a imaginii despre spațiul românesc în Spania au constituit-o o serie de cărți. Astfel, în 1790 apărea la Madrid lucrarea intitulată *Călătorie la Constantinopol în anul 1784*, sub semnătura lui Joseph Moreno. Cartea reprezintă descrierea călătoriei întreprinse în acel an de o escadră spaniolă la Constantinopol, cu scopul de a cunoaște realitățile din Imperiul otoman și posibilitățile deschiderii piețelor acestuia pentru comerțul spaniol. Autorul face cîteva referiri exacte și interesante cu privire la țările române. Astfel, este subliniat faptul că Moldova și Țara Românească nu făceau parte din Imperiul otoman, fiind doar vasalele acestuia. Prezentînd o scurtă istorie a Istanbulului, autorul arăta că în ajunul cuceririi otomane împăratul bizantin „...aștepta ajutoare de la venețieni și de la Iancu de Hunedoara"; se sublinia, de asemenea, aportul economic al țărilor române la aprovizionarea Porții, cu referiri speciale la exportul de lemn din Moldova, necesar pentru construirea navelor otomane.

O altă lucrare importantă pentru imaginea țărilor române în Spania este cea intitulată *Călătoriile lui Aly Bey el Abbassi în Africa și în Asia în anii 1803, 1804, 1805, 1806 și 1807*. Acest Ali Bey, pe adevăratul său nume Domingo Badia y Lebricht (1766-1818), a reușit să trezească interesul guvernului spaniol pentru călătoria sa, obținînd o pensie anuală de 12 000 reali, plătită familiei pe durata absenței sale. El își asuma în schimb obligația să obțină de la țările vizitate avantaje economice și politice pentru Spania.

Călătoria începută în 1803 a durat pînă în 1807. La 19 decembrie 1807, Ali Bey a sosit la Giurgiu și de aici a plecat mai departe spre București: „capitala Țării Românești — scria el — este un oraș important, cu un aspect cîmpenesc foarte agreabil; străzile sale sînt drepte și destul de largi și toate sînt pavate cu lemn. Casele sînt scunde, dar au porți mari prin care trăsurile pot ajunge pînă la piciorul scării. Există multe grădini. Această capitală are, se spune, o populație de șaizeci pînă la

șaptezeci de mii de suflete.

Guvernul civil al țării se află în mîna a doi caimacami, sau locotenenți ai prințului Ipsilanti, asistați de un consiliu de 12 boieri. Țara Românească are un milion și jumătate de locuitori. Mai mult de jumătate din această țară este înconjurată de Dunăre și udată de o infinitate de rîuri. Pămîntul, foarte fertil, este străbătut de munți și de păduri bogate în vînat. Aici se află mine și, în fine, tot ce poate fi găsit într-o țară situată la patruzeci și cinci de grade latitudine. Clima este foarte sănătoasă și veniturile țării se ridică la patru milioane piaștri".

Mereu în frunte un domnitor

Peste alți cîțiva ani, în 1828, însărcinatul cu afaceri al Spaniei la Istanbul, Luis del Castillo, publica la Madrid lucrarea intitulată *Observații asupra comerțului cu Marea Neagră cu specificarea a ceea ce pot face spaniolii acolo în mod avantajos.* El arăta că porturile din zonă înlesnesc contactele comerciale cu Moldova și Țara Românească, ale căror produse, și în special ceara, au interesat întotdeauna Spania.

În același an, 1828, și tot la Madrid, Fermin Caballero (1800-1876) a publicat lucrarea intitulată *Turcia. Teatru al războiului prezent,* în care descria în mod amănunțit principatele dunărene. Autorul, publicist, literat și om de stat spaniol, membru al Academiei de istorie din 1860 și președinte al Societății de geografie din 1875, și-a scris lucrarea fără să cunoască direct locurile pe care le descria, folosind însă o bogată bibliografie. Și el sublinia faptul că Țara Românească și Moldova aveau titlul de principate și nu făceau parte din Imperiul otoman. Arăta că „terenul muntos din nord și nord-vest al [Țării Românești] este plat în rest și abundă în cereale, pepeni și vinuri bune. Grîul, ovăzul și secara cresc în cantități impresionante..., ovăzul fiind hrana principală a unor cai de excelentă calitate. Munții au lemn pentru construcțiile navale, precum și pășuni abundente. Se cresc multe albine care produc miere în abundență și o ceară care se vinde foarte scump... Comerțul țării se bazează pe grîu, vin, ceară, miere și piei".

Despre limba țării spunea: „este o latină coruptă și printre oameni culți se vorbește destul de mult italiana, fie datorită înclinației pentru această limbă, fie pentru că tinerii bogați merg la studii în Italia". Țara a avut mereu în frunte un voievod sau domnitor și „un divan sau consiliu suprem format din douăzeci și patru de boieri, care reprezentau pe vechii stăpîni ai țării".

Prezentarea principalelor orașe începea cu capitala, București, despre care se spunea că „este mare și puternic, situat pe Dîmbovița, la nord-vest de Silistra și nord-est de Nicopole. Există aici un fel de universitate [colegiul Sf. Sava], unde tinerii înstăriți învață limba română...".

Informațiile referitoare la Moldova se aseamănă în multe privințe cu cele despre

Țara Românească. Erau date coordonatele ei geografice, numele principalelor rîuri, se arăta că este o țară fertilă unde se cultiva grîu, ovăz, secară, porumb și creșteau pomi fructiferi. Era menționată, de asemenea, producția mare de sare. Vorbind despre pierderile teritoriale suferite de Moldova în sec. XVIII și la începutul celui următor, Fermin Caballero critica pe acei autori spanioli care le omiteau atunci cînd descriau această țară, informație ce demonstrează faptul că, în ciuda unor posibile și inerente erori, spațiul românesc era destul de bine cunoscut în cultura spaniolă.

Dintre orașele Moldovei sînt amintite Iașul, „capitala principatului, oraș întins, cu 50 000 locuitori...", care avea „manufacturi de prelucrare a cînepii și un comerț înfloritor, mai ales cu vinurile produse în împrejurimile sale", Galațiul „oraș puternic, situat în stînga Dunării. Face un comerț intens cu lemn, miere, ceară, sare, untură, salpetru și cereale..." și altele.

Atît Țara Românească cît și Moldova — arăta Fermin Caballero — au făcut parte din anticul regat al Daciei.

În ansamblu, lucrarea lui Caballero face descrierea cea mai exactă și mai interesantă a principatelor dunărene din cîte cunoaștem noi în cultura spaniolă a perioadei la care ne referim. Scopul ei depășește, așa cum autorul însuși arată în introducere, interesul strict cultural și urmărește să servească un țel practic, acela al lărgirii orizontului de cunoștințe necesare pentru dezvoltarea comerțului spaniol în Marea Neagră și la Dunărea de Jos. ■

Eugen DENIZE

Spaniolul... Ali Bey el Abbassi

MAMUTUL

ŞI LITERATURA

Reproducem textul acestui pamflet — cu aprobarea autorului — după apariţia sa în revista Secolul XX **no. 316-317-318, ca şi într-o serie de alte importante publicaţii europene. O facem deoarece „Mamutul şi literatura" a fost scris la 11-XI-1989, fiind ultimul text cunoscut al scriitorului Mircea Dinescu înaintea Revoluţiei Române din decembrie 1989. O facem pentru că prin pamfletele sale incendiare, Mircea Dinescu şi-a înscris numele în istoria antitotalitarismului în ţara noastră, ridicînd în acelaşi timp acest gen din literatura română la nivelul strălucitei tradiţii argheziene. O facem încredinţaţi de necesitatea ca asemenea texte să se găsească în colecţiile cititorilor revistei** Magazin istoric **pentru generaţiile actuale şi viitoare.**

Ne bucurăm la apariţia noilor numere ale revistei Secolul XX **ca la o veritabilă reapariţie, fiindu-ne îndeaproape cunoscute chinuitoarele şi extenuantele presiuni prin care această revistă — şi oamenii ce lucrează aici — au trecut timp de mulţi ani. Operaţia de sufocare a revistei** Secolul XX **urmărită de către dictatura ceauşistă, interdicţiile şi permanentele şicane la care au fost expuşi membrii redacţiei au putut fi înfruntate nu numai printr-o încordare extremă a inteligenţei, răbdării şi inventivităţii lor, ci şi prin exprimarea, văzută şi nevăzută, a unei solidarităţi intelectuale şi morale, din ţară şi de peste hotare.**

Nu demult în gheţurile siberiene s-au descoperit cîţiva mamuţi bine congelaţi, în burta cărora, spre stupoarea cercetătorilor, se găseau flori de muşeţel. N-o să discut aici despre fătărnicia naturii, nici despre destinul tragic al acestor blînde ierbivore, ci despre o jignitoare comparaţie din titlul unui articol apărut în presa occidentală: *În România — ultimul mamut stalinist*. Stalinist — desigur, dar de ce mamut? Fiindcă tare mă tem că în loc de muşeţel, la o eventuală mutaţie a climei sociale, în pîntecul încăpător al stalinistului nostru vom descoperi cîteva duzini de cadavre. Din Valea Jiului, din Braşov, Timişoara, Cluj, Iaşi, Tg. Mureş, Bucureşti, au fost şi încă sînt „păscuţi" oameni vii, prea puţin cunoscuţi sau de-a dreptul anonimi, ce-au avut curajul să-şi strige exasperarea fie şi între patru pereţi. Veselul, întrematorul, şugubăţul folclor al românilor s-a transformat într-o lamentaţie şoptită, într-un folclor al fricii, al zvonurilor macabre, capabile să paralizeze voinţa şi vorbirea. Frica de moarte, FRICA, a devenit produsul naţional ce se oferă fără de cartelă şi din belşug la orice colţ de stradă din România.

Cine să intervină? *„Dumnezeu are mîini apolitice, de muzician"* — iertată-mi fie vanitatea autocitării, dar vreau să spun că pînă acum rugăciunea noastră cea de toate zilele n-a prea fost auzită. Preoţii, în schimb, au fost obligaţi să devină un soi de sindicalişti în sutane, fiindcă de sfintele sărbători preacuvioasele curele de transmisie ale partidului cădelniţează în sănătatea *Buldozerului naţional* fără teamă de Cel de sus. Moartea „accidentală" a cîtorva prelaţi incomozi, precum şi tratamentul laic aplicat de angajaţii civili ai mănăstirii *Secu* unor preoţi mai slobozi la gură au băgat spaima pentru totdeauna sub patrafirele duhovniceşti. La noi nu funcţionează uzina catolică poloneză, nici biserica militantă, nici icoana făcătoare de minuni de la Czestochowa. Noi avem icoana prezidenţială, uzinele militarizate şi bisericile cu productivitatea cea mai sporită din lume la înmormîntări, cînd se lasă iarna în casele oamenilor.

Unde să fugi cînd zidul Berlinului a fost importat cărămidă cu cărămidă şi mutat la graniţele României? Europa a devenit pentru providenţialul Conducător o diabolică Atlantidă ce se scufundă în mocirla democraţiei şi numai datorită geniului personal al domniei sale românii vor scăpa de acest dezastru.

Cine să te apere? Oarba justiţie? Păi aceşti domni, care au studiat la facultate forţa şi superioritatea „stîngii româneşti" asupra „dreptului roman", se abrutizează în neputinţa şi obedienţa specifică sistemului, încît spre a nu-şi pierde posturile ajung ei înşişi să considere dulcea Constituţie a R.S.R. drept un simplu material de propagandă, o unealtă a diavolului de care nu te poţi prevala în faţa instanţei. Un fost coleg de liceu, care într-un moment de disperare şi revoltă a lipit cîteva fituici antiprezidentiale în Gara de Nord, a fost condamnat, în 1970, la cinci ani închisoare şi, lucru fascinant, însuşi avocatul apărării l-a înfierat cel mai tare în timpul procesului ţinut, bineînţeles, cu uşile închise.

La cine să apelezi? La populara noastră miliţie? Zdravenii şi îmbujoraţii flăcăi ce-au lăsat C.A.P.-urile de izbelişte, în seama bătrînilor şi a bietelor femei, au fost plantaţi în mîndrele lor uniforme din zece în zece metri pe străzile Bucureştiului şi privesc acum spre populaţie ca la o turmă nevolnică de oi. În scurta lor şcolarizare au învăţat că tot ce mişcă după ora 20, cînd se închid luminile, cinematografele, restaurantele, teatrele — adică ora cînd mor oraşele României, toţi pietonii sînt prezumtivi infractori sau cel puţin piromani înraiţi gata să dea foc statuii tovarăşului Lenin, care a mai ars, de altfel, şi anul trecut.

Unde să găseşti un sprijin? La angajaţii presei? La apostolii cultului personalităţii, care scriu cu lingura cu care mănîncă? De douăzeci de ani încoace în ziarele noastre apar aceleaşi fotografii grosolan retuşate, se zdrăngănesc aceleaşi deşălate fraze, singurul spaţiu cu adevărat viu fiind cel destinat anunţurilor mortuare. De altfel marii ziarişti par să fi murit cu toţii în cel de-al doilea război mondial.

Dar Glastnost-ul? Răzbate ceva prin transparenţa sovietică? Nu ştiu cum se face, dar geamul prin care presa moscovită priveşte realitatea din România e destul de afumat. Ca la eclipsă. Adică nu se vede nimic. Am senzaţia că domnul Gorbaciov se uită spre

România prin ochelarii negri ai generalului Jaruzelski.

Dar disidenții? Parcă din cînd în cînd mai scot cîte un strigăt. Sentimentul ciudat care mă lucrează în ultima vreme e că extrem de puținii disidenți români sînt ținuți de regim în viață, în mod paradoxal, în scopuri propagandistice. E prea tîrziu să-i mai faci să dispară după ce presa occidentală și instituțele legate de drepturile omului au luat act de existența lor. Credeți însă că poporul român e din fire mai tăcut ca germanii, maghiarii sau polonezii, de n-a scos la iveală pînă acum decît aproximativ un disident la două milioane de locuitori? Nicidecum. De fapt în România există douăzeci de milioane de protestatari, de disidenți lipsiți de publicitate, ce-și duc existența cu călușul în gură. N-am auzit să fi avut loc manifestații antifasciste pe străzile Berlinului în anii '40. Se șoptea cu siguranță prin multe case, dar în stradă era ordine și disciplină, teroarea neagră acționa mecanic, populația se hrănea cu optimismul de partid și de stat, așa zișii trădători erau împușcați înainte de a fi judecați. La noi acum nu pot exista procese politice din simplul motiv că în Constituție scrie clar că orice cetățean are dreptul la libera opinie, ba mai mult, în Statutul Partidului se specifică faptul că orice membru de partid îl poate critica pe însuși Secretarul general. Tehnica organelor de represiune este de a acționa clandestin, ca și cum ar fi în opoziție. „Fiii lui Avram Iancu", cei care au trimis scrisori de amenințare cu moartea scriitorilor germani emigrați din România în R.F.G., au trimis asemenea „bezele" multor intelectuali maghiari și români din țară. I-am fi reclamat noi pe gingașii epistolari la Comitetul Central, dar teamă ne-a fost să nu dăm acolo chiar peste tatăl lor. Muncitorilor „periculoși", în schimb, nu li se trimit nici un fel de scrisori. Sînt ei înșiși livrați la propriile domicilii, închiși între patru scînduri și numai familiile îngrozite înțeleg bine mesajul mortuar, fiindcă oficial se specifică a fi vorba de un accident de muncă, sau de stradă, de sinucidere, de apoplexie etc. Înhămat la carul protestatarilor trebuie să fii atent să nu circuli neînsoțit prin oraș, să nu-ți lași copiii să se joace pe afară, să nu aștepți prea mult la o anume instituție pe un fotoliu cu „tapițerie" radioactivă, să-ți dezinfectezi bine acasă clanța ușii, să nu fie otrăvită. Situația de la noi nu se poate compara cu nimic în lume. Cînd am auzit că Vaclav Havel se uita în închisoarea din Praga la televizor și avea în celulă mașina de scris computerizată la care lucra, mi s-a părut un banc reușit. Ca scriitor în România n-ai voie să deții în propriul domiciliu mașină de scris fără aprobare de la poliție, iar în ceea ce privește închisoarea, un fost disident român, poet de meserie, într-o discuție „amicală" cu procurorul, a avut de ales între numai trei luni de închisoare, petrecute în compania unor înrăiți deținuți de drept comun, pofticioși de băieți tineri — sau emigrarea. Scriitorul a mulțumit procurorului pentru sinceritate și a ales exilul.

În acest context atît de încurajator, unde sînt scriitorii români „ajutoarele de nădejde ale Partidului" — cum au fost răsfățați pînă nu de mult?

Prin anii '50, cei care au făcut pactul cu diavolul au intrat în categoria privilegiaților. De exemplu, din drepturile de autor pe o singură poezie publicată pe prima pagină în ziarul partidului îți puteai cumpăra un palton din stofă englezească și puteai mînca timp de o lună la cel mai grozav restaurant din București. Ce vremuri de glorie! Îl cîntai pe tătucu, dar tătucu plătea, nu se juca. Le plătea, de altfel, cu vîrf și îndesat și celor ce refuzau să-și vîndă talentul. Mulți au fost trimiși la reciclare, smulgîndu-li-se pana din mînă și înmînîndu-li-se din panoplia partidului secera și ciocanul, spre a tăia stuf în Delta Dunării, spre a-și bate singuri cuiele de coșciug la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Între timp balul continua. Pelișorul, fosta reședință a regelui Carol, primi titlul de „Casă de creație" pentru cei ieșiți de pe banda rulantă a noii fabrici de scriitori. Istoria își dădea poalele peste cap: poeții proletcultiști se lăfăiau în fostul pat al reginei Maria, compunînd agramate și pline de avînt poezii „revoluționare". Cu un „hei-rup", cu o „foaie verde", cu o „slavă lui Stalin" s-au adjudecat vile luxoase și s-au încropit multe averi. Astfel au intrat în arenă primii milionari de partid din rîndul scriitorilor și de atunci și pînă astăzi acest tip de activiști ai condeiului, cocoșați de prea multe privilegii, au fost aleși să conducă breasla și să fie purtătorii ei de cuvînt.

Vîntul de libertate al anilor '60 a ridicat de la pămînt mulți artiști ce păreau îngropați sub gunoiul tantos al mediocrităților. Partidul — care nu greșește niciodată — și-a azvîrlit mulțimii înfuriate foștii stegari, și-a plimbat cenzura pe la pedichiură să i se mai aranjeze puțin lungile gheare, a catadicsit să accepte că realismul socialist suferă grav de diabet și-n consecință nu-i nevoie să se presare chiar atît de mult zahăr peste realitate. Minunea însă nu avea să dureze prea mult.

Prin anii '70, cînd scriitorii nu s-au arătat entuziasmați de noua revoluție culturală importată din China, au început deposedările și represaliile: *Pelișorul* a redevenit reședința de vară a noilor principi; prețul unei poezii și-a regăsit valoarea simbolică, adică echivalentul unei fripturi la restaurant, dar cu pîinea adusă de acasă; fotografiile autorilor au fost extirpate de pe copertele propriilor volume să nu se ajungă, Doamne ferește, la cultul personalității. Totodată s-a lansat și diversiunea că Uniunea Scriitorilor trebuie desființată, fiindcă e o organizație de tip vechi, după model sovietic. Pasămite obositele noastre mijloace de transport în comun erau după model japonez, cartelele noastre de ulei și de zahăr după model american, agera noastră presă după model franțuzesc, numai biata noastră Uniune a scriitorilor — după model sovietic. Oricum, fiecare an a adus cu sine un nou dar: așezarea unor epoleți proaspeți pe umerii cenzurii, invazia lăcustelor amatoare în cadrul Cîntării României, o bine dirijată confuzie a valorilor, marginalizarea celor nedispuși la compromisuri și scoaterea cît mai în față a țambalagiilor oficiali.

Ultimul zvîcnet de demnitate al breslei s-a consumat în 1981 cînd, la Conferința națională a scriitorilor, multe voci nu s-au mai armonizat cîtuși de puțin cu melodia cerută de la centru. Însă ineficienta rezistență pasivă a unor autori importanți, faptul că nu am mers atunci cu revendicările pînă la capăt și am acceptat impunerea de sus a unor conduceri obediente, golul lăsat de emigrarea în masă a artiștilor deziluzionați, toate acestea au subminat Uniunea Scriitorilor, metamorfozată mai nou într-o cooperativă de produs alienare. Spectrul mizeriei planează azi asupra majorității scriitorilor români și asta în vreme ce lună de lună se înalță muntele de omagii către iubiții Demolatori. E o ironie a sorții pe care probabil o meritățm, fie chiar și numai pentru voalatul colaborationism de a accepta să publici un articol neutru alături de baligile patriotarde și liricoide ale celor ce stau în patru labe în fața tiranului.

O grevă generală a scriitorilor adevărați ar fi soluția cea mai la îndemînă pentru salvarea obrazului culturii române. Deși, dacă ne vom aduna toate cuvintele la un loc, poate că actualii mamuți vor părăsi cărțile de istorie și vor intra în cele de botanică, la păscut mușețel.

11.XI.1989.

Mircea DINESCU

Era 23 aprilie 1953...

În nr. 6/1990, revista noastră a publicat textul unei conferințe rostite de istoricul Gheorghe I. Brătianu la 12 noiembrie 1940, la radio București, sub titlul Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. **Între alte numeroase texte primite la redacție în ultimul timp, se află și această evocare datorată unui fost student al renumitului istoric. Domnia sa ne-a pus la dispoziție și un portret al lui Gh. I. Brătianu, ca proaspăt absolvent al liceului.**

În aprilie acest an s-au împlinit 37 ani de la moartea în temniță a istoricului Gheorghe I. Brătianu. Mă număr, cred, printre destul de puținii foști studenți ai săi care mai sîntem încă în viață. În toamna anului 1940, debutam ca student al Facultății de litere și filosofie din București – secția Istorie. Tot atunci se transferase, de la Iași la București, și profesorul Gh. Brătianu. Venise ca titular la catedra de istorie universală, rămasă vacantă prin abuziva pensionare de către legionari a lui Nicolae Iorga. Misiunea noului profesor nu era deloc ușoară, dată fiind personalitatea predecesorului. Succesiunea s-a dovedit însă a fi cea mai nimerită. De altfel, relațiile dintre Iorga și Brătianu erau cît se poate de bune, marele apostol fiind cel dintîi care a descoperit și încurajat vocația de istoric a adolescentului, încă elev pe atunci *(Magazin istoric*, nr. 5/1983).

În anul de studii 1940–1941, Gheorghe Brătianu a ținut două cursuri: *Ideea de naționalitate, cu specială privire la unguri și la români* și *De la Antichitate la Evul Mediu*. Prelegerile sale lăsau impresia unui dialog continuu cu cei cărora li se adresau. În fiecare luni și miercuri, între orele 18 și 19, Amfiteatrul „Odobescu" de la parter era plin; veneau nu numai studenți de la istorie, ci și din alte facultăți, ba chiar și mulți intelectuali bucureșteni.

Nu după multă vreme de la debutul bucureștean al profesorului Gh. Brătianu, într-o dimineață de sfîrșit de noiembrie, ziarele au anunțat lapidar asasinarea lui Iorga de către legionari. Vineri, 29 noiembrie, profesorul avea seminar între orele 11 și 13. Contrar obiceiului său, întîrzia. Nimeni însă n-a părăsit amfiteatrul. Cu circa 5 minute înainte de ora 13, Gh. Brătianu a apărut, cerîndu-și scuze pentru întîrziere. Era vădit agitat și ne-a comunicat că va suspenda seminarul din acea zi, deoarece urmau să aibă loc funeraliile ilustrului dispărut. A înfierat vehement odiosul asasinat, condamnîndu-i curajos pe ucigași. Legionarii nu i-au iertat această cutezătoare atitudine și în timpul rebeliunii din ianuarie 1941, Gh. Brătianu a trebuit să stea ascuns pe la prieteni, spre a se sustrage furiei răzbunătoare a cămășilor verzi.

Urmînd aceleași cursuri, studenții din toți cei patru ani de studii susțineau același examen scris. În iunie 1941, ultimul examen a fost la istorie universală. Rezultatele s-au anunțat mai tîrziu. M-a impresionat faptul că toți cei care obținuseră calificative sub cota de promovare erau menționați cu delicatețe „amînați". La acest examen se obținuseră doar două calificative de „Foarte bine" — o studentă din anul IV și eu, din anul I. Acest examen al meu a contat, probabil, din moment ce profesorul m-a invitat direct să particip la comemorarea unui an de la moartea lui Nicolae Iorga. Comemorarea a avut loc duminică, 6 decembrie, în fosta locuință a savantului, devenită sediul Institutului de istorie universală, institut ce preluase numele ilustrului dispărut și al cărui director fusese desemnat Gh. Brătianu. Cînd am ajuns acolo, am rămas uluit, căci eram singurul student printre atîtea proeminente personalități ale vieții cultural-politice a țării — foști prim-miniștri, miniștri, universitari, scriitori, șefi de partide. Am socotit, atunci ca și acum, că invitația profesorului Gh. Brătianu a fost una din cele mai mari satisfacții morale pe care mi le-a oferit viața.

Am fost de față și la ședința primirii istoricului la Academia Română, ca membru titular, pe locul rămas vacant prin dispariția lui N. Iorga. Potrivit regulamentului, în discursul său de recepție, noul academician trebuia să se refere la opera predecesorului. Discursul lui Gh. Brătianu s-a intitulat *Nicolae Iorga — istoric al românilor* și constituie un omagiu adus marelui înaintaș. În răspunsul său, istoricul Al. Lapedatu a calificat intrarea lui Gh. Brătianu în Academia Română drept un eveniment sărbătoresc în viața înaltului for de cultură.

Marea iubire pentru România, ale cărei baze și dezvoltare modernă se făcuseră și cu contribuția de mare importanță a bunicului și părintelui său, Gh. Brătianu și-a exprimat-o nu numai prin opera sa, ci și în mod direct, participînd ca voluntar la primul și cel de al doilea război mondial.

Instaurarea brutală a regimului comunist în țara noastră a lovit dureros, alături de alte personalități ale culturii române, și pe istoricul Gh. Brătianu. Între 1947 și 1950, i s-a impus domiciliu forțat, iar apoi a fost arestat, îndurînd cumplite chinuri și umilințe, în temnița de la Sighet, unde a și murit. În 1957, la Mangalia, Teofil Sauciuc-Săveanu — fost prodecan al Facultății de istorie în vremea cînd Gh. Brătianu era decan al acestei facultăți, și care a trăit și el o vreme în teribila închisoare de la Sighet — mi-a povestit că într-una din zile îl zărise pe istoric gîrbovit și ruinat fizic de atîtea suferințe. Nicolae Crantinov, un alt „pensionar" timp de 17 ani al acelei închisori, mi-a povestit, în 1981, că într-una din seri, din celula lui Gh. Brătianu s-au auzit bătăi repetate în perete, dar n-a avut curajul să răspundă. Dimineața l-au găsit mort, după unii prin sinucidere, după alții prin asasinat. Nu se știe precis. Se știe însă că totul s-a petrecut în ziua de 23 aprilie, de Sf. Gheorghe, ziua onomastică a istoricului...

Prof. emerit
Mircea T. GEORGESCU

Gh.I. Brătianu la absolvirea liceului

CONTROVERSE

ÎN JURUL UNUI ACT ISTORIC

23 august 1944.
22 decembrie 1989.

Aparent nici o legătură între cele două date.

În realitate şi în substanţă, între ele există o dublă implicitare.

Prima: 23 august 1944 a dus la intrarea comuniştilor din clandestinitate pentru prima oară în guvern. Ulterior, P.C.R. a devenit nu numai partid de guvernămînt, ci şi unicul partid al ţării pînă la Revoluţia din decembrie 1989, cînd a părăsit scena.

Cea de a doua: datorită prăbuşirii dictaturii ceauşiste în totalitatea ei, 22 decembrie 1989 face pentru prima oară posibilă evocarea şi, sperăm în viitor, analizarea aprofundată în toate sensurile a evenimentelor de la 23 august 1944, care au schimbat — aceasta e sigur — destinul României. Există, sperăm, de acum înainte posibilităţile pentru o cross-examination **(confruntare a tuturor surselor) a acestor evenimente. Şi posibilităţile vor fi, desigur, lărgite în anii ce vin.**

Să ne amintim că definirile actului de la 23 august 1944 au trecut printr-o succesivă escaladare, urmînd o filieră impusă din ce în ce mai mult istoricilor şi istoriografiei ca sacrosanctă şi emanînd, ca întreg monopolul exercitat asupra tuturor domeniilor vieţii sociale, politice, economice, culturale şi artistice, de la centrul puterii politice, deţinătorul nu numai al adevărului absolut, ci al tuturor adevărurilor posibile. Deţinător care nu era altul decît dictatura bicefală.

Denumit în primii ani „act istoric", 23 august 1944 a devenit ulterior „insurecţie", „insurecţie naţională", „insurecţie naţională armată antifascistă", pentru a ajunge în final, prin voinţa lui nicolae ceauşescu, „revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă". După cum la început „ziua eliberării României de către armatele sovietice de sub jugul fascist", 23 august

1944 urma să ajungă „ziua eliberării naţionale“ şi, în cele din urmă, „ziua naţională a României“.

Acum istoricii se găsesc din nou în ipostaza investigaţiilor, analizării, desluşirii cauzelor, a faptelor şi a urmărilor lor, a implicaţiilor lor şi a semnificaţiilor acestora. De fapt, se porneşte la o nouă expediţie istoriografică pentru ca la capătul ei să se descopere ce a însemnat 23 august 1944 pentru ţara noastră, pentru istoria ei şi, desigur, pentru ultima parte a celui de-al doilea război mondial din Europa. Diferenţa fundamentală dintre această expediţie şi toate cele din trecut este că acum vor fi mai multe echipe, fiecare pornind de la un unghi de vedere şi operînd cu proprille linii de abordare a fenomenului. Vor fi desigur premise partizane, după cum e de sperat să existe şi echipe „fără de partid“, care să încerce să reconstituie mai întîi şi să evalueze apoi întîmplările, oamenii, împrejurările. Pentru că numai într-o asemenea îmbinare analitică poate fi găsită o înfăţişare cît mai aproape de adevăr a evenimentelor de la 23 august 1944. Există un număr de lucrări în ţară şi peste hotare (cele 4 volume de documente 23 august 1944, cărţile scrise de Andreas Hillgruber, Hans Frissner, Hans Kissel, Renato Bova-Scoppa, Nicolette Franck şi Paul Quinlan, Ivor Porter; există cărţile de reconstituiri ale lui Aurică Simion, H. Zincă, E. Bantea (cărţi care au avut o soartă sincopată, căzînd sub unghiul de incidenţă al hăituielilor şi interdicţiilor dictaturii ceauşiste); există mai recent cărţile lui Larry Watts şi, în sfîrşit, cele 4 volume de mărturii şi documente scoase de Iosif Constantin Drăgan despre Ion Antonescu (incluzînd şi confesiunile colonelului Gh. Măgherescu din cabinetul militar al acestuia), precum şi altele care aduc un imens material în discuţie. Dar mai există încă în arhive un mare număr de documente şi mărturii, în ţară şi peste hotare, fără de care nu vom putea depăşi pe deplin bariera unor viziuni incomplete.

Deci, totul trebuie luat de la capăt. In cele cîteva luni scurse din decembrie 1989 au apărut o serie de articole în presă despre 23 august 1944 denumit fie „trădarea naţională“, fie „actul istoric salvator al regelui şi partidelor istorice“. Confruntarea de opinii extreme există deci. Şi este foarte bine să existe o cît mai amplă, susţinută şi argumentată dezbatere a specialiştilor şi a oricăror puncte de vedere documentate. Prea multă vreme a prevalat un singur glas, o singură decizie care punea la punct orice încercare cît de timidă de a numi altfel decît o făcea oficialitatea, evenimentele de la 23 august 1944. Îmi amintesc groaza care străbătea redacţiile în ultimii ani, dacă dintr-o clipă de neatenţie se inversa definiţia „revoluţia de eliberare socială şi naţională“, scriindu-se „naţională şi socială“. Se ajunsese, în 1989, la o adevărată culme a absurdului. Din ordinul dictatorilor se cerea „introducerea“ celor doi în... „actul de la 23 august 1944“. Aşa stipulau „tezele“ din primăvara şi vara anului 1989. Nici mai mult, nici mai puţin. Şi dacă nu s-a reuşit aproape nimic în această privinţă la a 45-a aniversare, deoarece a existat o stupoare generală şi apoi o încercare de a se dilua pînă la dizolvare o asemenea inepţie, cei doi erau siguri şi se bizuiau pe presiunea dictaturii asupra istoriografiei pentru a face ca pînă la nunta lor de argint cu puterea (programată cu deosebit fast şi halucinante apologii în iulie 1990) să obţină şi acest trofeu. Aşa cum obţinuseră toate trofeele unei „epopeice“ prezenţe la evenimente din deceniile patru şi cinci pe baza unei participări inexistente în fapt, sau cel mult quasianonime la fapte nerelevante ale istoriei naţionale de după 1933. Împreună cu multe alte evenimente ale istoriei noastre din ultimii 70 ani, 23 august 1944 a fost distorsionat, grav răstălmăcit, mutilat pînă la a nu mai putea fi nici măcar recognoscibil prin exacerbarea pînă la refuz a rolului unora şi diminuarea pînă aproape de zero a prezenţei altor forţe şi factori sociali şi politici (abia cu greu au putut apare în ultimii ani cîteva lucrări la Bucureşti, Cluj, Iaşi despre România după Marea Unire în care tabloul societăţii româneşti se apropie de veridic). Superdimensionarea rolului unora şi eradicarea rolului celorlalţi reprezintă o metodologie pe care istoria, cu adevărat ştiinţifică, o repudiază. Iar perpetuarea unor asemenea „tehnici“ s-ar dovedi mulţiplu dăunătoare noilor scrieri istorice.

De altfel, rescrierea istoriei noastre contemporane — care fusese înlocuită cu „expunerile“ lui şi ei — este una dintre întreprinderile cele mai presante şi, totodată, cele mai însemnate şi dificile ale perioadei pe care o trăim. Ea nu trebuie să sperie pe nimeni şi în tratarea ei nici un istoric nu este cazul să aibă complexe. De nici un fel.

Goethe spunea că în vreme ce munca poetului ia sfîrşit odată cu ultimul vers al poeziei, munca istoricului reîncepe cu fiecare generaţie. Ne sînt la îndemînă multe exemple. Anul bicentenarului revoluţiei franceze a adus o mulţime de puncte de vedere noi, atît asupra revoluţiei în sine, cît şi asupra originilor ei, a consecinţelor, ca să nu mai vorbim de felul nou în care sînt privite astăzi personalităţile ei. De la Guizot la Chaunu şi de la Soboul la Le Roy Ladurie e un drum extrem de lung, de întortocheat şi de controversat. Există în prezent solide demonstraţii istorice — şi ele nu vin de la partizanii dinastiei Bourbonilor şi ai Restauraţiei — care argumentează că Marea revoluţie franceză nici nu ar fi fost neapărat necesară.

Sau destinul istoric al administraţiei Eisenhower în S.U.A. (1952-1960). Viziunile asupra acestei administraţii şi, desigur, asupra generalului american cel mai vestit în cel de-al doilea război mondial au cunoscut cîteva valuri succesive de elogiu şi depreciere.

Sau revoluția din februarie 1917 din Rusia. Trunchiată mereu pînă la quaşinegare, această revoluție cu un mare impact asupra existenței Imperiului țarist și a prăbușirii acestuia, ca și a evoluției primului război mondial, mai ales în privința frontului răsăritean în care ne găseam implicați noi românii, a fost aproape eliminată în favoarea celei de a doua revoluții ruse, cea din octombrie 1917. De altfel și istoria acestei prime revoluții socialiste a avut o soartă istoriografică (și nu numai) ingrată, fiind denaturată, nivelată și pînă nu de mult redusă exclusiv la o schemă cu un număr de teze și nume aprobate, sau, uneori, chiar confecționate post factum.

Deci, istoria lui 23 august 1944 stă în fața noastră și nu este nici încheiată, nici elucidată.

Magazin istoric deschide această nouă percepție asupra actului de la 23 august 1944 cu o serie de documente necunoscute sau mai puțin cunoscute[1]. Sînt documente provenind de la personaje principale ale evenimentelor, unele dintre aceste documente fiind publicate după presa vremii (relatările lui Iuliu Maniu, Constantin C. Brătianu, C. Titel Petrescu, Lucrețiu D. Pătrășcanu), altele provenind din arhive românești pînă acum închise (relatarea generalului Gh. Mihail și excepționala mărturie a mareșalului Ion Antonescu scrisă chiar la 23 august în camera din Palatul regal unde se afla după arestarea sa), iar ultimul, din arhivele militare sovietice, aflat posibil chiar în arhiva lui I.V. Stalin (deosebit de important deoarece este pentru prima oară că vedem o sursă sovietică despre preluarea lui Antonescu de către armata roșie). Se găsește în acest grupaj și un fragment privitor la pregătirea și desfășurarea actului de la 23 august în versiunea lui Mihai de Hohenzollern, așa cum i-a relatat-o, în urmă cu cîteva luni, teleastului francez Frédéric Mitterand, căruia îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale pentru permisiunea de a-i cita interviul în numărul de față al revistei noastre. De asemenea, un document inedit este copia după registrul de audiențe la Palatul regal din 22-24 august 1944, revelatoare într-o serie de privințe și detalii.

Două-trei remarci asupra unor noutăți absolute din aceste documente. Iuliu Maniu numește primul actul de la 23 august '44 „o revoluție" (dintre autorii străini, W. Churchill a fost primul care a definit în memoriile sale apărute în 1948 acel eveniment cu cuvintele „revoluția română"). Mareșalul I. Antonescu dezvăluie negocierile sale cu partea sovietică pentru un armistițiu cu condiții net îmbunătățite (se știe că emisarul care ducea doamnei Kollontai, ambasadoarea U.R.S.S. la Stockholm, răspunsul său plecase din București la 22 august, se oprise la Berlin pentru a schimba avionul și această escală a făcut inoperant mesajul lui Antonescu, întrucît la sosirea la Stockholm, curierul s-a trezit în fața știrii despre evenimentele petrecute la București). Generalii sovietici care l-au preluat pe fostul „Conducător" al României descriu procedeul la care au recurs și ezitările românilor, inclusiv ale comuniștilor, în a li-l preda. Iar registrul de la Palat semnalează prezența lui Lucrețiu Pătrășcanu la o întrevedere cu monarhul, tîrziu în seara zilei de 22 august '44.

Sîntem deci la un început de drum. Încredințăm cititorilor aceste documente cu convingerea că le vor deschide noi perspective de respect, mîndrie și admirație pentru istoria noastră, întrucît din orice parte l-am privi nu putem în nici un fel ignora sau șterge faptul că 23 august 1944 se integrează în istoria europeană ca unul dintre marile evenimente ale celui de-al doilea război mondial, ca o certă și unanim recunoscută contribuție la scurtarea simțitoare a acestuia. Și mai ales să nu uităm că 23 august '44 a jucat rolul hotărîtor în eliberarea părții de nord a Transilvaniei și în anularea dictatului de la Viena, armata română contribuind ulterior efectiv la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei, ceea ce înscrie eroicul efort românesc în victoria generală a coaliției antihitleriste asupra celui de al treilea Reich. Iar acum, cînd sub ochii noștri se întrevăd perspectivele Europei de mîine în care Conferința pentru Securitate și Cooperare (la începuturile căreia diplomația română a jucat un recunoscut rol de pionierat) va ocupa un loc de seamă, nu este cîtuși de puțin cazul să renunțăm la nimic valoros din zestrea istoriei noastre europene.

Vom face loc în paginile revistei noastre, pe măsură ce vor ieși la iveală, noilor documente și de asemenea noilor interpretări care să arunce o lumină completă asupra unuia dintre evenimentele cheie ale istoriei românilor în acest secol.

Cristian POPIȘTEANU

---

[1] De-a lungul anilor, *Magazin istoric* a publicat numeroase documente, articole, evocări, reportaje istorice și mai ales memorialistică, precum și mărturii din presa vremii, care reflectau în principal — dincolo de exagerările, denaturările, modalitățile unilaterale, simpliste și tributul plătit conjuncturilor politice dictatoriale — ecoul internațional extrem de larg al actului de la 23 august 1944 care a surprins pînă la uimire întreaga lume și în primul rînd cancelariile celor două coaliții aflate în luptă; esența sa antifascistă și caracterul său original pe linia continuității politicii românești a faptului împlinit prin care românii au inovat deseori în istoria universală; rolul armatei române în înfăptuirea sa; ieșirea țării cu un ceas mai devreme dintr-un război pierdut și o alianță compromisă grav și alăturarea României la coaliția Națiunilor Unite; faptul că România a ieșit singură de sub dominația hitleristă, iar armatele sovietice care se prăvăleau prin ofensiva Iași-Chișinău din 20 august '44 au găsit capitala țării și cea mai mare parte a ei eliberate prin forțe proprii, neputînd trece la activul lor cucerirea țării noastre; faptul că, prin acțiunea ei, armata română a readus la patria mamă partea de nord-vest a țării smulsă de Ungaria horthystă prin dictatul de la Viena; faptul că a fost înlăturat regimul militar antonescian, aflat într-o criză fără ieșire, și repusă în vigoare Constituția țării din 1923 cu toate limitările impuse de Convenția de armistițiu și de prezența trupelor de ocupație străine în țară.

ORDIN DE SERVICIU NR. 1

General Gheorghe MIHAIL: Mă găseam la Sinaia, în luna noiembrie 1943, cînd într-o seară a lunii acesteia, nu mai îmi amintesc ziua, am fost chemat la castelul Foișor din Sinaia, seara către orele 10. O mașină a fost trimisă de la Palat, care m-a transportat la castelul Foișor. Acolo am fost întîmpinat de regele Mihai și regina Elena, mama lui. Eram numai noi trei. Scopul pentru care am fost chemat a fost ca să-mi ceară, să-mi spună regele că intenționează a face o lovitură pe care a făcut-o și Italia în 1943 și anume, de a înceta războiul contra Rusiei Sovietice și a trece de partea Aliaților. Și m-a întrebat dacă pot să aduc un serviciu în acest scop. Imediat am răspuns afirmativ. Din acel moment mi-a și fixat misiunea mea în ziua care va fi și anume aceea de șef al M[arelui] St[at] M[ajor] al armatei și totodată de comandant *en chef* al tuturor forțelor de uscat, aeriene și marine ale țării, ca delegat din partea lui. Am admis total ideea și intenția lui și misiunea pe care mi-a dat-o...

După luna noiembrie [1943], am fost de 2-3 ori convocat la Palatul regal din București — Calea Victoriei. Nu-mi amintesc și nu mi-am notat nici luna, nici zilele cînd am fost, noaptea, de la Sinaia la București. Mi se trimitea mașina de la Palat. O dată mi s-a trimis aici la piciorul pantei str. Șoimului. Bineînțeles, la epoca aceea era camuflaj total pe toată țara, războiul era în toi. Era mașina numărul 100 a Siguranței, cu un șofer care se chema Nae. Acesta m-a condus noaptea la Palat. Pentru a înșela orice ochi asupra mișcărilor mele, de la ora 10 seara se stingeau toate luminile, în casa mea se culca, omul de serviciu pe care-l aveam se culca și el, și, pe la 11 noaptea, mă sculam, mă îmbrăcam și mă duceam ca să întîlnesc mașina. Așa că, nimeni, nici vecinii nu știau mișcările mele, ce fac, niciodată nu m-am trădat...

De vreo 2-3 ori, așa am făcut acest drum, noaptea, de la Sinaia la București. Acolo prezida regele în Palatul regal și, obișnuit, luau parte: generalul Sănătescu, care era șef al Casei militare a regelui Mihai, Dămăceanu, Stîrcea, care era mareșal al Palatului, Ioanițiu, care era șef de cabinet, și care fusese la școală împreună cu regele. Cam aceștia obișnuit. Și Pătrășcanu, era să-l uit pe Pătrășcanu. O dată parcă l-am zărit și pe Vasiliu Rășcanu. Ce se discuta acolo? Într-o ședință cu toții, regele mi-a fixat mie misiunea în fața tuturor — aceea de șef al M.St.M. Nu știu ce misiune a fixat, nu îmi mai aduc aminte, celorlalți care erau de față.

Altă chestiune care se discuta era chestiunea arestării lui Antonescu, pentru că în discuțiile pe care le aveam eu cu regele Mihai, unul din puncte pentru a-mi executa, a-mi aduce la îndeplinire misiunea de a comanda, era de a paraliza orice acțiune din partea lui Antonescu. Aceasta ceream eu — paralizarea oricărei acțiuni a lui Antonescu, pentru ca să mi se ușureze acțiunea mea militară.

O altă chestiune care am discutat-o cu regele Mihai — și aceasta între patru ochi — pentru că mă primea și aici la Sinaia numai pe mine — era de a mi se clarifica, înainte de a intra într-o acțiune, a mi se clarifica de politicieni care e situația armatei, în ce condiții intrăm noi alături de Aliați, adică, vom intra ca învinși, ne vor dezarma, vom fi tratați ca co-beligeranți, cum a fost tratată Italia, ca aliați? Niciodată n-am primit un răspuns la aceste întrebări...

Am uitat să spun că în timpul cît conspiram sau aveam aceste întruniri cu regele, am avut două întruniri în str. Izvor nr. 90, în locuința fratelui meu, doctorul oftalmolog Mihail Dumitru... În casa doctorului Mihail, din str. Izvor nr. 90, de două ori am avut întrevedere cu Pătrășcanu, la dorința lui. Pe tatăl lui Pătrășcanu, Dimitrie Pătrășcanu, l-am avut profesor de istorie la liceul din Bacău. Pătrășcanu Lucrețiu era pe vremea aceea copil mic.

El ținea să mă cunoască și randez-vous-ul ni l-am dat în str. Izvor. Scopul lui era de a mă cunoaște, iar al meu de a-l întreba, de a mă pune la curent cu comunismul, ce intenționează regimul comunist în țara românească. Și el mi-a spus. L-am întrebat relativ la rege, relativ la biserică, relativ la partea socială. Și el mi-a răspuns: „de biserică nu se leagă; regele atîrnă de cum s-o comporta". Acesta a fost rostul celor două întrevederi ale noastre...

În ziua de 23 august, ca de obicei, a venit [mașina] și am pornit la București. Eram îmbrăcat civil, într-un fresco, era cald înăbușitor. Am ajuns cu bine la București, în Piața Palatului. Acolo m-am dat jos — în Piața Palatului — acolo era și punctul de randez-vous la întoarcerea de la București spre Sinaia, respectiv Predeal. Cînd m-am dat jos din mașină, în fața mea locotenent-colonelul de cavalerie Hîrjescu, fost adjutant, mi se pare, al generalului Ilasievici, pe care îl cunoșteam. Îmi dă bună ziua și rîzînd îmi spune:

— Vă felicit, d-le general!

Eu foarte surprins:

— De ce?

— Toată lumea vorbește: dv. prim-ministru.

Prin urmare, bucureștenii știau deja că se plămădește o eventuală schimbare în timp. Iar eu am spus:

— Nu știu nimic. Acum după masă am sosit de la Sinaia cu Gigurtu, mă duc să-mi văd părinții și intenționez la 9, tot aici, să mă întîlnesc, să mă duc înapoi.

În timp ce vorbeam cu Hîrjescu, un ofițer din garda Palatului, un locotenent cu numele de Stoenescu Sever, pe care nu-l cunoșteam, mi se adresează. Eram civil.

— Domnul general Mihail?

— Exact, da, eu.

— Poftiți în Palat.

Și m-am dus la Palat. Hîrjescu și-a luat rămas bun, zîmbind, cu alte cuvinte îmi dădea a înțelege: „Nu v-am spus eu, dacă vă poftește la Palat, probabil aveți să deveniți prim-ministru". Și ne-am despărțit.

Am intrat la Palat. O atmosferă în Palat foarte încărcată. O mutenie, o frămîntare, un du-te-vino de colo pînă colo.

Am privit. După cîtva timp, Sănătescu îmi spune: „Antonescu a fost arestat în Palat". Era prima oară cînd am aflat acest lucru. Prin urmare, arestarea lui Antonescu se face înainte de a sosi eu la Palat. Nu știu cine a făcut, și nici cum s-a făcut. Nici nu m-am interesat. Așa că eu n-am luat parte la arestarea lui Antonescu, au făcut-o alții; nu-mi asum nimic din acest act petrecut la Palat...

Acolo era, cum vă spuneam, o atmosferă foarte încărcată. Mai tîrziu, încet, încet, trecînd timpul, am putut să vorbesc cu regele și atunci regele a dat acel înalt ordin de serviciu nr. 1 din 23 august 1944, care spune așa (îmi memorez foarte bine, îl am parcă în fața ochilor): „Vă numesc șef al M.St.M. al armatei (lucru pe care-l știam din ședințele anterioare). Totodată vă deleg, ca în numele meu, să conduceți operațiile tuturor forțelor de uscat, aeriene și marină ale țării. Dat în București la 23 august 1944. Semnat Mihai, contra semnat Sănătescu, prim-ministru". Atunci am aflat și eu că Sănătescu e prim-ministru al țării... (Biblioteca Academiei Române, arhiva istorică, *Documente și memorii privind alăturarea României la coaliția antihitleristă. 1943-1947*, vol. II, pp. 910-915). ■

LA UN ANUMIT MOMENT...

Frédéric Mitterand, unul dintre cei mai cunoscuți teleaști din Franța, a realizat pentru canalul de televiziune Antenne 2 un interviu cu fostul rege Mihai. Pornind de la acel decembrie 1989, în care poporul român a înlăturat dictatura ceaușistă, expresia cea mai agresivă a totalitarismului în istoria țării noastre, marele reporter francez face o retrospectivă a evenimentelor în care a fost implicat fostul rege, ajungînd în mod firesc și la actul de la 23 august 1944, cînd Mihai I a acționat în calitatea sa de șef al statului și cap al oștirii. Reproducem partea esențială a răspunsului lui Mihai de Hohenzollern la întrebarea ziaristului francez:

— Cum s-a desfășurat ziua de 23 august, cînd v-ați aflat pur și simplu singur față în față cu dictatorul, pe care l-ați chemat în biroul Dv. și care nu se aștepta pentru nimic în lume să-l arestați?

— Ceea ce a precipitat lucrurile a fost atacul masiv al rușilor în nord-estul țării [referire la ofensiva sovietică declanșată de armatele Frontului 2 ucrainean în sectorul Iași-Chișinău, la 20 august].

Noi cerusem, în repetate rînduri, ajutorul Aliaților pentru debarcarea unor contingente importante de trupe aeropurtate spre a avea un teritoriu de bază de pe care să acționăm. Dar ei nu ne-au dat nici un răspuns și au devenit din ce în ce mai ambigui cînd le aminteam acest subiect. De altfel, tot Aliații ne-au cerut, la insistențele sovieticilor, să includem pe comuniști — un grup puțin numeros la acea dată — între forțele cu care pregăteam schimbarea politicii României: noi nu știam pe atunci că aveam să fim oferiți pe tavă de către Aliați lui Stalin.

Aflînd că mareșalul Ion Antonescu se pregătește să plece pe front, am hotărît să devansez cu trei zile data acțiunii, urmînd ca în loc de 26 august, ea să aibă loc la 23 august.

N-aș putea spune că eram foarte destins în acea zi — și aceasta e puțin spus —, ceea ce cred că este normal. L-am convocat pe mareșalul Antonescu împreună cu primul ministru [de fapt, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe Mihai Antonescu] la Palat. Scopul meu sincer era să-i cer să oprească acest război, să încheie el armistițiul, să facem tot ce era posibil pentru a salva ceea ce se mai putea salva. După o lungă discuție care a durat aproximativ o oră, el a refuzat pur și simplu dialogul. La sfîrșit, întorcîndu-se extrem de furios spre șeful casei mele militare [generalul C. Sănătescu], care încercase să-i explice și el necesitatea armistițiului, i-a spus: Ce vrei, să dau țara pe mîna unui copil? Acesta era modul său de a vorbi despre mine. La un anumit moment am dat un semnal și trei subofițeri, conduși de un căpitan, l-au arestat pe Antonescu. ■

PUBLICAT PENTRU PRIMA DATĂ

Despre 23 august 1944 s-au publicat, atît în țară, cît și peste hotare, în cele peste patru decenii care au trecut de atunci, nenumărate și variate documente, alături de mărturiile memorialistice ale unora dintre cei implicați direct în desfășurarea evenimentelor. Lipseau și încă lipsesc mărturiile documentare din epocă, provenind de la autorități supreme în stat în acel timp. Revista *Magazin istoric* aduce în acest număr cîteva asemenea documente.

Iată că un document *inedit*, descoperit recent, ne permite să intrăm în atmosfera de la Palatul regal în chiar zilele cînd se pregătea și se înfăptuia actul de la 23 august 1944. Este vorba de registrul de audiențe în care au fost înregistrate principalele evenimente de la Curtea regală a României în perioada 22 iulie 1944-14 octombrie 1946. Conform uzanțelor, însemnările în registru erau făcute de adjutantul regal de serviciu în săptămîna respectivă, care trebuia să consemneze, zilnic — în cadrul rubricilor: *ora, numele și prenumele, funcțiunea* — activitățile oficiale sau particulare ale suveranului și familiei sale, cum erau: audiențe, deplasări, participări la diferite acțiuni publice sau private, spectacole etc. Registrul pe care-l avem în față are 198 file, nenumerotate, format mare, a fost tipărit la Tipografia Prefecturii Poliției, este legat, cu cotor de piele neagră, iar pe prima copertă are imprimată cu aur cifra regelui Mihai I și mențiunea *Audiențe*.

Înainte de-a ajunge la consemnările din 22-24 august 1944, să mai reținem și ordinea în care adjutanții regali au efectuat serviciul la Palat și deci au scris în registrul de audiențe: 22-23 iulie — colonel Emilian Ionescu; 24-30 iulie — căpitan comandor A. Gherghel; 31 iulie-6 august — col. Bossy; 7-13 august — col. Em. Ionescu; 14-20 august — cpt. c-dor. A. Gherghel; 21-27 august — col. Em. Ionescu; 28 august - 3 septembrie — cpt. c-dor. A. Gherghel.

Deci, în zilele de 22-24 august 1944 adjutant regal de serviciu a fost col. Emilian Ionescu, care, conform îndatoririlor, a consemnat în registru cele întîmplate la Palat în zilele respective. Este același scris, ca în celelalte pagini unde se mai află notațiile lui Em. Ionescu, doar că de la însemnările din 23 august ora 15 este folosit un alt stilou, cu peniță mai subțire.

Documentul pe care îl publicăm acum pentru întîia dată are meritul de a fi *prima* și *singura* pînă acum *mărturie oficială*, redactată chiar la locul de desfășurare a faptelor, privind înfăptuirea actului de la 23 august 1944. El consemnează, în stilul sec, lapidar, al notațiilor de serviciu, atît *succesiunea persoanelor* cu care regele a luat contact oficial în acele zile la Palat, cît și *cronologia* faptelor, ușor diferită în acest *document oficial* de cea menționată în alte surse.

Integrînd și acest document *inedit* în circuitul istoriografic referitor la actul de la 23 august 1944, o facem cu convingerea că însemnările din registrul de audiențe sînt menite să întregească în mod relevant tabloul complex al evenimentelor de atunci. Mulțumim colegilor și colaboratorilor de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române pentru sprijinul acordat. Întrucît toate persoanele menționate în document sînt cunoscute din alte surse, inclusiv din paginile revistei noastre, am intervenit doar cu cîteva paranteze explicative în textul transcris așa cum apare el în registrul de audiențe al Palatului regal, la filele zilelor de 22-24 august 1944.

Ioan LĂCUSTĂ

Marți 22 august

[ora] 12. Audiența domnului Atta Constantinescu, minist[rul] comunicațiilor.

13. Dejun: G[enera]l C[orp] A[rmată] Sănătescu, dl. Styrcea [I. Mocioni-Stircea], dl. M. Ioanitiu.

17. Majestatea Sa Regele face o plimbare cu mașina la Scroviște însoțit de col. adj. Emilian Ionescu.

20. Dineu: dl. gl. C.A. adj. Sănătescu, dl. Styrcea.

22. Audiența: domnul gl. A. Aldea, dl. [Lucrețiu] Pătrășcanu, dl. gl. Anton, dl. col. Dămăceanu, dl. Styrcea, dl. gl. C.A. Sănătescu, dl. c-dor. Udrischi [adjutant regal].

Miercuri 23 august

13. Dejun: dl. gl. C.A. Sănătescu, dl. gl. A. Aldea, dl. Buzești, dl. Styrcea, dl. M. Ioanițiu și col. Emilian Ionescu.

15. Audiența domnului Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

16.15. Audiența domnului mareșal Antonescu, conducătorul statului.

17.30. Domnii mareșal Antonescu și Mihai Antonescu sunt reținuți în incinta Palatului Regal la Casa Nouă. Se proclamă căderea guvernului și schimbarea regimului mareșal Antonescu.

18. Sunt chemați și reținuți în incinta Palatului Regal domnii: general [C.Z.] Vasiliu, fost subsecretar de stat la interne, general C. Pantazi, fost ministru de război, și colonel Elefterescu, fost prefect al Poliției Capitalei.

18-24. În acest timp — în birourile Casei Militare — în prezența Majestății Sale Regelui, se procedează la constituirea noului guvern și la redactarea Proclamației M.S. Regelui către Țară, a guvernului, precum și la întocmirea unor decrete regale. Amnestie și numiri în diferite posturi. Iau parte la aceste lucrări domnii: general de C.A. adj. Sănătescu Constantin, general Mihail Gh., general Aldea Aurel, general Liteanu, general Anton, general Dombrovschi, Mocsonyi Styrcea, Niculescu-Buzești, D.D. Negel, V. Vasiliu, col. Ulea, Bălăceanu, Lucrețiu Pătrășcanu, Titel Petrescu, ing. Ceaușu [Emil Bodnaraș], V. Ionescu, dir[ectorul] Radiodifuziunei, Pogoneanu, lt. col. Răută, lt. col. Niculescu

Ştefan, din M. St. Major, c-dor. Udrischi, cpt. c-dor. adj. Gherghel, Camil Dumitrescu şi alţi diferiţi funcţionari din Ministerul afacerilor externe, precum şi adjutantul regal de serviciu col. adj. Emilian Ionescu şi maiorul Anton Dumitrescu, ajut. cd. [comandant] Bat[alion de gardă] regală.

21. Audienţa domnului ministru al Germaniei, Killinger.

21.30. Se imprimă pe placă Proclamaţia M.S. Regelui către Ţară.

22.30. La posturile de radio se anunţă poporului român Proclamaţia M.S. Regelui.

23. Mare manifestaţie a publicului bucureştean în faţa Palatului Regal — M.S. Regele apare de două ori în faţa Palatului de la balcon.

24. M.S. Regele primeşte în audienţă pe un grup de ofiţeri englezi foşti prizonieri de război.

Joi 24 august

3.30. M.S. Regele se deplasează cu maşina la Tg. Jiu (Pirotehnia armatei Bumbeşti-Valea Sadului) pe itinerariul: Alexandria — Caracal — Craiova — Filiaşi, fiind însoţit de: domnii M. Ioaniţiu, căpitan Vergotti, sublt. rez. Negroponte, maior Dumitrescu, ajutorul de comandant al Batalionului de gardă regală, colonelul adjutant de serviciu Emilian Ionescu, consul Bălăcianu şi cpt. c-dor. adj. Gherghel.

7-9.30. M.S. Regele cu suita se opresc în apropiere de Craiova în satul Cărcea. Col. adj. Emilian Ionescu se deplasează pentru benzină la Craiova.

14. Sosirea la Bumbeşti. M.S. Regele ia reşedinţa provizorie în locuinţa directorului Pirotehniei (colonel Artur Popescu).

18. Sosirea Majestăţii Sale Regina de la Sinaia însoţită de doamna Netty Catargi şi colonel adj. Bossy.

21.30. M.S. Regele primeşte în audienţă pe domnii generali Manafu, c-dtul Corpului 1 teritorial (Craiova) şi pe Dumitrache (c-dtul Diviziei 2 m[un]te Deva). ■

ACTUL DE LA 23 AUGUST 1944

Iuliu MANIU, preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc: Trăim zile mari, zile de înaltă tensiune spirituală, de temeri şi speranţe nelămurite. În clocotul acesta de evenimente şi aşteptări, se torc nevăzut firele unui nou destin românesc.

Tocmai de aceea, cu cît vîltoarea evenimentelor este mai copleşitoare şi viitorul mai enigmatic, cu atît privirile noastre trebuie să fie mai limpezi, judecata mai calmă, acţiunea mai chibzuită, ţelurile mai precise şi mai conştiente, nu numai la conducere, ci şi în mulţimile cetăţenilor.

Scurtele declaraţii ce mi se cer, le dau cu plăcere, pentru a fi o contribuţie în sensul şi scopul acesta.

Maiestatea Sa regele Mihai I şi-a inaugurat domnia de fapt printr-un gest regal, care va fi început şi temei de veac nou în istoria românească.

Pînă la 23 august 1944, România a mers pe drumuri greşite. Nu din voia noastră. Puteri vrăjmaşe ne-au împins cit pe margini de prăpastii în care era să ne prăbuşim, spre pierzarea întregului nostru viitor şi poate a însăşi fiinţei noastre naţionale. Cauzele sînt cunoscute. Dictatura instaurată de fostul rege Carol al II-lea, cu concursul unor politicieni inconştienţi, a fost abil utilizată de către Germania spre a ne impune şi nouă politica intereselor sale şi a ne tîrî într-un război contrar intereselor noastre. În clipa din urmă, însă, voinţa fermă a regelui a oprit cu un gest energic fatalitatea şi a dat curs nou istoriei. Ascultînd voinţa *naţiunii* — voinţă concretizată în partidele politice care s-au grupat în Blocul Democratic — a înfruntat opresiunea germană, a sfărîmat tirania internă, ne-a redat libertatea şi ne-a aşezat iarăşi în alianţele noastre firesti, de care nu ar fi trebuit să ne despărţim niciodată.

Pasul acesta era aşteptat de multă vreme şi cu atîta nerăbdare de toată suflarea românească, încît unora li s-a părut prea lungă aşteptarea şi neînţeleasa întîrziere. Acestora e bine să le amintim că pînă la 23 august, noi n-am fost stăpîni la noi acasă. Vrăjmaşul din afară, susţinut de complicităţi interne îndărătnice, era mult prea tare decît să fi putut noi încerca o împotrivire fiziçă cu sorţi de izbîndă.

Iar o încercare neizbutită ar fi mărit indefinit suferinţele noastre, fără să fi însemnat o contribuţie reală la cauza păcii pentru care luptăm acum alături de aliaţii noştri firesti.

Chiar acum, cînd maşina de război germană este în plin declin, gestul nostru n-a fost lipsit de riscuri şi de primejdii. Duşmanul avea forţe bine înarmate şi savant distribuite pe cuprinsul ţării, pentru a preveni şi sugruma în faşă o încercare a noastră de eliberare, de care se simţea mereu ameninţat, aşa încît nu erau puţini cei ce socoteau prea pripită şi prea riscantă acţiunea noastră. Dacă totuşi am izbutit să-l dezarmăm în timp atît de scurt şi fără nici o tulburare serioasă a vieţii ţării, aceasta se datoreşte la mai mulţi factori, care e bine să fie scoşi în evidenţă.

Lovitura de stat, egală cu o mare revoluţie, a fost bine pregătită. Fără nici o modestie falsă, pot afirma că Partidul nostru Naţional-Ţărănesc

a avut, în această pregatire, o parte de merit pe care istoria nu va întîrzia să i-o recunoască din plin.

Al doilea: momentul declanșării a fost bine ales. Apoi: țara — și aceasta trebuie s-o subliniem în chip deosebit — s-a raliat din primul moment, în totalitatea ei, de la cetățeanul de pe strada pînă la forțele armate de acasă și de pe front, acțiunii de toți dorită și entuziast îmbrățișată. Nici o defecțiune, în nici o parte și în nici un sector al vieții publice, nici o confuzie și nici o împotrivire; ci pretutindeni însuflețire și voința conștientă de a înfrunta toate riscurile noii situații, despre care toți știam că este singura salvare. Din această atmosferă generală — care arată încă o dată cît de greșite au fost drumurile României oficiale din anii din urmă și cît de firești cele de acum — s-a alimentat eroismul armatei noastre, care a fost pusă la greaua încercare de a-și schimba de la un moment la altul întreaga atitudine, trebuind să dezarmeze pe foștii ei tovarăși de luptă, mai bine înarmați și mai numeroși decît unitățile noastre. S-au scris, în aceste cîteva zile de grele încercări — în timp ce locuitorii Capitalei au suportat cu bărbăție ororile celor mai cumplite și mai criminale bombardamente de teroare ce se pot imagina — s-au scris în Băneasa și la Otopeni, la Ploiești și în atîtea alte puncte fortificate germane, noi pagini de nepieritoare glorie militară românească. Eroismul fără seamăn al soldatului român a salvat de fapt nu numai Capitala, ci și actul politic de la 23 august și, prin el, însuși viitorul neamului.

Nu ascundem, firește, că armistițiul ce ni s-a impus și pe care ne-am văzut nevoiți să-l semnăm, ne cere sacrificii mari și lasă deschise în inimi răni dureroase. Ne dăm însă seama cu toții că nu avem altă alegere, că toate greșelile politice se plătesc greu, și că popoarele mici pe deasupra, adeseori, sînt silite să plătească și păcatele săvîrșite de cele mari.

Dar în ciuda poverilor și durerilor pe care le-am acceptat, actul de la 23 august 1944 ne deschide zări de speranțe și de lumină în viitor. Dreptatea cauzei noastre este prea evidentă, decît să nu fie recunoscută și împărtășită de marii aliați de acum; iar contribuția noastră la sfărîmarea mașinii de război germane, la grăbirea păcii și scurtarea suferințelor generale, sîntem siguri că va găsi o justă prețuire în fața spiritului de dreptate al marilor puteri, care vor rîndui soarta lumii după principiile libertății naționale și a dreptății etnice.

Un început se vede de pe acum. Avînd întreaga aprobare a Aliaților, trupele noastre au și pornit, în iureș de însuflețire fără margini, spre Ardealul de Nord, au trecut linia blestemată a dictatului de la Viena și cînd aceste declarații vor ieși de sub tipar, multe sate și orașe ale Ardealului de Nord vor fi în țara românească.

După atîtea suferințe și dureri, dincolo de Feleac curg acum lacrimi de bucurie și în scurtă vreme Ardealul întreg va fi al nostru, așa cum cere dreptatea lui Dumnezeu și voința neînfrînată a națiunii române.

Eliberarea Ardealului nostru drag va fi întîia mare și dreaptă bucurie a poporului românesc, atît de nedreptățit, sfîrtecat și crucificat în furtunile anilor din urmă. Dar precum durerile trecutului nu ne-au putut doborî, așa biruințele de acum nu ne vor face să uităm ceea ce nu trebuie uitat.

Nu vom uita că acesta este numai începutul. Nu vom uita că pînă la biruința totală și finală vom mai avea de suferit, va trebui să mai aducem încă jertfe, va trebui să rezolvăm încă probleme de covîrșitoare greutate. Ne rămîn încă frați în risipire; moștenim prăpăd și jale infinită. Din ruine și din lacrimi va trebui să clădim țară nouă, cu suflet nou, cu rînduieli și așezări mai drepte și mai bune.

Nu vom izbuti decît în măsura în care vom ști contopi toate energiile românești într-un singur efort de armonie constructivă. Va trebui, prin urmare, să rămînem și în viitorul apropiat tot atît de solidari, tot atît de strîns uniți în jurul intereselor permanente și a țelurilor fundamentale naționale, precum ne-am arătat cu prilejul răsturnării puterii germane și a noului început de viață liberă.

Va trebui apoi să păstrăm o desăvîrșită disciplină, un perfect spirit de ordine și nesovăitoare împlinire a datoriei la toate posturile unde vom fi chemați.

De bună seamă, trecutul își are vinovățiile și răspunderile lui. Sancțiuni vor trebui să se dea. De asemenea, viitorul are probleme uriașe de rezolvat asupra cărora părerile pot fi împărțite. Dar nici trecutul și nici viitorul depărtat nu trebuie să slăbească în nici un chip unitatea de simțire și de acțiune a zilei de astăzi, care reclamă toate forțele și toate puterile neamului nostru.

Astăzi fiecare român, în cercul lui de activitate, oricît de modest ar fi, trebuie să se simtă în serviciul neamului, să-și împlinească conștiincios datoria, știind că împlinește o funcțiune națională. Criticismul negativist, spre care înclină firea orășenilor noștri, trebuie să învețe din liniștea constructivă a satelor, răbdarea, încrederea în viitor și în conducători și spiritul muncii neodihnite de care țara are acum mai mult ca oricînd absolută nevoie.

Dacă vom rămîne uniți, dacă ne vom păstra sufletul tare, de care am dat dovadă în clipele hotărîtoare ale zilelor de acum, nu am nici o îndoială că pînă în cele din urmă dreptatea românească va trebui să iasă biruitoare, pe toată linia, și să ducă la bun sfîrșit greutățile viitorului ce ne așteaptă. Dreptatea este de partea noastră, și de partea dreptății este Dumnezeu!

Ziua de 23 august este o zi de biruință și un izvor de propășire națională. Amintirea ei nu trebuie să amărască

nici sufletele acelora în contra cărora sau în absența cărora s-au săvîrșit. Noi nu am voit ca opera săvîrșită să fie a partidului nostru, ci bucuroși am fi dorit ca ea să fie organizată chiar și de cei mai înverșunați adversari ai noștri. Am rugat insistent pe mareșalul Antonescu să realizeze el armistițiul, dar el n-a voit. Or, frontul românesc era spart și nu mai era nici un moment de așteptat. A trebuit să acționăm repede, altfel venea pe capul nostru dubla nenorocire. Maiestatea Sa regele, tînăr, dar foarte înțelept, a arbitrat energic în această controversă dintre guvern și națiune și a hotărît repede în favoarea tezei susținută de națiune. Hotărîrea sa a fost binecuvîntată de Dumnezeu; acțiunea a reușit. Cu sufletul reconfortat prin această izbîndă să privim cu ochii ageri și cu mintea hotărîtă la greutățile care ne stau în cale pentru ziua de mîine, ca să le putem înfrunta și birui *(Universul,* 3 septembrie 1944). ■

DUPĂ DOI ANI

C.I.C. BRATIANU, președintele Partidului Național-Liberal: Este bine acum, cînd comemorăm a doua oară actul istoric de la 23 august 1944, act ce a încununat efortul pe care, împreună cu Partidul Național-Țărănesc, Partidul Național-Liberal l-a făcut pentru a împiedica prăbușirea României, să arătăm ce a însemnat acest efort și în ce fază se găsește el astăzi.

După cum se știe, încă din primul moment în care tendințele dictatoriale s-au manifestat în conducerea politică a țării noastre, Partidul Național-Liberal și Partidul Național-Țărănesc, prin conducătorii lor, au întreprins o acțiune împotriva acestor tendințe și au încercat prin toate mijloacele ce le ședeau la dispoziție, să împiedice minarea instituțiilor democratice.

La început, lupta aceasta s-a purtat numai pe plan intern. Ea nu a fost ușoară și nu a putut fi cîștigată, căci împrejurări externe au venit să favorizeze pe cei ce militau pentru dictatură.

Faza aceasta a durat pînă la instaurarea regimului antonescian. Din acel moment lupta comună a Partidului Național-Liberal și a Partidului Național-Țărănesc a încetat să fie numai o luptă pe plan intern, ci s-a extins pe plan extern, căci pe terenul pregătit de către dictaturile anterioare, dictatura antonesciană a angrenat țara în politica Germaniei.

Față de această nouă împrejurare, Partidul Național-Liberal și Partidul Național-Țărănesc au fost nevoite să ducă lupta nu numai împotriva regimului dictatorial și pentru restabilirea libertăților democratice, ci și pentru scoaterea țării dintr-un joc pe care nu-l dorise și căruia îi era potrivnică.

Cum s-a dus această luptă, se știe. Actul de la 23 august 1944 n-a făcut altceva decît să încununeze efortul neîntrerupt pe care marile partide îl făcuseră în comun acord cu regele Mihai I.

La 23 august 1944 s-a cîștigat în același timp marea bătălie externă, prin reașezarea României în cadrul alianțelor ei firești și prin încadrarea ei în efortul militar al celor ce luptau împotriva nazismului, și s-a cîștigat în același timp și bătălia internă, căci a treia dictatură a fost răsturnată.

S-a crezut atunci că un capitol trist din istoria țării se încheiase cu totul și că nu ne rămînea decît să purcedem la acțiunea de restaurare integrală a democrației și în refacerea țării.

După doi ani, lupta pentru libertate și pentru democrație este la fel de dîrză ca și în trecut.

Unite, ca și pînă la 23 august 1944, cele două mari partide care garantează permanența românească, înțeleg să continue eforturile pe care le-au început în vremuri atît de triste pentru țară, pînă la desăvîrșirea și pe plan intern a actului ce se arăta atît de promițător la 23 august 1944 *(Liberalul,* 23 august 1946). ■

CUM S-A AJUNS LA ARMISTIȚIU

Constantin TITEL PETRESCU, președintele Partidului Social-Democrat: Istoria amănunțită de mîine va reda cu fidelitate și obiectivitate peripețiile prin care au trecut partidele politice din România în ultimii ani în activitatea care trebuia să ducă la lovitura de stat din 23 august. E bine ca opinia publică să știe însă chiar de acum că actul de la 23 august n-a fost o simplă lovitură de teatru, adică n-a fost o acțiune spontană, ci rezultatul logic al unei coordonări între cele patru partide de guvernămînt din România, cuprinzînd cele două partide burgheze democrate: național-țărănist și național-libe-

ral, împreună cu cele două partide proletare: socialist și comunist.

Partidele politice fuseseră desființate încă de pe vremea regelui Carol al II-lea, dar adevărul este că ele au continuat totuși să activeze clandestin. Asta înseamnă că au lucrat fiecare pe cont propriu, dar fără registre de membri, fără cărți de membri, fără întruniri publice și fără presă.

Singurul partid care a avut o presă clandestină a fost partidul comunist, care avea o experiență căpătată timp de 22 ani de activitate clandestină.

Cele patru partide care reprezintă întreaga opinie publică a țării au lucrat pe cont propriu pentru dărîmarea regimului ex-mareșalului Antonescu, dar au avut legături și între ele, legături care au dus apoi la o coordonare disciplinată a acestei acțiuni. Căci deși atît de deosebite ca doctrină, totuși aceste patru partide s-au regăsit pe linia *interesului național: eliberare a României din ghearele hitlerismului și încetarea unui război nenorocit.*

Partidul Social-Democrat, al cărui președinte sînt prin încrederea pe care mi-au acordat-o tovarășii mei de luptă, și-a reluat activitatea disciplinată încă de acum doi ani, după ce făcuse fuziunea cu socialiștii-unitari. Primul nostru obiectiv a fost acela de a face curățenie în propria noastră casă. Este adevărat că în partidul nostru nu au fost niciodată afaceriști, dar au fost în conducerea trecută anumite elemente care, printr-un oportunism exagerat, dăunau bunului renume al ideii socialiste. Încă de acum doi ani și pînă la jumătatea anului trecut am terminat purificarea cadrelor partidului de aceste elemente.

Astfel am pornit cu fruntea sus la acțiunea pentru salvarea țării alături de celelalte partide politice. S-a constituit un comitet executiv al partidului, care a luat contact cu tovarășii din organizațiile socialiste din provincie, pentru ca rezultatul final la care ținteam și pe care l-am atins să fie expresia întregii muncitorimi socialiste din țară, nu numai a unui grup de conducători socialiști din Capitală.

Iar acum cîteva luni s-a contopit în sînul partidului nostru, și pe baza programului nostru, fostul Partid Țărănist-Radical, aducîndu-ne aportul a numeroase elemente luptătoare.

Comitetul executiv al partidului nostru, compus din elemente tinere, energice, hotărîte, capabile și verificate printr-o lungă activitate socialistă, m-a însărcinat încă de anul trecut să iau contact cu conducerea partidului comunist, cu dl. Iuliu Maniu și cu dl. Dinu Brătianu.

În principiu eram de acord cu toții că Germania a pierdut războiul, că România s-a angajat într-o aventură nenorocită alături de Germania dictatorială și împotriva unui mare vecin socialist și că trebuie cu orice risc să înlăturăm regimul nefast *încă înainte de deznodămîntul fatal al întregii probleme europene.*

La începutul anului acesta legăturile între cele patru partide de azi deveniseră din ce în ce mai strînse. Între partidul nostru în special și tovarășii din partidul comunist s-a încheiat în prealabil o alianță cu denumirea *Frontul Unic Muncitoresc* și cu țelurile arătate mai sus. Imediat apoi, în urma înțelegerii noastre cu d-nii Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, am putut închega acum trei luni *Blocul Național Democrat* al celor patru partide.

Nu putem trece cu vederea rolul imens pe care l-a avut în această acțiune patriotică Maiestatea Sa regele Mihai I, ale cărui sentimente și convingeri le cunoșteam, dar pe care căutam pe cît posibil să-l ținem departe de toate aceste frămîntări politice.

Interesant și înălțător însă în același timp este că, paralel și independent de acțiunea partidelor, Maiestatea Sa activa în același sens împreună cu o parte din comandanții de mari unități sau sub diferite forme conducători cu autoritate în armată, oameni care-și dădeau seama că țara merge spre un dezastru iremediabil.

Nu pot să dau prea multe amănunte, dar cred că pot să spun astăzi că în ultimele două luni șefii celor patru partide au luat contact și cu Maiestatea Sa regele, care era ajutat în acțiunea sa, pe plan militar, de dl. general C. Sănătescu, mareșalul Palatului, dl. general Aurel Aldea, actualul ministru de interne, dl. general Mihail Racoviță, ministru de război actualmente, dl. general Dămăceanu etc., plus personalități proeminente ca dl. Barbu Știrbei, C. Vișoianu, Ștircea-Mocsony etc.

Paralel aveam legături cu U.R.S.S. în vederea semnării armistițiului prin dl. Știrbei la Cairo și prin Alexandra Kollontai, ambasadoarea Sovietelor la Stockholm.

Cu cîtva timp înainte de lovitura de la 23 august se hotărîse ca dl. general Aurel Aldea să plece la Moscova cu plenipotență din partea regelui și a Blocului Național Democratic, pentru ca să încheie armistițiu. S-au ivit însă dificultăți de ordin militar și tehnic, astfel că misiunea d-lui general Aldea n-a putut fi dusă la îndeplinire. Totuși, pe anumite căi diplomatice, Aliații fuseseră informați de starea de spirit din țara românească, de hotărîrea partidelor, a Maiestății Sale regelui și a armatei.

Ieșirea din Axă și alăturarea noastră de Aliați a întîrziat însă, deoarece fostul mareșal Antonescu simțise că se pregătește ceva. Cu toate că partidele au lucrat cu absolută discreție, totuși se știa în toată țara că evenimentele se precipită spre un deznodămînt fatal. Fostul mareșal începuse să ia oarecare măsuri de contracarare a ceea ce bănuia și el că se va întîmpla.

Dar tocmai pentru ca să împiedicăm de a se lua măsuri hotărîtoare, măsuri care puteau duce pînă la completa lichidare a acțiunii noastre de

salvare a țării, am grăbit, în a doua jumătate a lunii august, lovitura de stat.

După ce ne-am pus cu toții de acord asupra datei și modalității loviturii de stat, am făcut în ziua de 22 august o ultimă încercare de a-l determina pe fostul mareșal Antonescu să încheie el însuși armistițiu, el care dezlănțuise tot dezastrul. În seara de 22 august, în numele grupului celor patru partide, a fost rugat dl. Ion Mihalache — care avea relații personale cu generalul Antonescu — să se ducă la Snagov și să încerce să-l convingă pe fostul mareșal că interesul țării cere imediata încetare a oricăror relații cu Germania hitleristă, alungarea armatelor germane din țară și încheierea păcii. În acest scop ex-mareșalul era invitat să ceară armistițiul. Să nu pară curios că i s-a cerut lui acest lucru. Era într-o linie logică. Țara era într-o situație tragică, lovitura de stat ce se pregătea nu putea admite întîrzieri, masele presau, iar mareșalul trebuia să repare singur greșeala.

Ion Antonescu a răspuns prin dl. Mihalache că își dă seama de situație, dar a cerut un răgaz de o zi pentru ca să reflecteze. Am constatat mai tîrziu că el voia să ceară... asentimentul nemților.

De aceea, a doua zi dimineața, miercuri 23 august, întruniți acasă la dl. Dinu Brătianu toți reprezentanții partidelor, în afară de prietenul Lucrețiu Pătrășcanu, care era rău hăituit de Siguranță, am rugat pe dl. George Brătianu să facă o ultimă încercare în numele partidelor politice pe lîngă fostul mareșal, să plece de urgență la Snagov și să ceară răspuns precis la oferta ce i se făcuse prin dl. Ion Mihalache: da sau ba.

Ex-mareșalul ezita. Dl. George Brătianu, în asentimentul șefilor celor patru partide, i-a sugerat ideea să se prezinte imediat la Palat, pentru ca să discute acolo întreaga chestiune cu Maiestatea Sa regele.

Ion Antonescu a acceptat. După-amiază la ora 4, însoțit de Mihai Antonescu, s-a prezentat regelui, cu care a avut o discuție foarte agitată. Generalul se încăpățîna să ceară consimțămîntul nemților pentru încheierea armistițiului României. *Ceea ce era o aberație.* Maiestatea Sa, în fața acestei atitudini de încăpățînare orbească, i-a declarat arestați [pe cei doi Antonești — *n.r.*]. Bineînțeles, totul s-a făcut cu asentimentul prealabil al Blocului Democratic.

Imediat după aceea a fost chemat la Palat și generalul Vasiliu, care în momentul acela mai era încă ministru subsecretar de stat la interne, și a fost și el arestat. De asemenea, generalul Pantazi. ministrul de război.

Peste un sfert de oră membrii actualului guvern au primit investitura. Lovitura de stat era consumată.

Pot să mai adaug că — de altfel cred că reiese și din cele ce am povestit pînă acum — armata și-a făcut complet datoria. Ea a stat în jurul regelui și alături de partidele politice.

Era interesant că s-a lucrat în așa fel, încît faimoasa poliție secretă germană, fiorosul Gestapou, n-a știut nimic. Spre pildă, în după-amiaza acelei zile de 23 august, la ora 5, fostul mareșal Antonescu avea întîlnire cu ministrul german Clodius. Nevenind la întîlnire (generalul Antonescu era arestat la ora aceea), ministrul Clodius și-a dat seama că se întîmplă ceva grav. Dar era prea tîrziu. Gestapoul era deja imobilizat.

Totuși nu se rupsese toate legăturile cu Germania. Trebuia să aranjăm modalitățile de plecare a armatelor nemțești din țară în așa fel încît populația să nu aibă de suferit. De aceea, pentru ora 8 seara au fost chemați la Palat baronul Manfred von Killinger, ministrul plenipotențiar al lui Hitler, și generalii Hansen și Gerstenberg, comandanții armatelor germane din țara noastră. Li s-a adus la cunoștință că România a rupt legăturile cu Axa, că a trecut de partea Aliaților și că armatele nemțești pot pleca libere de la noi, fără a fi dezarmate. cu condiția ca înaltul comandament german să le dea ordine să se retragă în completă liniște. Generalul Hansen și-a dat cuvîntul de onoare că așa se va întîmpla.

Baronul von Killinger a fost insolent dar s-a supus în fața realității. Totuși a doua zi dimineața a început bombardarea Capitalei. Cuvîntul de onoare al unui general german fusese călcat în picioare, iar bucureștenii au avut să trăiască trei zile și trei nopți de teroare nemaipomenită, cu imens număr de victime și pagube materiale. De-abia cînd armata română a putut intra în acțiunea de curățire a aerodromurilor ocupate de nemți, bravii noștri bucureșteni au putut răsufla mai ușurați.

Voi povesti poate altă dată chestiunile de amănunt, partea anecdotică, dacă pot spune așa, adică peripețiile prin care am trecut noi reprezentanții partidelor, atunci cînd trebuia să ne întîlnim clandestin, cînd la casa unuia, cînd la casa altuia, cînd în apartamentul vreunui prieten comun, cînd în cămăruța cine știe cărui restaurant periferic, pentru ca să ne putem înțelege asupra mijloacelor de salvare a țării. Nu mai spun de tovarășii comuniști care trăiau de multă vreme în completă viață clandestină. Cu toții ne-am riscat capul. Sîntem însă fericiți că am scăpat țara noastră din făgașul nenorocit în care o băgase regimul de dictatură. De acum încolo ne așteaptă o foarte grea muncă de refacere a țării *(Libertatea*, 5 septembrie 1944). ■

CUM S-A PREGĂTIT ACTUL DE LA 23 AUGUST

Lucreţiu PĂTRĂŞCANU (P.C.R.): Nu a sosit încă momentul de a face istoricul lui 23 august 1944. Încercările de a falsifica adevărul, fie răstălmăcind faptele, fie ascunzîndu-le sau ignorîndu-le, trecîndu-le sub tăcere sau bagatelizîndu-le, nu pot totuşi să înlăture faptul că, în acea zi, soarta poporului român a fost schimbată.

În rîndurile care urmează vom dezvălui doar unele emoţionante momente din pregătirea lui 23 august. Pentru că o asemenea pregătire a existat, şi încă intensă, cu o mobilizare de oameni şi forţe, legată de mari primejdii. Toate lucrările pregătitoare ale răsturnării de la 23 august s-au desfăşurat sub teroarea bombardamentelor aeriene şi a urmăririlor Gestapoului şi ale Siguranţei.

Cîteva din aceste momente au luat un caracter de-a dreptul dramatic. În legătură cu bombardamentele, vreau să amintesc doar două împrejurări.

Pregătirile loviturii din 23 august erau terminate încă de la sfîrşitul lui iunie. Se mai discuta formula politică şi în găsirea ei întîmpinam rezistenţa din partea unora din conducătorii opoziţiei. Totuşi, pentru a nu lăsa să fim surprinşi de evenimente, s-a luat hotărîrea, într-o şedinţă conspirativă, de a pregăti proclamaţia guvernului şi toate documentele menite să apară din primul moment. Am păşit imediat la redactarea proclamaţiei. Împreună cu alţi doi membri ai conspiraţiei, reprezentînd pe rege, ne-am adunat în casa conspirativă din strada Armenească, după ora 11 noaptea. Textul pe care-l pregătisem a fost acceptat în întregime, după oarecare discuţii. În momentul în care am păşit la redactarea definitivă a proclamaţiei, s-a anunţat apropierea de Bucureşti a bombardierelor engleze. Curînd acestea şi-au făcut apariţia. Dar fiindcă eram urmărit atît de Gestapo cît şi de Siguranţă, nu puteam folosi în timpul bombardamentelor, fie ziua, fie noaptea, adăposturile şi eram nevoit să rămîn în încăperea în care întîmplător mă găseam. Am rămas şi de astă dată în apartament, continuînd redactarea proclamaţiei, într-o săliţă interioară, din care nu se putea vedea în afară nici o rază de lumină.

Zgomotul bombardierelor se apropia însă din ce în ce mai mult. Şi deodată, la cîteva sute de metri, au început să cadă primele bombe. La „Asigurările Sociale", în Vasile Lascăr, pe strada Negustori. „Covorul de bombe" ne-a venit deodată la toţi trei în minte. Ne-am oprit un moment din lucru. Dar ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, am continuat.

Proclamaţia a fost gata cînd sirenele anunţau că pericolul aerian a trecut.

Cel de-al doilea moment, tot în legătură cu bombardamentele, este legat de întîlnirea cu reprezentanţii din Bloc. Neputînd circula niciodată ziua, din cauza urmăririlor, eram nevoit să intru totdeauna cu o noapte mai înainte în casa unde urma să aibă loc consfătuirile. Hotărîsem asemenea întîlniri într-o casă din str. Masaryk, colţ cu Vasile Lascăr. După terminarea şedinţei şi plecarea participanţilor am aşteptat să se facă noapte, ca să pot părăsi casa. Se făcuse ora nouă, nouă jumătate, zece şi maşina care trebuia să mă ia întîrzia. Începusem să devin nervos. La un moment dat, sirenele anunţă prealarma. Mă pregăteam şi de astă dată, socotind că ceva neprevăzut avusese loc, să rămîn în casa în care ţinusem şedinţa, cu toate că aceasta însemna o călcare flagrantă a regulilor conspirative. În sfîrşit, maşina vine în ultimul moment. O pană de motor o oprise multă vreme în loc. Am pornit imediat şi ne-am adăpostit într-o stradă lăturalnică de la marginea Capitalei. După zece minute începe bombardamentul. Trei mari blocuri şi locuinţa în care ţinusem şedinţa au fost, în cea mai mare parte, distruse de o mină aeriană. În acea noapte şi în acel loc au fost ucişi peste treizeci de oameni.

În pregătirea lui 23 august s-au ţinut trei şedinţe la Palat, sub preşedinţia regelui. Gestapoul şi Siguranţa însă supravegheau cu minuţiozitate toate intrările şi ieşirile Palatului. Ca reprezentant al partidului comunist şi ca singurul reprezentant, de fapt, al întregii opoziţii, am luat parte la toate aceste şedinţe. Problema spinoasă era cum să intru la Palat, sustrăgîndu-mă nu numai pazei exterioare, ci şi eventualilor spioni, recrutaţi de Gestapo şi de Siguranţă, în chiar interiorul Palatului. O dublă vigilenţă trebuia deci înfrîntă. Folosind o maşină a Palatului, cu un şofer de toată încrederea, am trecut de primele gărzi, rămînînd într-o curte exterioară încăperilor principale. Lucrurile se petreceau între orele 11 şi 12 noaptea. De aici, folosind intrări neuzitate şi o serie întreagă de coridoare şi încăperi, în care nu întîlnisem nici un om, am fost condus în camera în care urma să se ţină şedinţa. Şedinţele aveau loc în apartamentul personal al regelui, din chiar mijlocul Palatului.

Tot Palatul părea adîncit în somn. În sălile şi încăperile prin care trecusem era întuneric complet. Toate aparenţele trebuiau păstrate că nimic neobişnuit nu se întîmplă

în acel moment în Palat. Şedinţele ţineau de obicei pînă la 3 şi 4 dimineaţa. Însă înainte de a se crăpa de ziuă, părăseam Palatul cu aceleaşi măsuri de precauţie ca la venire. Prezenţa mea la Palat a rămas necunoscută pînă după 23 august.

Al treilea moment este în legătură cu apariţia primului număr legal al *României libere*. Imediat după arestarea lui Antonescu, fiind chemat de rege, încă în timpul audienţei „Conducătorului" am aşteptat totuşi să se lase seară ca să intru la Palat. De astă dată însă, prin intrarea principală, fără măsuri suplimentare de precauţie. Era ora 9. O parte din membrii guvernului, format ad-hoc, erau deja prezenţi. Plecase abia Killinger de la Palat, unde venise să se intereseze de soarta lui Antonescu. Killinger primise asigurarea că acesta părăsise Palatul liber, viu şi nevătămat. A crezut sau n-a crezut acest lucru, fapt este că în acea seară n-a întreprins nimic. Antonescu şi oamenii lui, în încăperi separate, erau ţinuţi sus, sub pază. Am adus cu mine la Palat proclamaţia guvernului şi decretele-legi privind amnistia, documente care urmau să fie citite la ora 10 [22] la Radio. În acelaşi timp, am trimis să fie adus şi tovarăşul însărcinat să prindă pe disc proclamaţia regelui. Toată această aparatură fusese pregătită încă de mult şi aşteptam doar momentul să fie pusă în funcţiune.

După citirea proclamaţiei, la ora 10 şi 12 minute, după ce ţara cunoştea schimbarea intervenită, am părăsit Palatul, pentru a pregăti apariţia primului număr legal al *României libere*...

După primele măsuri luate m-am reîntors la Palat. Străzile vibrau de mulţime. În Piaţa Palatului, începuse să se adune mii de oameni, care-şi manifestau entuziasmul şi bucuria de cele întîmplate. Am rămas la Palat pînă la ora 2 noaptea, pentru a aştepta acolo desfăşurarea evenimentelor. Aşteptam reacţiunea germană. Mai era apoi problema ridicării de la Palat a lui Antonescu şi a celorlalţi patru şi punerea lor în siguranţă. Se dăduse dispoziţia ca o echipă din Gărzile Patriotice să ridice pe Antonescu, întrucît noi ne asumasem răspunderea de a-i ţine sub pază.

După ora 1, Antonescu şi ceilalţi sînt scoşi din Palat, într-o maşină specială. Un al doilea hop greu fusese astfel trecut. La ora 2, sosesc la Palat generalii nemţi, Hansen şi Gerstenberg care dau asigurări generalului Sănătescu că nemţii nu vor începe ostilităţile împotriva armatei române. Mi-am dat seama că este vorba de o nouă minciună nazistă, dar era tot atît de clar că am cîştigat cîteva ceasuri. Şi aceasta, în împrejurările de atunci, însemna foarte mult... *(România liberă.* 23 august 1945). ■

„EU NU M-AM CRAMPONAT DE PUTERE"

Mareşalul Ion ANTONESCU: Astăzi 23 august 1944, am venit în audienţă la rege la ora 15 $^{1}/_{2}$ pentru a-i face o expunere asupra situaţiei frontului şi a acţiunii întreprinsă pt. a scoate ţara din greul impas în care se găseşte.

Timp de aproape 2 ceasuri regele a ascultat expunerea, păstrînd ca de obicei o atitudine forţat rezervată, aproape indiferentă.

La expunerea mea a asistat la audienţă dl. Mihai Antonescu.

I-am arătat regelui că de aproape 2 ani dl. Mihai Antonescu a căutat să obţină de la anglo-americani asigurări pentru viitorul ţării şi i-am afirmat cu această ocazie că, dacă aş fi găsit înţelegere şi aş fi putut găsi înţelegere pt. asigurarea vieţii, libertăţilor şi continuităţii istorice a acestui nenorocit popor, nu aş fi ezitat să ies din război nu acum, ci chiar de la începutul conflictului mondial, cînd Germania era tare.

În continuare, i-am arătat conversaţia avută, imediat la întoarcerea mea de pe front, în noaptea de 22/23, cu d-nii Clodius şi Mihalache şi în dimineaţa zilei cu dl. Gh. Brătianu.

D-lui Clodius, i-am vorbit în faţa d-lui. M. Ant. pe un ton răspicat şi i-am amintit că, atît prin dl. M. Ant. de acum cîteva luni, cît şi în februarie, la ultima întrevedere, am arătat Germaniei că dacă frontul nu se va menţine pe linia Tg. Neamţ — N. Iaşi — N. Chişinău — Nistru, România va căuta soluţia politică pentru terminarea războiului.

I-am arătat d-lui. Clodius că nici o ţară şi nici chiar Germania, nu ar putea continua războiul în caz cînd jumătate din teritoriul ei ar fi ocupat şi ţara total la discreţia ruşilor.

I-am cerut, ca şi dl. M. Ant., să arate acest lucru la Berlin, să roage să înţeleagă poziţia ţării noastre în faţa cataclismului ce o ameninţă şi a mea în faţa istoriei şi a ţării şi să-mi dea dezlegarea a trata un armistiţiu, dorind să ieşim din această situaţie ca oameni de onoare şi nu prin acte care ar dezonora pentru vecie ţara şi pe conducătorii ei.

Dl. Clodius a promis că va arăta exact dorinţa noastră; i-am arătat că noi trebuie să ne luăm libertatea de a ne apăra viaţa viitoare a neamului.

Relativ la conversaţia cu dl. Mihalache, deşi ea a durat cî-

teva ceasuri, totuși, i-am arătat numai esențialul.

Dl. Mihalache mi-a cerut să mă sacrific și să fac eu pacea, oricît de grele ar fi condițiile puse.

I-am raspuns că eu, fiind exponentul unei revoluții care m-a adus fără a fi pus eu la cale sau să fi avut vreo legătură cu ea, la conducerea statului, dîndu-mi mandatul să reconstituiesc granițele țării, să restabilesc ordinea morală și să pedepsesc, aducîndu-i în fața tribunalului poporului pe acei care[1]... catastrofa granițelor și prăbușirea dinastiei. Cum țara îmi impusese și pe legionari și mai tîrziu și războiul, pentru a legifera actele mele, am cerut aprobarea țării pentru faptul că schimbasem din luptă regimul legionar pentru trădările sale și pentru că intrasem în război în aclamațiile și cu asentimentul întregii națiuni trecusem forțat de operațiuni și Nistrul.

Țara, prin cîte 3 milioane de voturi, mi-a dat dezlegare și a aprobat tot ce eu făcusem.

În consecință, a accepta astăzi propunerile Molotov însemnează:

a) a face un act politic de renunțare și pierderea Basarabiei și Bucovinei, act pe care România nu l-a făcut pînă acum niciodată de la 1812 și pînă la ultimatumul Molotov.

I-am adăugat că după părerea mea, făcînd acest act, putem pierde beneficiul Chartei Atlanticului, în care Roosevelt și Churchill s-au angajat, printre altele, „să nu recunoască nici o modificare de frontieră, care nu a fost liber consimțită".

Azi a semna propunerea Molotov, însemnează a lăsa mari răscruci pentru viitorul țării și în ceea ce privește granițele țării;

b) să bag țara pentru vecie în robie, fiindcă propunerile de armistițiu conțin și clauza despăgubirilor de război neprecizate, care bineînțeles constituie marele pericol, fiindcă drept gaj al plății lor rușii vor ține țara ocupată nedefinit. Cine, am spus d-lui Mihalache, își poate lua răspunderea acceptării acestei porți deschise, care poate duce la robia neamului?

c) a treia clauză și cea mai gravă e aceea de a întoarce armele în contra Germaniei.

Cine poate, am arătat d-lui Mihalache ... poate să-și ia răspunderea consecințelor viitoare asupra neamului, a unui asemenea gest odios, cînd putem să ieșim din război oricînd dorim.

Am avea bazele viitoarei politici a statului asigurate și i-am afirmat că dacă... de dl. Maniu pe care l-am lăsat și i-am înlesnit tratativele directe cu anglo-americanii sau de dl. Mihai Antonescu, care a tratat cu știința mea, eu nu m-aș da la o parte și aș da, dacă mi s-ar cere, orice conces, pentru a scoate România din război, luîndu-mi curajul și răspunderea să spun Führerului în față că România se retrage din război;

d) a patra condiție cerută de Molotov și de anglo-americani este să dau ordin soldaților să se predea rușilor și să depună armele, care ne vor fi puse la dispoziție pentru ca împreună cu rușii să alungăm pe nemți din țară.

Care om cu judecată întreagă și cu simțul răspunderii ar putea să dea soldaților țării un astfel de ordin care odată enunțat ar produce cel mai mare haos și ar lăsa țara la discreția totală a rușilor și germanilor?

Numai un nebun ar putea accepta o astfel de condiție și ar fi pus-o în practică.

Vecinătatea cu Rusia, reaua ei credință față de Finlanda, țările baltice și Polonia, experiența tragică făcută de alții, care au căzut sub jugul Rusiei crezîndu-i pe cuvînt, mă dispensează să mai insist.

Notez că atunci [cînd] ni s-a propus acestea, situația militară a Germaniei, deși slăbită, era totuși încă tare;

e) în sfîrșit, propunerile Molotov mai conțineau și clauza care ne impunea să lăsăm Rusiei dreptul de a pătrunde pe teritoriul României oriunde va fi necesar, pentru a izgoni pe nemți din țară. Adică, sub altă formă, prezenta ocupațiunea rusească cu toate consecințele ei.

Reamintind toate acestea d-lui Mihalache, el mi-a spus, ceea ce a constituit o surpriză pentru mine, că trebuie să mărturisească că d-lor, adică național-țărăniștii, s-au înșelat; au crezut în sprijinul anglo-americanilor, însă și-au făcut convingerea definitivă că aceștia sînt total nepregătiți de a indispune pe ruși și că sîntem lăsați la totala lor discreție, ca și Polonia și poate alte țări. În consecință, trebuie să ne considerăm o generație sacrificată, să ne resemnăm și să așteptăm.

I-am răspuns d-lui Mihalache că într-o astfel de situație este de preferat ca un popor, pe care-l așteaptă, dacă are siguranța că îl așteaptă o asemenea soartă, să moară eroic, decît să-și semneze singur sentința de moarte.

Dl. Mihalache a insistat încă o dată să accept să fac eu armistițiul și să semnez

---

[1] Cuvintele indescifrabile au fost marcate prin trei puncte. Prescurtările sînt exact ca în manuscrisul original. Acest adevărat testament politic al mareșalului Ion Antonescu a fost scris „în celulă", în seara zilei de 23 august 1944, pe filele unei agende de birou, pe anul 1930, care i-a aparținut regelui Carol II. Agenda a fost păstrată pînă în toamna anului 1984 de către general-maior (r) Gheorghe Teodorescu, fost în ziua de 23 august 1944 șef al gărzii Palatului, cu gradul de maior. Generalul Gh. Teodorescu recuperase agenda în dimineața zilei de 24 august de sub dărîmăturile „Casei mici" a Palatului din Calea Victoriei, care fusese bombardata de aviația hitleristă. Actualmente, agenda se află în fondurile Muzeului de Istorie a României. În săptămînalul *Românul*, nr. 9/1990, generalul maior (r) Gh. Teodorescu prezintă împrejurările în care a fost scris documentul și îl dă publicității. Iată cum și-a redactat mareșalul Ion Antonescu testamentul său politic: „Pe la orele 21.00, la cererea lui Ion Antonescu de a i se deschide ușa camerei în care era închis, aceasta fiind fără aerisire și de dimensiuni foarte mici (2/3 m), cei doi arestați au fost lăsați să iasă din cameră și să respire un aer mai răcoros, în acea zi fiind foarte cald.

La un moment dat, Ion Antonescu a luat un carnet dintr-un raft cu multe cărți și manuale, a cerut un creion soldatului care-l păzea și așezat pe scaun, cu carnetul pe genunchi, a scris timp de o oră — după care a pus carnetul, cu coperți roșii, la loc de unde l-a luat".

Textul documentului, fără nici o explicație, a apărut și în revista *Cuget românesc*, nr. 2/1990.

pacea, fiindcă condiţiile puse sînt condiţii de pace nu de armistiţiu (este sublinierea d-sale). Bineînţeles, am declinat (refuzat) aceasta.

În dimineaţa zilei de astăzi, pe cînd eram în Consiliul de Miniştri, a cerut să mă vadă dl. Gh. Brătianu, care, spre deosebire de dl. Mihalache, mi-a declarat că vine de la o întrevedere dintre d-nii Maniu şi Dinu Brătianu, şi că vine cu mandatul formal de la ambii că sînt de acord şi că îşi iau alături răspunderea, dacă accept să fac eu tratative de pace.

I-am răspuns că accept cu condiţia să mi se dea în scris acest angajament, să accepte ca el să fie publicat, pentru ca poporul să vadă că s-a înfăptuit unirea internă şi pentru ca străinătatea, aliaţii şi inamicii, să nu mai poată... prin dezbinarea noastră.

Dl. Brătianu urma să-mi aducă adeziunea scrisă înainte de audienţa mea la rege, fiindcă voiam să merg la această audienţă cu hotărîrea luată, adică să-i pot afirma că dat fiind faptul că s-a realizat unirea politică internă, îmi pot lua angajamentul să încep tratativele de pace. Generalul Sănătescu a intervenit în discuţii de două ori şi şi-a luat angajamentul, fără să i-l fi cerut, că-mi va aduce dînsul acest angajament, pentru care i-am mulţumit.

Cum regele spunea ca aceste tratative să înceapă imediat, dl. Mihai Antonescu i-a spus că aşteaptă răspunsul de la Ankara şi Berna pentru a obţine consimţămîntul Angliei şi Americii de a trata cu ruşii. Aceasta, fiindcă Churchill, în ultimul său discurs, a spus, vorbind despre România, că „această ţară va fi în curînd la discreţia totală a Rusiei", ceea ce era un avertisment că vom fi atacaţi în forţă şi că vom fi total la discreţia lor şi că va trebui să tratăm mai intim cu ruşii.

Acest „mai intim" legat şi de alte indicaţii pe care le-am avut pe căi serioase, a determinat pe dl. M. Antonescu să arate regelui că este o necesitate să mai aştepte 24 de ore, să primească răspunsurile pe care le aşteaptă şi după aceea să continue cu tratativele.

Eu am confirmat că sînt de acord cu aceste condiţii, chiar cu plecarea d-lui M. Antonescu la Ankara şi Cairo pentru a duce tratative directe.

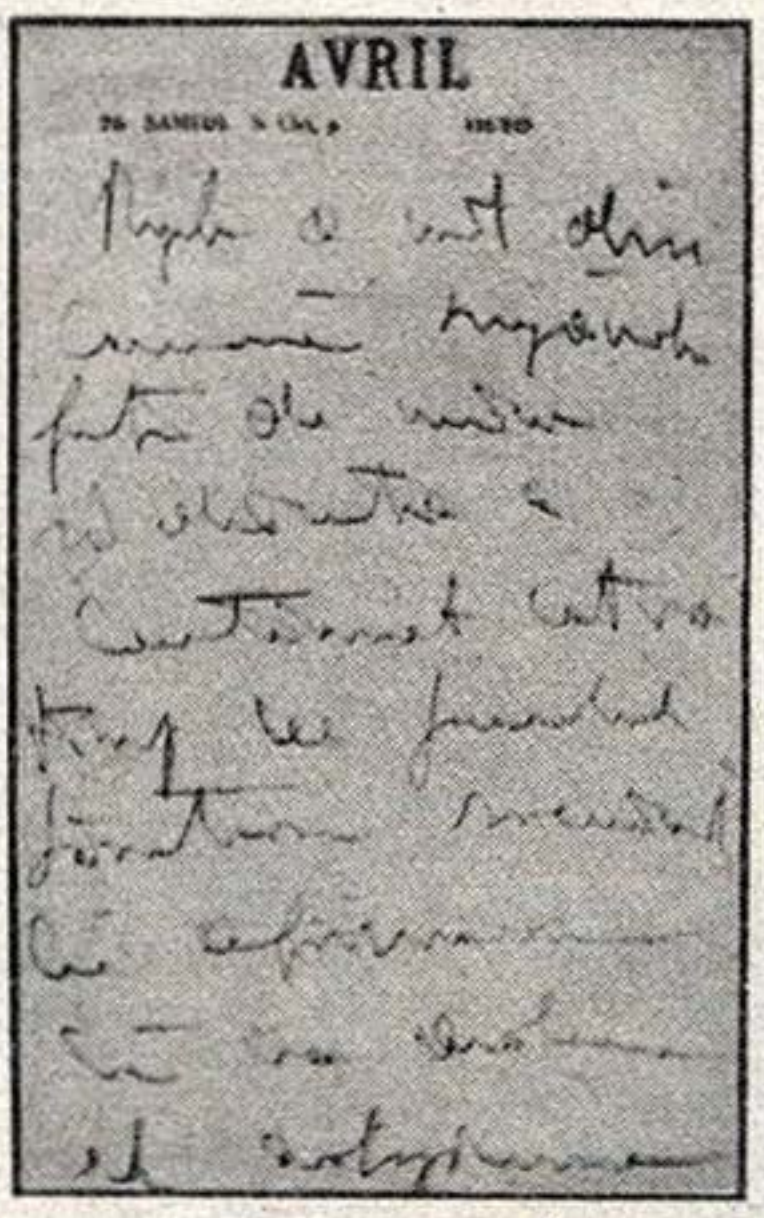
AVRIL

În acest moment, regele a ieşit din cameră, scuzîndu-se faţă de mine, şi discuţia a continuat cîtva timp cu generalul Sănătescu, [acesta] revenind cu afirmaţia că va aduce el adeziunea scrisă a d-lor Maniu, Brătianu şi Titel Petrescu.

Cînd eram în curs de discuţiuni şi mă plictiseam aşteptînd revenirea regelui pentru a pleca, regele intră în cameră şi în spatele lui apare un maior din garda Palatului cu 6-7 soldaţi cu pistoalele în mînă.

Regele a trecut în spatele meu urmat de soldaţi, unul din soldaţi m-a prins de braţ pe la spate şi generalul Sănătescu mi-a spus: „D-le mareşal, sînteţi arestat pentru că nu aţi vrut să faceţi imediat armistiţiu".

M-am uitat la soldatul care mă ţinea de braţe şi i-am spus ca să ia mîna de pe mine şi, adresîndu-mă generalului Sănătescu în obrazul Regelui care trecea în altă cameră cu mîinile la spate: „Să-ţi fie ruşine; acestea sînt acte care dezonorează un general". M-am uitat fix în ochii lui şi i-am repetat de mai multe ori apostrofa.

După aceea, bruscat, am fost scos din cameră pe culoar, unde o bestie de subofiţer mi-a spus să scot mîna din buzunar, ceea ce am refuzat. După aceea, împreună cu dl. Mihai Antonescu, am fost băgat la ora 17 într-o cameră „Safe" Fichet şi încuiaţi cu cheile.

Camera nu are decît 3 m pe 2, este fără fereastră şi fără ventilaţie.

După 2 ore s-a deschis uşa şi ni s-au oferit două scaune aduse din afară.

Nu s-a avut nici o dorinţă de a se da acestei camere-celulă, cel puţin aspectul curat. Este plină de praf şi într-o dezordine organizată.

Iată cum a ajuns un om, care a muncit 40 de ani ca un martir, pentru ţara lui, care a salvat-o de 2-3 ori de la prăpastie, care a scăpat de la o teribilă răzbunare pe membrii dinastiei, care a luat jurămîntul tînărului rege în strigătele mulţimii care îmi cerea să dau pe toţi din Palat pentru a fi linşaţi şi care a servit timp de 4 ani, cu un devotament şi cu o muncă de mucenic, armata înfrîntă, ţara şi pe regele ei.

Istoria să judece.

Mă rog lui Dumnezeu să ferească ţara de consecinţele unui act cu atît mai necugetat cu cît niciodată eu nu m-am cramponat de putere. De mai multe ori am spus regelui în patru ochi şi în prezenţa d-lui M. Antonescu că dacă crede că este un alt om în ţară, capabil să o servească mai bine ca mine, eu îi cedez locul cu o singură condiţie, să prezinte garanţii şi să nu fie un ambiţios sau un aventurier.

Ml. Antonescu
23.VIII.1944

Scris în celulă. ■

A DOUA ARESTARE

În numărul 10/1989 al revistei sovietice Voenno-istoriceski jurnal, **colonelul V.P. Krikunov a publicat articolul intitulat** Zdrobirea Grupului de armate „Ucraina de Sud", **pe care l-a însoţit de un grupaj de documente. Cel purtînd numărul 8 şi aflat la pagina 19 interesează într-un grad înalt istoria românească, întrucît aduce precizări şi amănunte necunoscute despre modalităţile în care a ajuns mareşalul Ion Antonescu sub paza organelor militare sovietice. Documentul, adresat comandantului suprem al armatei sovietice, I.V. Stalin, este semnat de mareşalul U.R.S.S. Rodion Iakovlevici Malinovski (1898-1967), care, din mai 1944 pînă în mai 1945, a comandat trupele Frontului 2 ucrainean în operaţia Iaşi-Chişinău, fiind după război, vreme de zece ani (1957-1967), ministru al apărării, şi de generalul Ivan Zaharovici Susaikov (1903-1962), din septembrie 1945 pînă în martie 1945, membru al Consiliului militar al Frontului 2 ucrainean, iar, ulterior, din ianuarie 1946, locţiitor al preşedintelui Comisiei aliate de control în România**[1].

„Moscova, tovarăşului Stalin,

2.9.[19]44.

Raportez: La 31 august 1944, s-au deplasat la Bucureşti generalii-locotenenţi [I.Z.] Susaikov şi Tevcenkov, cărora Consiliul militar al Frontului [2 ucrainean] le-a încredinţat misiunea să clarifice unde se află mareşalul Antonescu şi, dacă îl descoperă, să-l ia sub paza noastră.

La indicaţia generalului-locotenent Susaikov, membru în Consiliul militar al Frontului, generalul-locotenent Tevcenkov, şeful Direcţiei politice a frontului, s-a deplasat la comandantul român al garnizoanei, general de corp de armată [Iosif] Tudorescu [corect, Teodorescu], şi, prin intermediul acestuia, au fost convocaţi pentru convorbiri ministrul de interne Petrescu [corect, Aurel Aldea] şi primarul oraşului, generalul [Victor] Dombrovski.

După cîteva tergiversări şi intervenţii, ei au declarat că Antonescu a fost arestat, locul unde se află nu le este cunoscut, dar există o persoană care îl ştie.

După al doilea avertisment categoric al generalului-locotenent Tevcenkov, asupra faptului că comandamentul militar sovietic doreşte să afle şi să vadă unde şi cum este tinut mareşalul Antonescu, comandantul garnizoanei, generalul de corp de armată Tudorescu, a luat legătura telefonică cu guvernul. După un timp, a sosit un om îmbrăcat în civil, care s-a prezentat ca fiind membru al C.C. al Partidului Comunist Român, Emelian [corect, Emil] Bodnaraş [care] cunoştea bine limba rusă. La întrebarea unde se află mareşalul Antonescu, el a răspuns că acesta se găseşte sub paza comuniştilor, într-o locuinţă conspirativă.

Atunci generalul-locotenent Tevcenkov, împreună cu Bodnaraş, cu generalul român Dombrovski, cu generalul-maior Burenin, comandantul sovietic al comenduirii oraşului, şi cu un grup de 40 soldaţi şi ofiţeri sovietici, drept pază, s-au îndreptat spre locul unde se afla arestat Antonescu.

Într-o căsuţă cu un etaj la marginea Bucureştiului, la etaj se afla mareşalul Antonescu, iar la parter — Mihai Antonescu, generalul de corp de armată Vasiliu, generalul de corp de armată Pantazi şi colonelul Elefterescu.

Paza interioară a arestaţilor era compusă din zece civili, înarmaţi cu revolvere. Nu exista pază exterioară.

Generalul-locotenent Tevcenkov i-a comunicat lui Bodnaraş că, din cauza pazei proaste, comandamentul sovietic ia asupra sa paza arestaţilor şi îi va transporta în dispozitivul trupelor proprii. La aceasta Bodnaraş a răspuns că ar fi fost mai bine dacă arestaţii ar fi rămas pe loc şi ar fi fost întărită paza cu soldaţi sovietici.

După respingerea acestei propuneri, Bodnaraş a rugat să fie luată şi paza lor. Această rugăminte a fost satisfăcută şi trei comunişti români i-au însoţit pe arestaţi spre noul loc. Bodnaraş a mai spus că guvernul [român] nu doreşte ca Antonescu să ajungă la Moscova.

La 31 august, orele 17.00, grupul de arestaţi a fost transportat la punctul de comandă al Armatei 53, unde a stat sub paza noastră o noapte, iar în dimineaţa zilei de 1 septembrie a ajuns la punctul de comandă al Frontului [2 ucrainean].

R. Malinovski, I. Susaikov". ■

[1] Pentru istoriografia română a devenit de mult o necesitate de a putea cunoaşte şi cerceta documentele privitoare la anchetarea mareşalului Ion Antonescu în perioada celor 18 luni cît a fost reţinut în Uniunea Sovietică şi în primul rînd, desigur, depoziţiile sale, din care au fost citate fragmente în cadrul procesului de la Nürnberg de către procurorul din partea U.R.S.S. R.A. Rudenko *(Magazin istoric*, nr. 11/1970, 10/1986).

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Alte imagini bucureştene din anii interbelici (fotografii inedite executate de N. Ionescu; Magazin istoric, nr. 7/1990, şi păstrate în colecţiile Bibliotecii Academiei Române): ① Blocul „Cartea Românească", ② Palatul **Monitorului oficial** şi Hotel „Louvre" din piaţa Cercului Militar; ③ Hotelul „Athénée Palace" şi Casa „Capşa", ④ Blocul „Carlton", prăbuşit la cutremurul din noiembrie 1940 şi Palatul Societăţii funcţionarilor publici, din Piaţa Victoriei distrus în timpul bombardamentului hitlerist din 24–25 august 1944.

CARTEA ROMÂNEASCĂ
CARTI · RECHIZITE ȘCOLARE

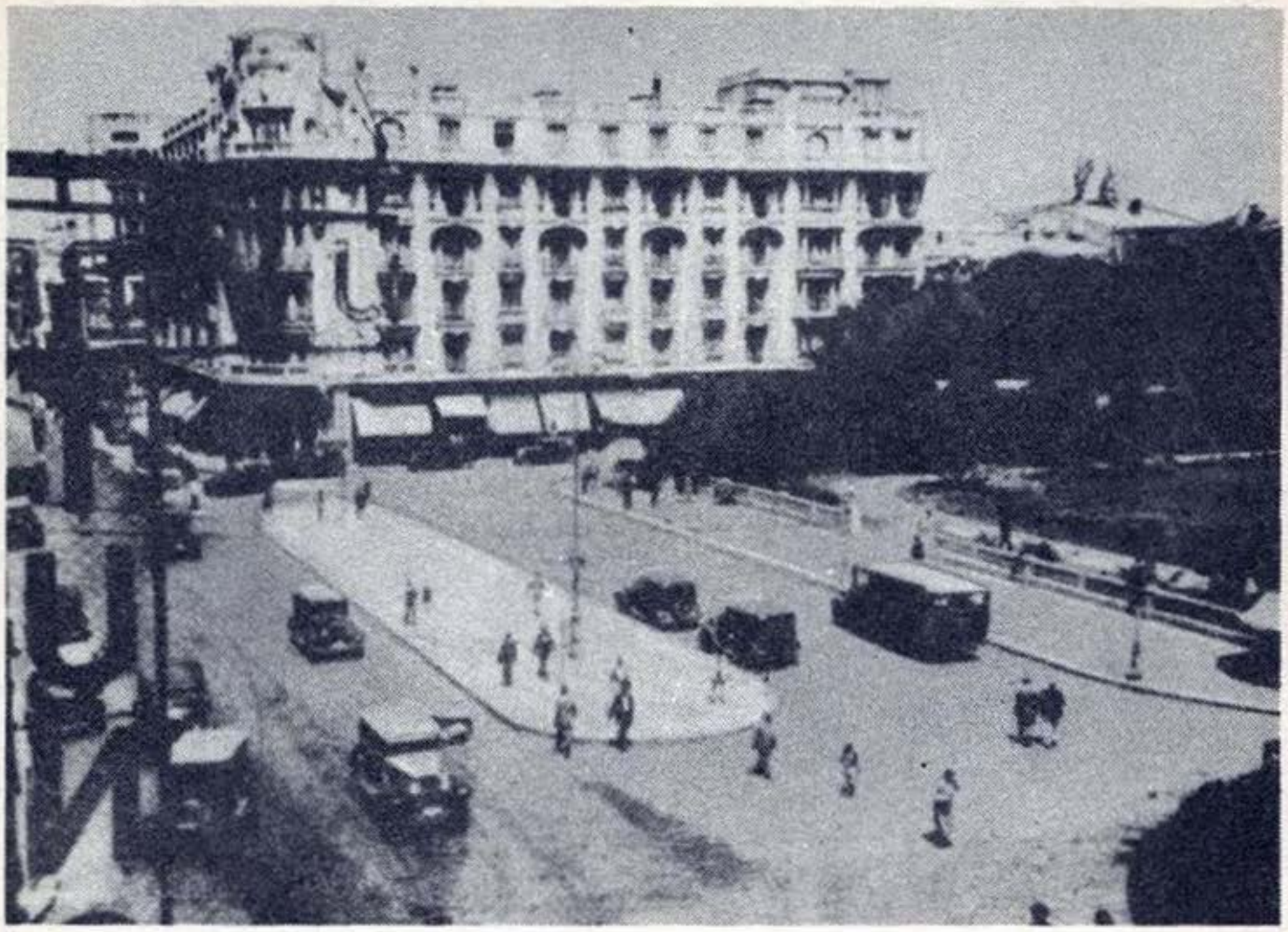

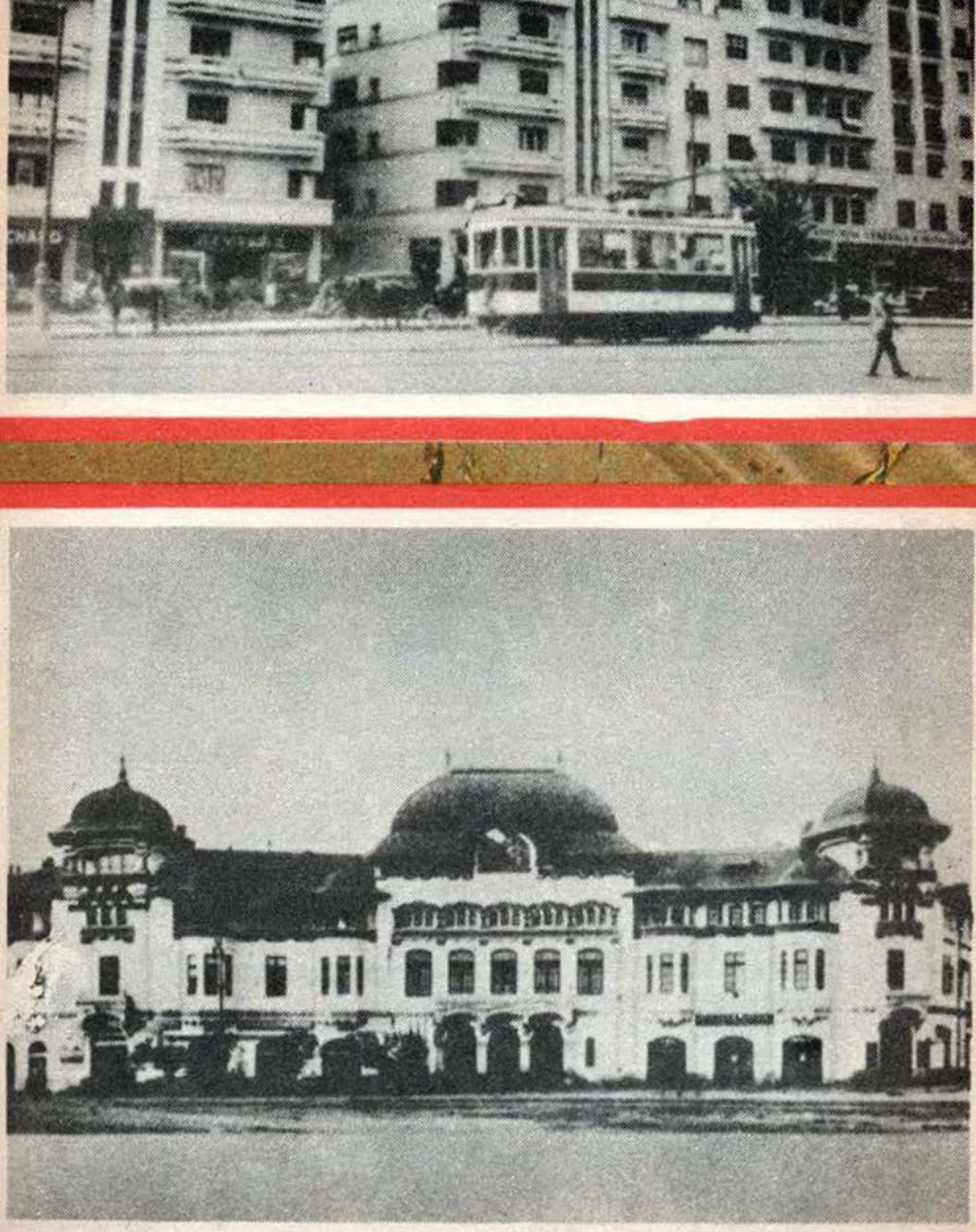

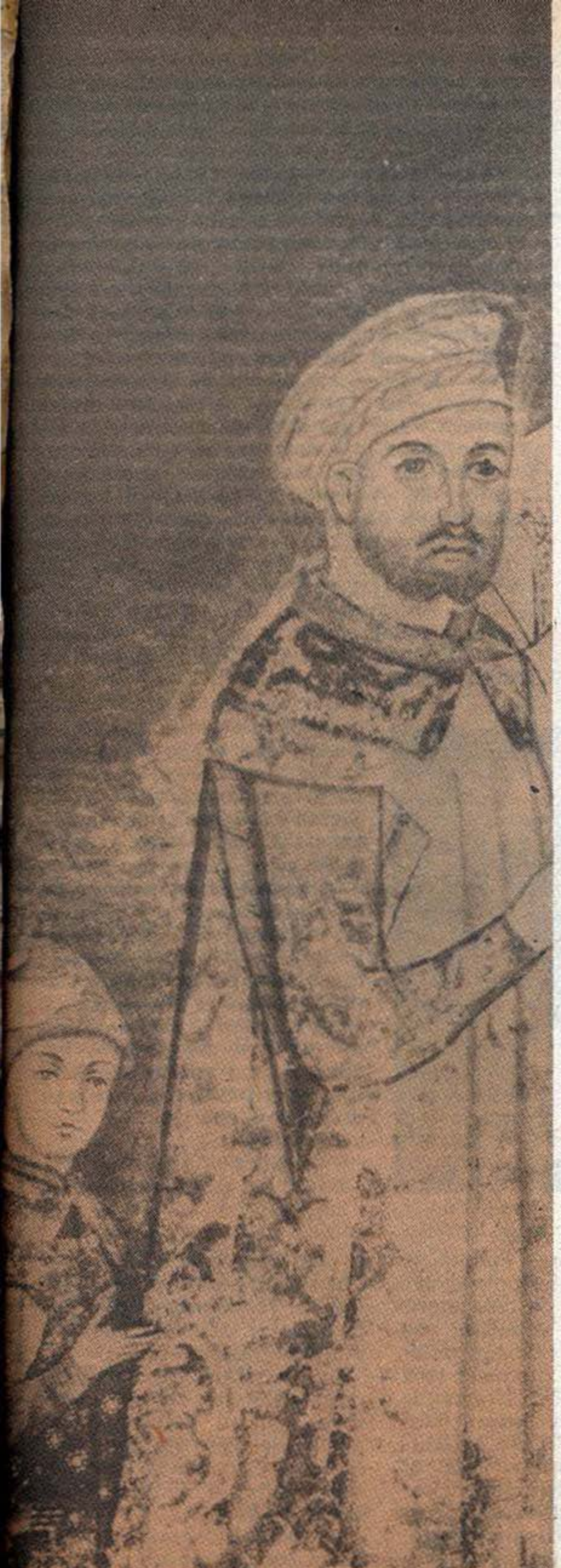

LUCA ARBORE —

VITEAZUL

HATMAN AL LUI

ŞTEFAN CEL MARE

Apreciat de Nicolae Iorga drept „cel mai de seamă istoric al Bucovinei", Ion I. Nistor (16 august 1876-11 noiembrie 1962) s-a născut într-o familie de ţărani din comuna Vicovul de Sus, judeţul Suceava. Părinţii săi, ştiutori de carte, şi-au îndrumat feciorul spre şcoli. A urmat liceul real din Rădăuţi, înfiinţat cu cinci ani înainte de naşterea lui Ion I. Nistor, apoi s-a înscris la Facultatea de litere a Universităţii din Cernăuţi. După obţinerea licenţei, a fost numit profesor secundar la liceul din acest oraş, apoi la cel din Suceava, predînd limba română şi istoria (1901-1908). În anul 1908, s-a înscris la doctorat, urmînd cursuri la Facultatea de litere din Bucureşti. Şi-a continuat pregătirea la Universităţile din Viena, München şi Berlin (1908-1911), obţinînd titlul de doctor în istorie, în anul 1909, şi de docent, în 1911, la Universitatea din Viena, fiind apreciat în mod deosebit de profesorii săi.

Hatmanul Luca şi unul dintre băieţii săi (detaliu din tabloul votiv al gropniţei de la Arbore); sus, stema sa

Ivindu-se un loc liber la catedra de istoria românilor şi istoria sud-estului european la Universitatea din Cernăuţi, Ion I. Nistor s-a întors în acest oraş, preluînd titularea catedrei. Tînărul istoric s-a evidenţiat în scurt timp cu studii de mare valoare, privind istoria medievală şi modernă a României şi, în special, a Moldovei şi Bucovinei. Înainte de primul război mondial, a publicat Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhunderts **(Relaţiile comerciale externe ale Moldovei în secolele XIV, XV şi XVI), Gotha, 1911, şi** Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des XVI Jahrhunderts **(Comerţ şi schimb în Moldova pînă la sfîrşitul sec. XVI), Cernăuţi, 1912. În 1911 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, pentru ca în anul 1915 să ajungă membru titular al înaltului for ştiinţific.**

A defăşurat, concomitent cu activitatea de la catedră, şi o susţinută muncă culturală. Sextil Puşcariu, profesor şi el în acea vreme la Universitatea din Cernăuţi, îşi aminteşte: „Tineri, izbutirăm să aducem trupa de teatru a lui Petre Liciu şi, mai tîrziu, a lui Belcot, care dădură în oraşele principale ale Bucovinei acele neuitate reprezentaţii teatrale care au culminat cu trilogia lui Delavrancea, jucată în prezenţa autorului. Umbra lui Ştefan cel Mare a reînviat nădejdi în sufletele celor asupriţi în ţara lui. Am aranjat şezători literare la care tinerii scriitori din Ţara Veche, Anghel, Iosif, Sadoveanu, Gârleanu, Minulescu ş.a. citeau din operele lor. Vlahuţă ne trimise [tabloul] Păstoriţa **lui Grigorescu şi cîteva pînze ale tinerilor pictori, pentru începutul unei pinacoteci româneşti. Aurel Vlaicu urmă chemarea noastră şi dădu bucovinenilor să vadă pe primul om zburînd. Şi acest cel dintîi aviator era un român".**

Izbucnind primul război mondial, Ion I. Nistor a venit la Bucureşti, la chemarea lui Nicolae Iorga, spre a-şi continua activitatea ştiinţifică; aici a reuşit să publice o serie de lucrări pe care nu le putuse edita sub stăpînirea habsburgilor.

După Marea Unire din 1918, activitatea ştiinţifică a lui Ion I. Nistor a continuat sub auspicii noi. A preluat direcţia revistei Junimea literară, **a organizat ziarul** Glasul Bucovinei **şi a întemeiat revista** Codrul Cosminului, **în care s-a publicat o bogată literatură, culturală şi ştiinţifică. În anii interbelici, Ion I. Nistor a fost în continuare profesor al Universităţii din Cernăuţi şi rector al ei (1933-1940), apoi profesor la Universitatea din Bucureşti (1940-1941). A fost unul dintre fruntaşii Partidului Naţional Liberal şi a făcut parte din mai multe guverne ca ministru secretar de stat, al lucrărilor publice, al muncii etc. A continuat să publice importante studii de istorie, între care** Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriace. 1782-1797 **(1922),** Bejenari ardeleni în Bucovina **(1926),** Grigore Vodă Ghica **(1928),** Alexandru cel Bun **(1932),** Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare. 1798-1812 **(1938),** Amintiri răzleţe din timpul Unirii **(1938) etc.**

Din studiile mai puţin cunoscute ale istoricului Ion I. Nistor face parte şi cel consacrat hatmanului Luca Arbore, sfetnic apropiat al lui Ştefan cel Mare şi al urmaşilor săi. Studiul — din care reproducem cîteva fragmente — a apărut pentru prima oară în revista Junimea literară, **nr. 7/1924 şi 5-7/1925, de unde am preluat extrasele respective, păstrînd particularităţile stilistice ale autorului. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Explicaţiile în paranteze drepte ne aparţin.**

Prof. univ. dr.
Petru REZUŞ

Iscusinţa de a mulţumi nevoile ţării

Sub streaşina ctitoriei din Arbore, în ţărîna sfinţită prin isprăvile sale, îşi doarme somnul de veci acela care a fost „un braţ şi o sabie" Moldovei şi care a îmbătrînit slujind cu credinţă sub trei domni ca hatman, pîrcălab şi portar de Suceava şi ispravnic peste toate oştile ţării — Luca Arbore.

Familia Arbore, numită şi Copaciu, îşi trage obîrşia din ceata vitejilor descălecători, care în fruntea voinicilor nebiruiţi, cum se numeau ostaşii de rînd, au întemeiat ţara Moldovei, lăsînd urmaşilor pildă înălţătoare despre felul cum s-o apere şi s-o oblăduiască. Luca Arbore, tatăl şi fiul, alături de Grumază, Limbă-dulce, Jumătate, Condrea, Carabăţ, Trotuşan, Cîrjă, Şerpe, Bîrlea, Boldur, Săcuianu, Tăutu, Gangur, Vlaicu, Hrană, Petrică şi alţii au ilustrat istoria Moldovei prin faptele lor războinice şi prin priceperea şi iscusinţa lor de a mulţumi nevoile ţării.

Lui Luca Arbore, tatăl, îi încredinţă Ştefan cel Mare apărarea cetăţii Neamţului în acele vijelioase vremuri, cînd Mateiaş Corvinul şi chiar însuşi sultanul Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, încearcă Moldova cu puzderia oştirilor lor, pentru ca unul să sufere înfrîn-

gerea dureroasă de la Baia [14-15 decembrie 1467], iar altul să dea piept cu boierimea moldoveană în desișurile codrilor de la Războieni [26 iulie 1476]. În învălmășeala acelor cîncene și eroice lupte în care se pusese în cumpănă însăși existența Moldovei, Luca Arbore, fiul, însoțea pe tatăl său pentru a deprinde meșteșugul armelor și a-și oțeli puterile. Încordările uriașe ale acelor vijelioase vremuri sleiră puterile bătrînului pîrcălab de Neamț, care, după 1479, nu se mai pomenește în acea dregătorie înaltă, pe care o trecuse lui Dajbog. În schimb, apare în curînd, în septembrie 1486, Luca, fiul său, ca pîrcălab și portar de Suceava, capitala Moldovei, una din dregătoriile cele mai vajnice ale țării. În slujba aceasta, grea și plină de răspundere, Luca Arbore, fiul, rămîne pînă la tragicul sfîrșit al rodnicei și laborioasei sale vieți.

De cîtă încredere se bucura Arbore în ochii stăpînului său se vede din faptul că în timpurile cele mai critice pentru țară, cînd Moldova era călcată de oștirile semețe ale craiului polonez Ion Albert, Ștefan cel Mare încredință apărarea Capitalei amenințată de inamic neînduplecatului pîrcălab de Suceava. Și, în adevăr, Arbore se arată vrednic de încrederea domnului său, împotrivindu-se atacurilor năprasnice ale năvălitorilor și mînîndu-i buluc pe joimirii [mercenarii] craiului polon în ploaia săgeților ucigătoare ale plăieșilor lui Ștefan, care îi așteptau în urgia Codrului de la Cosmin [26 octombrie 1497].

După așezarea păcii cu polonii, Arbore găsi un scurt răgaz de a se gîndi și la nevoile familiei sale. În schimbul unei sume de 680 de zloți, el cumpără de la nepoții lui Cîrstea Horaiț și Șandru Gherman moșia Solca de Jos. Prin actul din 7 martie 1502, Ștefan cel Mare confirmă cu drag această achiziție a sfetnicului său iubit și apreciat.

Urmînd pilda de la Putna învecinată a marelui său domn, Luca Arbore își dură o frumoasă curte boierească, la noua sa proprietate de pe malul Solcăi, numită de atunci încoace Arbore, după numele de familie al stăpînului ei. Pentru a-și desăvîrși însă opera, după obiceiul acelor vremuri, el se hotărî să-și lege numele și de o ctitorie bisericească. În scopul acesta, chemă la Arbore meșteri iscusiți, care în timp de șase luni îi ridicară o frumoasă biserică, lîngă curtea sa. Pe o zidărie groasă de un metru și jumătate, sprijinită de contraforturi și străbătută de ferești mici cu zăbrele, se ridică acoperișul, stăpînit de un turn cu clopote. Stilul este cel vechi moldovenesc care a modificat formele bizantine prin motive indigene, dar și gotice și romanice, împodobită pe dinlăuntru și pe dinafară cu fresce frumoase, al căror creator pare să fi fost un meșter român. La locul obișnuit, Luca Arbore, după înfățișare încă tînăr, însoțit de jupîneasa sa Iuliana și de cinci odrasle ale lor. În pronaos se găsește cripta familială, menită să adăpostească rămășițele pămîntene ale ctitorului și familiei sale. Acolo se poate distinge încă foarte bine și stema Arboreștilor: un cerc cu patru raze dintre care una prelungită într-o săgeată, avînd la dreapta o stea cu șase colțuri, iar la stînga semiluna.

Scurtă vreme după terminarea ctitoriei sale din Arbore, hatmanul avu durerea de a călăuzi la Putna, spre veșnica odihnă, coșciugul aceluia ce fusese Ștefan cel Mare, pe care-l întovărășise în zeci de bătălii și cu care împărtășise nu numai bucuria izbîndei, ci și toate necazurile și primejdiile războaielor. Rămînînd sub noua domnie [a lui Bogdan cel Orb] în slujba sa de pîrcălab și portar de Suceava, Arbore întovărăși ca sfetnic și militar pe Bogdan în campaniile sale.

În martie 1510, Luca Arbore luă drumul Cracoviei, în fruntea unei solii moldovenești, pentru a așeza acolo pacea cu leșii. Reîntors în țară, avu de furcă cu tătarii, căci Luca Arbore hatmanul va fi fost de bună seamă acel „Copacius, vir fortis et magni apud suos nominis", despre care amintește cronicarul polon Wapowski că în fruntea unei cete de 1 000 viteji a dat piept cu tătarii la Prut, „săgetînd foarte rău pe căpetenia lor, Bet-Ghirai", care căzu în luptă. Dar și moldovenii plătiră scump această izbîndă, lăsînd pe cîmpul de onoare 700 din cei 1 000 de viteji. Și s-a întîmplat acest măcel năprasnic în ziua de 25 august 1513.

Un om întreg

Urmașul lui Bogdan [Ștefăniță] era un copilandru de 11 ani, care cu toată vîrsta sa fragedă fu ridicat în scaunul domniei. În numele principelui minor, divanul purta trebile statului. La rîndul său, divanul era stăpînit de autoritatea covîrșitoare și de experiența încercată a lui Luca Arbore. Numai mintea sa ageră și gîndul său hotărît puteau face față greutăților interne și primejdiilor externe care amenințau țara. În sud, turcii pregăteau un atac hotărît contra creștinătății, la răsărit tătarii rîvneau la avutul Moldovei, iar la miazănoapte bîntuiau ostilitățile cu polonii din pricina Pocuției, pe care Bogdan o cedase leșilor. În împrejurările acestea, Moldova avea nevoie de un om întreg și acesta era Luca Arbore. El avu curajul să rupă cu politica turcofilă a logofătului Tăutu și să îndrepte din nou politica țării spre Polonia. În scopul acesta, el încheie în 1517 pacea cu polonii.

Evenimentele cele mai apropiate veniră să evidențieze cîtă dreptate avea Arbore cu noua orientare a politicii țării sale. Între timp, ajunse pe tronul sultanilor Soliman cel Măreț, care se simțea destul de puternic pentru a da o nouă și hotărîtoare lovitură contra creștinătății. Cucerirea Belgradului [29 august 1521] îi deschise larg porțile Ungariei. Această izbîndă a turcilor zgudui adînc întreaga creștinătate și îndeosebi inima exponentului combatant al acestei creș-

nătăți, care era Moldova lui Ștefan și a vitejilor săi. Mai mult decît oricînd, se impunea în aceste momente critice o strînsă alianță cu Polonia și cu celelalte puteri creștine.

Din nenorocire însă pentru Moldova, nevîrstnicul de pe tron atinse chiar atunci [la cucerirea Belgradului] vîrsta de 16 ani, care îl îndrituia de a lua frînele domniei în mîinile sale fragede și nedeprinse cu mînuirea paloșului. Cu toată grija pe care Arbore o avea pentru educația mlădiței domnești, Ștefăniță, neizbutind să obțină mîna fiicei lui Sigismund, zădărnici toate planurile politice ale hatmanului Arbore.

Luca Arbore cunoștea prea bine inima rănită a stăpînului său, dar cu toate acestea el era de credință că datoria îi impune de „a rămîne pironit cu gîndul asupra intereselor țării". Sub imboldul acestei credințe trimise, pe cît se vede fără știrea domnului, pe boierul Luca Cîrjă în solie la Sigismund, pentru a reînnoi tratatele și pentru a sfătui pe rege de a se pune în fruntea unei coaliții contra turcilor, în înțelegere cu papa și cu alți principi creștini. Luca Cîrjă se prezentă regelui polon și rosti în fața lui o prea frumoasă și convingătoare cuvîntare, care constituie pentru toate timpurile un remarcabil monument de elocvență politică românească.

Craiul polon se grăbi să trimită răspuns afirmativ prin solul său Krupski, pe care însă Ștefăniță, contrar tuturor uzanțelor internaționale, îl aruncă în temniță, osîndindu-l [totodată] pe Luca Arbore cu moartea pentru trădare sau „viclenie". Sentința domnească s-a executat la Hîrlău, în aprilie 1523.

Osemintele eroului, decapitat prin zavistie și învinovățiri plasmuite, fură ridicate din Hirlau fără nici o ceremonie și astrucate în cripta din Arbore, pregătită de cu bună vreme de hatman. Lîngă dînsul odihnesc jupîneasa sa Iuliana și copiii săi. ■

Ion I. NISTOR

Reapariția tiraniei în Grecia Antică

Veacul al IV-lea al erei vechi aduce schimbări fundamentale în lumea greacă. Acesta este secolul crizei generalizate a cetății, criză care afectează toate zonele locuite de către greci fără însă ca mecanismul să fie întotdeauna același. Este o criză a valorilor fundamentale ale cetății cu efecte multiple, inclusiv de natură instituțională. În general, valorile politice fundamentale ale cetății decurg, într-o formă sau alta, din cele trei calități fundamentale ale cetățeanului, cea de proprietar al unui lot în *chora* (teritoriul agricol al cetății), cea de membru al falangei hoplitice și cea de participant la decizia politică în calitatea sa de membru al adunării poporului. Secolul al IV-lea afectează toate cele trei funcții ale cetățeanului grec. Astfel, importanța activității agricole (atribut al cetățenilor) și implicit importanța proprietății asupra pămîntului (drept cetățenesc) scade, în unele cetăți, în favoarea meșteșugurilor sau comerțului, activități de cele mai multe ori practicate de către necetățeni; recrudescența mercenariatului face ca războiul, și deci apărarea cetății, să intre tot mai mult sub controlul unor specialiști, cetățeanul pierzînd și această calitate; decizia politică este tot mai uzurpată, fie de grupări specializate de oameni politici profesioniști, constituiți în adevărate „cercuri de presiune", fie de un singur individ căci veacul al IV-lea înregistrează reapariția masivă a tiraniei în lumea greacă.

Exemplul cel mai elocvent ni se pare a fi chiar cazul Atenei. În cazul ei concret, criza veacului al IV-lea nu este rezultatul unei decăderi economice, ci dimpotrivă, al unei bruște creșteri economice. Această creștere avea însă loc în domenii „netradiționale", activități comerciale și meșteșugărești. Echilibrul societății este profund afectat atîta vreme cît, metecii mai mult decît cetățenii, sînt implicați în aceste activități.

Pentru greci cetatea este corpul cetățenesc, teoretic metecii, sclavii și femeile rămînînd în afara ei. Astfel, participarea economică tot mai importantă a unor categorii de necetățeni determină dezechilibrul politic și o criză profundă a valorilor politice tradiționale. Dar aceasta este numai o situație concretă. Marele număr de orașe grecești răspîndite de-a lungul și de-a latul Mediteranei și al Mării Negre comportă o mare diversitate de situații, cauzele crizei fiind de multe ori diferite ca și formele de manifestare ale acesteia.

Desigur, au existat zone în care tirania a fost o realitate aproape permanentă, de pildă Italia de Sud și Sicilia, dar, pentru cea mai mare parte a lumii grecești, secolul al V-lea a însemnat și dispariția tiranilor.

Tirania reapărută comportă cîteva caracteristici noi, necunoscute anterior, caracteristici ce vor fi de fapt menținute și de către noua structură a puterii în Orientul grec — monarhia elenistică.

Alte dimensiuni, brutalitate, deportări masive, armate de mercenari extrem de numeroase ca „argument" al puterii tiranice și multe altele, constituie caracteristici ale tiraniei veacului al IV-lea, pentru care Dionysios din Siracuza și Jason din Feres nu sînt decît două exemple, chiar dacă cele mai cunoscute.

(Va urma)

Gheorghe Vlad NISTOR

În vara anului 1806 diplomatul francez de origine würtembergheză Charles Frédéric Reinhard, a fost numit consul general al Franţei în Principatele române. Trecînd prin Transilvania, consulul a traversat doar în trecere Bucureştii, îndreptîndu-se spre Iaşi, unde urma să-şi aibă reşedinţa principală. Nu a stat nici aici prea mult, deoarece, drept represalii pentru arestarea consulului rus Kiriko de către otomani şi transportarea lui la Giurgiu, în urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1806-1812, a fost ridicat de autorităţile ţariste la 29-30 noiembrie 1806 şi trimis sub escortă în sudul Rusiei. A fost eliberat abia la 12 ianuarie 1807.

Consulul era însoţit de soţia sa, Christine, o hamburgheză foarte inteligentă, şi de copiii lor. Impresiile de călătorie prin ţările române, contesa le-a consemnat în scrisorile pe care le-a adresat mamei sale, Sofia Reinam din Hamburg. Aceste scrisori au fost publicate cu aproape un secol mai tîrziu în volumul Une femme de diplomate. Lettres de Madame Reinhard à sa mere, **Paris, 1900, informaţiile cuprinse în ele fiind analizate de numeroşi istorici: N. Iorga, Gh. Georgescu, Victor Papacostea, Al. D. Sturdza.**

Din numeroasele momente evocate în relatările doamnei Reinhard să ne oprim, în cele ce urmează, la impresiile prilejuite de primirea la Curtea Domnească din Bucureşti, domnul ţării fiind Constantin Ipsilanti (1802-1806).

O CONTESĂ GERMANĂ LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN BUCUREŞTI

„Mergeam glonţ şi după ce ne oprirăm cea din ultimă oară înaintea unei clădiri cu înfăţişare falnică [Palatul de la Mogoşoaia — *n.r.*], ce aparţinea principelui Brîncoveanu, avurăm plăcerea să vedem profilîndu-se în lumina amurgului turlele Bucureştilor. Caretele Curţii ieşiseră înaintea noastră, dar noi, sub cuvîntul că sîntem frînţi de oboseală, am ocolit aceste onoruri oficiale şi ne urmarăm cu modestie drumul.

Ştiam că oraşul nu e pietruit, dar nu mă aşteptam să-l găsesc acoperit cu grinzi de lemn rău prinse între ele, pe drumul cărora sărmana noastră trăsură se desfăcea şi scîrţîia din toate încheieturile. A trebuit să străbatem, în toată lungimea ei, strada principală [Podul Mogoşoaiei, azi Calea Victoriei], astfel că nici un hop nu ne-a fost cruţat. O zguduitură mai puternică decît toate, urmată de o oprire bruscă, ne arată că am ajuns la destinaţie.

Ni se pregătise cea mai frumoasă casă din Capitală. În aceste clădiri împărţeala dinăuntru este întotdeauna aceeaşi. În această sală stau nenumărate slugi aşezate pe jos sau culcate pe divanuri. Tot în această sală se fac primirile de gală în zilele de sărbătoare. Totul era luminat şi masa ne aştepta. Ca întotdeauna, paturile lipseau şi a trebuit să le desfacem pe ale noastre. [Familia Reinhard călătorea cu un întreg alai, cuprinzînd obiecte de uz casnic, lucruri de mobilier ş.a., pentru transportarea cărora era nevoie de saizeci de că-

rute; aceasta explică și numărul mare de popasuri pe care consulul le-a făcut pe parcursul călătoriei sale]. Paturile sînt necunoscute aici, le înlocuiesc divanurile, pe care înainte s-a băut și s-a mîncat. Am umblat prin odăi a doua zi și le-am găsit foarte goale, divanurile înlocuiau orice mobilă și spre mirarea mea [nu era] nici o oglindă. Soțul meu ceru, cu stăruință, o masă de scris. Am vrut să știu cum se așează oamenii aici să scrie. D. de Sainte-Luce [comisar provizoriu al Franței la București], agentul nostru, mă asigură că cineva se deprinde foarte bine să scrie pe genunchi; numai slujbașii prințului își permit luxul unui *portofoliu* [mapă pentru hîrtii și acte?].

Am fost adesea întreruptă în pregătirile mele de către dregătorii Curții și de către miniștrii care au venit pe rînd să ne spună bun sosit și să ne aducă vestea că audiența era hotărîtă a doua zi de dimineață. Reinhard nu avea încă firmanul de la Constantinopol ce îl împuternicea în mod oficial și nu era să fie primit decît ca un călător de seamă.

Spre a urma obiceiul locului, pe la apusul soarelui m-am dus la *Izvoare* [Herăstrău]. Aceasta este plimbarea cea mai aleasă unde se adună toată societatea elegantă. Acolo, scoborîndu-mă din trăsură și așezîndu-ne pe pămîntul umed, căci întrebuințarea băncilor este necunoscută aici, avurăm plăcerea să privim prea multele feluri de îmbrăcăminte. Femeile poartă îmbrăcăminte grecească ce nu amintește cîtuși de puțin pe aceea a statuilor antice. Fusta lor este de mătase sau de muselină, iar trena este totdeauna de blană. Un bariș încrucișat pe piept este ușor vîrît în brîu. Tinerețea și frumusețea se ofilesc repede în această țară, iar femeile bătrîne sînt cu totul respingătoare.

Am întrebuințat dimineața de 15 iulie — cotinuă Christine Reinhard — gătindu-mă cu multă grijă și mi-am pus întîia dată mantia de curte, fără a-mi închipui pericolul la care o expuneam. Două carete de gală, înhămate cu cîte șase cai și întovărășite de paznici înarmați, pe jos, veniră să ne ia. Soțul meu plecă înainte cu cancelarul Ledux, d. de Sainte-Luce mă întovărăși. El avusese grijă să-mi vorbească despre traiul simplu al palatului, dar nu mă așteptam să trec printr-o adevărată ogradă de țară, plină de păsări de curte și de vite. D. Reinhard se opri la ușa cea mare, iar eu am mers la ușa haremului [termen impropriu; se referă la ușa iatacului doamnei], unde două doamne de onoare ne așteptau. Ele mă suiră pe scări, ținîndu-mă de subțiori. Saloanele de la intrare erau murdare, întunecoase, pline de femei rău îmbrăcate și biata mea trenă a îndurat mult pe lespezile acelea atît de proaste.

Eu însămi mă găseam foarte ridicolă, cu rochia mea de gală, în această sală spoită cu var, ai cărei pereți erau împodobiți cu perdele de *cit* roșu și care avea drept singură podoabă cîteva oglinzi ordinare. Principesa Ipsilanti [Safta, fiica marelui logofăt Constantin Văcărescu] era îmbrăcată într-o rochie de crep roșu, după moda franceză, și aceasta în onoarea mea. Ea trebuie să fi fost foarte frumoasă. Veni înaintea mea și mă sili să mă sui cu dînsa pe divan și să mă așez turcește. Celelalte doamne erau toate îmbrăcate în portul țării și li se îngăduia să se așeze numai pe marginea divanului. Sainte-Luce și interpretul se așezară în fața noastră.

După complimentele obișnuite, mi se puse un șervet brodat împrejurul gîtului, mi s-a dat dulceață și cafea neagră, pe urmă am fost stropită cu parfumuri și la urmă fui tămîiată. Conversația cu ajutorul interpretului cam lîncezea. Mă adresai direct principeselor care au cîteva noțiuni de limba noastră [franceză] și răsuflai ușurată cînd d. Reinhard apăru în sala în care mă aflam întovărășit de marele poștelnic și de alți demnitari. In momentul intrării în sală, principesele se sculară în picioare pe divan și le făcură temenele adînci. Această parte a ceremoniei mi se păru cu desăvîrșire caraghioasă și-mi veni foarte greu să-mi țiu rîsul, cînd începură să tămîieze și pe bărbatul meu. Văzui cu plăcere sfîrșitul acestei originale vizite ce îmi dădu o foarte curioasă idee asupra obiceiurilor Orientului.

Prînzul nostru de a doua zi a fost foarte obositor din pricina grozavei călduri. A fost servit la 12 ceasuri, iar masa a fost pusă cu noi de față în sala în care ne aflam. Bărbații se așezară într-o parte a mesei, iar femeile în partea opusă, d. Reinhard a fost așezat lîngă principe. Eu am fost așezată între principesă și o mătușe a ei, cu care am avut norocul să pot vorbi italienește.

Principele Ipsilanti are o înfățișare plăcută; el are trăsăturile feței subțiri și tipul grecesc; vorba sa este foarte atrăgătoare și i-ar cîștiga fără îndoială simpatia stăpînului lumii [Napoleon]; privirea lui îți spune mult, dar ascunde și mai multe. El îmi vorbi în limba noastră, pe care o cunoaște bine. Ne întrebă asupra călătoriei noastre și făcu să reiasă deosebirea dintre obiceiurile noastre și ale lor. Nefiind ca dînsul stăpînă pe vederile mele nu putui să-i ascund cît eram de redusă, necunoscînd obiceiurile românilor. «O să fiți mai mulțumită la Iași, unde totul are să vă amintească Europa civilizată», îmi spuse el. Cerul să-l audă!

Bărbatul meu avu încă două întrevederi cu Ipsilanti. Acesta îi arătă devotamentul său către Napoleon, fără a-i ascunde totuși că împăratul face foarte puțin caz de el, ba chiar întrebă pe d. Reinhard dacă este adevărat că Maiestatea Sa are o pică personală pe dînsul. Charles îi răspunse că nu are cunoștință de așa ceva și adăugă că suveranul său are o fire prea aleasă pentru a avea astfel de sentimente. Principele păru că dorea foarte

Gravură de Luigi Mayer înfăţişînd primirea ambasadorului britanic Robert Ainslie la Curtea Domnească din Bucureşti în timpul principelui Alexandru Moruzi

mult să fie în bunele graţii ale împăratului, acest mare doborîtor de tronuri, pentru care ar fi o jucărie dacă ar vrea să zdrobească un biet principe ca dînsul, zicea el.

Domnul făcea impresia unui om foarte inteligent, cunoscînd cele mai mici amănunte din politica europeană. El este ambiţios, foarte preocupat de viitorul lui şi purtarea sa este călăuzită numai de interesul său personal. Numirea soţului meu stîrneşte aici oarecare îngrijorare. Charles l-a liniştit zicîndu-i că a dus o viaţă atît de chinuită timp de 20 de ani, încît pleacă la Iaşi foarte doritor de linişte şi de odihnă.

Plecarea noastră este hotărîtă pentru mîine dimineaţă. Deşi suferindă, abia aştept să ajung la ţelul călătoriei. Marele postelnic şi secretarul principesei au venit cu ceremonialul obişnuit să ne ureze drum bun. Unul i-a dat soţului meu, din partea principelui, o tabacheră împodobită cu diamante, iar celălalt îmi dădu două minunate şaluri de caşmir. Necunoscînd obiceiul ţării, am fost foarte miraţi. De frică să nu supărăm pe cei ce ne făceau aceste daruri, d. Reinhard le-a primit, întrucît erau făcute oarecum cu solemnitate apoi auzind că tabachera era preţuită la 2 000 de piaştri, a hotărît s-o înapoieze. D. Parant [vice-consul la Iaşi] nu a vrut să ia asupră-şi şi acest demers delicat, zicînd că tabachera este dată cum s-ar da o decoraţie. Totuşi, pentru a-şi împăca conştiinţa, Carol îi încredinţă preţioasa cutie şi scrise marelui postelnic că agenţii Franţei erau opriţi de a primi daruri de aşa mare valoare, fără autorizarea guvernului lor, către care cerea să se adreseze în acest scop.

Bacşişurile şi darurile sînt la ordinea zilei şi cele pe care trebuie să le dăm mereu ne fac călătoria mult mai scumpă decît dacă am face-o într-o ţară unde preţurile sînt fixate de mai înainte. De aceea, ori trebuie să fii slujbaş, ori să nu te uiţi la cheltuială, pentru a apuca drumul luat de noi. Îmi face plăcere să spun că românii ne-au arătat totdeauna cea mai mare grijă şi erau recunoscători pentru cele mai mici atenţii ce le aveai pentru ei...".

Desigur că pentru tînăra şi frumoasa (cum o arată portretul), doamnă Christine Reinhard care venea din Parisul napoleonean în plină splendoare, cu luxul lui rafinat, cu palate împodobite cu tablouri de pictori renumiţi şi cu mobilier artistic şi de preţ, imaginea Bucureştilor de la început de veac XIX putea să contrarieze. Sigur că nu putea vedea la Bucureşti saloane aşternute cu marmură, nici pereţi împodobiţi cu oglinzi uriaşe şi frumos ornamentate. Era, în schimb, normal să vadă în capitala Ţării Româneşti, la acea epocă, ceremonii şi obiceiuri orientale la curtea domnului fanariot, cu care nu era obişnuită, şi pe care, de altfel, nici poporul nu le-a gustat sau apreciat vreodată.

Dincolo de documentul istoric, mărturia ei rămîne însă preţioasă pentru caldele cuvinte pe care le are la adresa ospitalităţii românilor, pentru remarcile privitoare la „portul ţării", la veşmintele soţiilor de boieri, ca şi pentru tabloul de viaţă pe care îl reconstituie. ■

Prof. dr. docent

George POTRA

iunie 1941-august 1944

MINISTRUL ELVEŢIEI LA BUCUREŞTI TRANSMITE... (V)

Anul 1944 aduce noi înfringeri forţelor Pactului Tripartit, acestea fiind reduse la o defensivă lipsită de perspectivă. Pe frontul din Pacific, trupele americane înaintează sistematic, sub formă de cleşte, care ameninţă să se închidă în jurul Japoniei metropolitane, în paralel cu declanşarea, din vara anului 1944, a unor atacuri aeriene asupra insulelor japoneze. Pe îngustul front italian, rezistenţa germanilor, aflaţi în continuă retragere, nu poate împiedica cucerirea capitalei italiene, la 5 iunie, de către forţele aliate (Magazin istoric, **nr. 2-5/1986). Dar trupele hitleriste se vor crampona în nordul peninsulei pînă la sfîrşitul războiului în Europa. „Bombele zburătoare" V-1 şi V-2, lansate asupra Marii Britanii, nu pot schimba nici ele cursul războiului, iar speranţele lui Hitler în realizarea unor salvatoare arme secrete, în speţă a armei atomice, nu se adeveresc.**

Pe frontul din răsărit, armatele sovietice, pornite în ofensivă încă de la începutul anului, sparg blocada Leningradului, ating graniţa Finlandei, eliberează Ucraina şi ocupă, la 30 martie, oraşul Cernăuţi, traversînd apoi Prutul şi pătrunzînd în partea de nord-est a României. În luna mai, forţele germano-române izolate în Crimeea sînt nevoite să părăsească peninsula cu mijloace navale şi aeriene. Sînt înregistrate pierderi grele, ca urmare a refuzului de a se da curs cererii adresate lui Hitler de către mareşalul Antonescu de-a evacua la timp Crimeea. Pentru România se creează o nouă situaţie periculoasă la graniţa apuseană, prin ocuparea Ungariei de către trupele germane (Magazin istoric, **nr. 8/1980). Faptul reprezintă un avertisment sever adresat tuturor celor care ar încerca să se desprindă de germani. Un alt semnal, dar de altă natură, îl constituie oprirea sovieticilor în faţa Varşoviei răsculate, insurgenţii polonezi fiind lăsaţi să fie striviţi de hitlerişti, fără a li se acorda nici un fel de ajutor.**

Anul 1944 este marcat de încercările repetate ale reprezentanţilor regimului Antonescu şi ai opoziţiei de a purta tratative cu Aliaţii. La cererea sovieticilor, anglo-americanii refuză însă să se angajeze în tratative separate. Aliaţii cer României capitularea fără condiţii. La scrisoarea trimisă în martie de generalul britanic Henry Maitland Wilson, comandantul aliat suprem din Mediterana (Magazin istoric, **nr. 4/1974), mareşalul Antonescu răspunde la 2 aprilie: „Vă rog, nu cereţi unui soldat cinstit şi unui om bătrîn să-şi sfîrşească zilele în umilinţă... Nici un popor, sînt sigur, cu forţele aproape intacte, cum sînt ale noastre, nu ar putea să capituleze şi să se retragă din acţiunea în care însăşi libertatea şi existenţa lui sînt în joc, fără o garanţie serioasă pentru zilele ce vor veni..."** (Antonescu. Mareşalul României şi războaiele de reîntregire, **vol. III, Centrul European de Cercetări Istorice, Veneţia, 1989, pp. 388-389). Cînd, începînd din iunie, anglo-americanii întrerup orice contacte cu România, devine clar că nu rămîne decît o singură cale realistă: înţelegerea cu Uniunea Sovietică, ceea ce implică perspectiva ocupării ţării de către sovietici, situaţie pe care Antonescu refuză s-o accepte fără garanţia unui armistiţiu prealabil.**

În contextul ofensivei sovietice pe frontul Iaşi-Chişinău şi sub presiunea unor evenimente imprevizibile, are loc actul de la 23 august 1944. România întoarce armele împotriva Germaniei naziste şi se alătură Naţiunilor Unite, fără existenţa acelui armistiţiu pe care Antonescu îl dorise încheiat în condiţiile unui front stabilizat şi prin obţinerea unui acord din partea lui Hitler. Armata română, raliată în jurul regelui — capul oştirii —, reacţionează prompt şi fără defecţiuni, slujind orientarea politică a ţării imprimată de noul guvern care poartă girul Blocului Naţional Democrat realizat la 20 iunie din principalele forţe politice ale ţării. Se adevereşte într-un fel una din aprecierile lui Hitler, făcută la 11 noiembrie 1941, într-o convorbire cu Bormann despre relaţiile regele Mihai-Antonescu şi o posibilă evoluţie a lor: „Ultimul suport al unei monarhii inadecvate — cum aprecia atunci Führerul această instituţie în România — este armata". (Hitler's table-talk. Hitler's conversations recorded by Martin Bormann, **Oxford University Press, 1988, p. 121).**

Din punct de vedere strategic, actul de la 23 august, permiţînd sovieticilor să depăşească fără lupte bariera Carpaţilor şi deschizîndu-le drumul spre centrul şi sud-estul continentului, contribuie categoric la scurtarea duratei războiului în Europa. Ajunse în România, armatele sovietice se află în faţa unui guvern de coaliţie naţională care asigură continuitatea fiinţei statale româneşti,

angajat cu toate forţele, alături de Naţiunile Unite, în lupta pentru eliberarea teritoriului românesc anexat de Ungaria horthystă prin dictatul de la Viena şi, mai departe, pînă la victoria finală împotriva fascismului.

Noua situaţie istorică din România creată prin actul de la 23 august 1944 a făcut ca armatele sovietice, la sosirea lor la Bucureşti (30-31 august), să se afle în faţa unei capitale şi a unei mari părţi a teritoriului naţional eliberate prin lupta forţelor insurecţionale române. Faptul împlinit — strategie politică tradiţională la români — nu a fost agreat în unele cercuri comuniste. După sosirea ei de la Moscova, Ana Pauker, unul dintre conducătorii p.c.r. (care „se bucura de o mare încredere şi simpatie tocmai printre elementele dogmatice, antipartinice, demascate de P.C.U.S. după Congresul al XX-lea şi îndeosebi din partea lui Molotov") a afirmat că „a fost o mare greşeală înfăptuirea actului istoric de la 23 august", susţinînd că „ar fi fost mai bine" dacă răsturnarea dictaturii „era lăsată numai pe seama acţiunilor militare ale armatelor sovietice" (Scînteia, 7 decembrie 1961, p. 2, coloana 3). Abia în octombrie 1944, după ce Churchill a propus, la Moscova, lui Stalin, în cadrul acordului procentajului, ca în România sovieticii să-şi exercite influenţa în proporţie de 90 la sută (Magazin istoric, nr. 6/1985, 3/1990), aceştia s-au simţit cu mîinile complet eliberate. Înţelegerea, apreciată chiar de Churchill drept cinică, avea să marcheze soarta României pentru aproape o jumătate de secol.

Andrei ŞIPERCO

1944

Bucureşti, 26 ianuarie

...După confidenţele făcute de către vicepreşedinte [Mihai Antonescu] unuia dintre conducătorii Partidului Liberal, germanii, prin vocea lui [Adolf] Galland [general, unul din aşii aviaţiei germane] (conferinţa din 25 ianuarie), ar fi expus cabinetului de la Bucureşti faptul că România devenea, pentru ei, bastionul, „placa turnantă" de care germanii înţelegeau să se servească pentru a concentra şi a reorganiza armatele lor retrase din Ucraina şi din Balcani, dacă necesităţile strategice i-ar obliga să lase în mîinile inamicului bastionul oriental şi meridional al „Fortăreţei Europa". Celebrul aviator ar fi cerut formal românilor să lase să treacă prin teritoriul lor, dacă s-ar face simţită nevoia, 70 de divizii provenind de pe frontul rusesc şi alte 16 dispersate actualmente în Grecia, Bulgaria şi Iugoslavia.

Statul Major Român încearcă să cîştige timp sub pretextul studiilor pe care trebuie să le facă pentru a răspunde dacă este materialmente posibil să se dea satisfacţie cererilor Wehrmachtului. *(Raport politic nr. 5)*

21 februarie

Pe data de 17, mareşalul Antonescu a reunit pe comandanţii tuturor unităţilor care apără regiunea bucureşteană.

... El a declarat că armata română numără astăzi 30 de divizii, mai bine înarmate şi echipate decît cele din 1941 şi în special înzestrate cu arme automate. El a adăugat că germanii erau pe cale să livreze României dotarea completă, în care de luptă de tipul „Tiger" şi „Panther", a unei divizii blindate, şi că se angajau să furnizeze 3 400 camioane grele pentru transportul trupelor şi al materialului...

Cei care ne cer să ne predăm britanicilor şi americanilor uită că regiunea cea mai apropiată a acestora se află la 600 kilometri de frontierele noastre occidentale, în timp ce ruşii sînt la mai puţin de 150 kilometri de Nistru. Or, nu poate fi vorba de capitulare în faţa lui Stalin...

P.S. (22 februarie). Înainte de închiderea şedinţei, mareşalul i-a invitat pe generali să se declare pentru sau împotriva continuării războiului. Nimeni nu a îndrăznit să se pronunţe deschis împotriva războiului. În urma acestui vot unanim, „Conducătorul" spune lui Maniu că armata refuză să capituleze. *(Raport politic nr. 9)*

28 februarie 1944

Hitler trimiţîndu-i avionul său personal, mareşalul Antonescu a plecat [la Kleisheim] pe 26 februarie dimineaţa împreună cu generalul Lovinescu, specialist în transporturi pe căi ferate:

... După o declaraţie făcută domnului Dinu Brătianu de către o înaltă personalitate guvernamentală, „Conducătorul" ar fi promis colaboratorilor săi să refuze orice noi trimiteri de trupe române pe front. Totuşi, el ar fi lăsat să se înţeleagă că, dacă „Führerul" ar lua angajamentele ferme pe care le-a evitat pînă acum în problema Transilvaniei, decizia lui [a lui Antonescu] ar putea să fie modificată.

Aceasta ar indica că el mai crede, dacă nu într-o victorie germană, cel puţin în posibilitatea unei păci negociate... *(Raport politic nr. 11)*

10 martie

... Şeful statului german ar fi cerut mareşalului Antonescu să continue să lupte alături de el şi să apere frontierele României. Interlocutorul său a răspuns că el era înainte de toate soldat şi că nu avea decît un cuvînt de onoare: el a asigurat că armata română va apăra frontierele ţării...

Ceea ce a părut mult mai important „Conducătorului" este că „Führerul", după ce a lăudat pe români pentru bravura şi loialitatea lor, ar fi lăsat pe interlocutorul său să spere că, dacă România continuă pe acest drum drept şi dacă Ungaria îşi conservă

atitudinea echivocă pe care o are de cîtva timp, nu ar fi exclus ca problema Transilvaniei să fie revizuită în favoarea României... *(Raport politic nr. 12)*

20 martie

... Antonescu, plin de încredere, aducea, în urma vizitei la Hitler, trei promisiuni cărora le atribuia o mare importanţă: 1) nu i se vor mai cere noi trupe pentru frontul rusesc; din contră, dacă circumstanţele vor cere evacuarea Crimeei, unităţile româneşti vor fi retrase primele; 2) Wehrmachtul va apăra cu îndîrjire linia Bugului; 3) dacă România continuă să se arate o aliată loială în timp ce ungurii se eschivează, „Diktatul" de la Viena va fi revizuit pe seama maghiarilor...

Or, angajamentele nu au fost ţinute... Aceasta, românii o proclamă cu glas tare. Pînă şi în anturajul mareşalului se aud ofiţeri superiori strigînd: „Hitler ne-a trădat"...

Unul din informatorii mei, care frecventează prin profesie numeroşi militari, îmi spune, totuşi, că majoritatea ofiţerilor, chiar de grad înalt, pe care i-a întîlnit în ultimele zile, consideră în ceea ce îi priveşte războiul ca terminat... *(Raport politic nr. 14)*

28 martie

Răspunzînd la apelul „Führerului", „Conducătorul" s-a dus pe 23, cu avionul, la cartierul general al lui Hitler. El era însoţit de domnul Mihai Antonescu şi de generalii Ştefleа, şef al Statului Major General şi Bănescu, director al operaţiilor.

Toţi s-au reîntors pe data de 25...

„Führerul" ar fi formulat noi plîngeri împotriva domnului Mihai Antonescu, dar fără să ceară imperios îndepărtarea sa. Pe de altă parte, el ar fi exprimat dorinţa de a vedea intrînd în cabinet doi militari, generalul Dragalina, guvernatorul Bucovinei, şi un general de cavalerie al cărui program se defineşte prin faptul că şi-a schimbat în Korne numele său românesc de Cornea. Nu se ştie încă în ce măsură mareşalul va ţine cont de sugestiile lui Hitler, dar se înclină să se creadă că el îşi va păstra principalul locotenent [referire la Mihai Antonescu].

Pe de altă parte, s-a înţeles ca România să continue lupta alături de Germania. „Führerul" ar fi promis să trimită întăriri în Moldova. Se vorbeşte de 500 000 oameni (?). În schimb, el va cere de la români o participare militară limitată la apărarea teritoriului lor, ceea ce Antonescu i-ar fi acordat... *(Raport politic nr. 17)*

12 aprilie

Cei care l-au văzut pe mareşalul Antonescu înainte de raidurile americane din 4 şi 5 aprilie asupra Bucureştiului, Ploieştiului şi a altor localităţi, spuneau că este mai mult sau mai puţin resemnat să intre în contact, nu numai cu anglo-saxonii, ci chiar cu ruşii.

... Orice ar fi, „Conducătorul" afirma, la 7 aprilie, domnului Dinu Brătianu, şi la 8, domnului Mircea Cancicov, că era hotărît să continue lupta.

La data de 10, el adresa armatei un ordin de zi din care ajunge să fie relevat acest pasaj: „Arătaţi naţiunii că noi ştim să murim pentru a triumfa. Arătaţi lumii că noi ştim să învingem pentru a nu muri"... *(Raport politic nr. 20).*

Mogoşoaia, 5 august

... De cîteva săptămîni forţa numerică a Wehrmachtului în regatul dunărean este în regresie constantă, 8 divizii, dintre care 2 blindate, au fost retrase de pe frontul Moldova. Acestea din urmă au fost deja identificate de către ruşi în regiunea Varşoviei. În dispozitivul de apărare moldavo-basarabean nu figurează mai mult de 8 divizii germane, iar fiecare dintre acestea nu ar număra mai mult de 5 000 luptători. [Din datele de care dispuneau organismele româneşti, la 23 august 1944, în România se aflau dislocaţi 626 635 militari germani, dintre care 390 873 pe linia frontului, 128 682 în zona etapelor, 70 832 în interiorul ţării, iar 36 248 în aeronautică şi marină (Arhiva Ministerului Apărării Naţionale, fond 948, dosar nr. 327, f. 290)]. O divizie blindată, dispunînd de 30 tancuri grele de model recent, ar fi ţinută în rezervă.

Garnizoanele germane din interior reprezintă în jur de 50 000 oameni (apărare antiaeriană, pionieri, trupe de transmisiuni, S.S. în uniformă... etc.). Acest total nu cuprinde nici pe S.S. camuflaţi în civili, nici „Gestapoul", nici organizaţiile paramilitare ale „Volksdeutsche" [ale germanilor din România].

Cît despre „Luftwaffe", a cărei putere este foarte diminuată, ea s-ar compune din elemente enumerate mai jos:

La Craiova, 6 avioane a căror misiune constă în a distruge minele aruncate de anglo-saxoni în Dunăre;

La Mizil şi la Tîrgşorul Nou (aproape de Ploieşti), 2 grupe de vînători de zi, conţinînd fiecare de la 20 la 30 aparate şi de la 200 la 300 de oameni;

La Otopeni (aproape de Bucureşti), între 20 şi 30 vînători de noapte;

La Buzău-Silişte, un aeroport important, pe care se găsesc: 200 bombardiere „Junkers" cu cîte 4 oameni în echipaj, 30 aparate de transport „Gigant" şi un mic număr de vînători, totul deservit de 2 500 sau 3 000 oameni;

La Galaţi, 50 bombardiere „Junkers" şi 700 oameni;

În sfîrşit, la Stăneşti (aproape de Făgăraş) şi la Focşani, 2 mici grupe de avioane de vînătoare. *(Raport politic nr. 37).*

Mogoşoaia, 4 septembrie

... Seara [de 23 august] se încheie printr-o proclamaţie regală: la microfon, Suveranul îşi anunţă poporul că, hotărît să iasă din război, acceptă condiţiile armistiţiului formulate de Naţiunile Unite.

(Continuare în p. 52)

1920: în culisele afilierii la Comintern

I. FLUERAŞ „NU VOIEŞTE A SE CONFORMA“

În timpul cît Zinoviev s-a aflat la Harkov, delegaţia socialiştilor români a făcut vizite la diverse foruri ale puterii sovietice şi la organisme ale Internaţionalei Comuniste. Toţi delegaţii (între timp reveniseră la Moscova şi ceilalţi doi, Alexandru Dobrogeanu-Gherea şi David Fabian) au dat răspunsuri în scris la cele şase întrebări formulate de către Buharin.

Scrisoarea lui I. Flueraş, din 20 noiembrie 1920, adresată Comitetului Executiv al Internaţionalei III şi conţinînd răspunsul la cele 6 întrebări, făcea o prezentare generală a evoluţiei mişcării muncitoreşti din România de la încheierea războiului şi pînă la plecarea delegaţiei din ţară, insistînd îndeosebi asupra explicaţiilor privind participarea socialiştilor din Transilvania la activitatea Consiliului Dirigent. În încheiere, I. Flueraş solicita conducerii executive a Comitetului să precizeze în ce măsură exigenţele celor 21 condiţii de afiliere se raportau direct la Partidul Socialist din România.

După reîntoarcerea lui Zinoviev la Moscova, delegaţia română a fost convocată într-o nouă şedinţă la sediul Cominternului. Din partea Comitetului Executiv au luat parte G. Zinoviev şi N. Buharin, acesta din urmă prezidînd lucrările şedinţei. Înainte de a se trece la fondul problemelor, Buharin a făcut cunoscut participanţilor la şedinţă că scrisoarea lui I. Flueraş conţinea motivaţii inacceptabile pentru Comintern şi de aceea i-a cerut să părăsească sala de şedinţe.

Referitor la acest moment, notele liderului socialist transilvănean ne dezvăluie următoarele:

„După ce Zinoviev s-a reîntors de la Harkov, în 24 noiembrie am fost invitaţi la şedinţa Comitetului Executiv al Internaţionalei, unde, după ce s-a citit ordinea de zi, s-a sculat Buharin şi a declarat că Comitetul a citit răspunsul ce l-a dat d-l Flueraş, din care reiese că nu numai că nu-i pare rău de ce-au făcut ei [socialiştii români], *chiar într-un mod scandalos arată că nici nu voieşte a se conforma tacticii şi principiilor Internaţionalei Comuniste a III-a, de aceea este de părere că* [cu] *d-nul Flueraş* [nu] *au de discutat şi dînsul poate pleca; faţă de această declaraţie nimeni n-a avut de obiectat contra.*

Fabian s-a sculat şi el, înţelegîndu-se cu Dobrogeanu, şi a declarat în numele comuniştilor din delegaţia Română că se afiliază la părerea lui Buharin. După astea eu m-am sculat şi fără să le răspund nici un cuvînt am plecat“.

Dorind să consemneze cît mai exact acest episod al convorbirilor, I. Flueraş a notat intervenţiile fiecărui vorbitor:

„Buharin. Am avut la şedinţa precedentă în mijlocul nostru delegaţia română şi printre reprezentanţi erau şi cei din Trans[ilvania]. *Le-am pus diferite întrebări şi printre altele şi asupra motivelor care i-au îndemnat să ia parte la guvern. Astăzi am primit de la d-nul Flueraş o declaraţie, în care nu numai că nu se căieşte de felul său de acţiune, ci aduce motive cu totul scandaloase pentru acest fel de acţiune. Noi ştim că felul de acţiune a d-lui Flueraş este fără ruşine şi de aceea propunem ca d. Flueraş are a părăsi sala (adică şedinţa).*

Zinoviev. Cine doreşte a lua cuvîntul în ac[eastă] *chestiune?*

Fabian. În numele membrilor comunişti ai delegaţiei române mă asociez propunerii tov-ului Buharin. Noi am considerat dintr-un început trimiterea d-lui Flueraş la Moscova din partea conducerii partidului nostru ca o ofensă.

Zinoviev. Pun propunerea la vot. Se primeşte cu unanimitate. Printr-asta s-a stabilit un precedent şi sper că domnii miniştri nu vor mai îndrăzni să bată aici la Internaţionala III-a. Ei nu au ce căuta aici, atît timp cît se menţin pe punctul lor de vedere ministerialist“.[1]

În următoarea zi, dată fiind situaţia care se crease, Ion Flueraş a adresat următoarea cerere Secretariatului Cominternului:

„Către Secretariatul Internaţionalei Comuniste din Moscova.

---

[1] Incidentul din această şedinţă a fost reamintit de Zinoviev la Congresul III al Cominternului: „Un domn Flueraş, care a venit la noi din România, mai înainte fusese ministru; el fu foarte ofensat cînd tovarăşul Buharin îi spuse, cu amabilitatea sa obişnuită: domnule Flueraş, dumneavoastră sînteţi un ministru burghez şi gîndim că aţi continuat de a fi; dar noi vă rugăm a părăsi această sală (ilaritate). El s-a plîns de lipsa noastră de ospitalitate internaţională“. *(Compte-rendu de la sesion du Comité Executif de l'Internationale Comuniste 1920-1921, Séction de la presse de l'Internationale Comuniste,* Moscou, 1921, p. 40).

Subsemnatul membru al delegației partidelor socialiste din România, vă rog să binevoiți a-mi da hîrtii necesare pentru a putea pleca în direcția Germania spre România. Căci în urma evenimentului petrecut față de mine aseară la ședința executivă a Internaționalei, prezența mea poate fi neplăcută în Rusia, de aceea voiesc a pleca cît se poate de urgent.

Moscova, la 25 noiembrie 1920.

Ion Flueraș"

La 26 noiembrie, Flueraș a plecat din Moscova, cu destinația Petrograd:

„Moscova la Petrograd, aici, neputînd pleca imediat mai departe, din lipsă de transport.

Am mai vizitat orașul...

Din Petrograd am plecat în 8-lea decembrie, prin Finlanda, și am sosit în Germania, la Stettin, în 17.XII.1920".

Îndepărtarea lui Flueraș din delegația socialiștilor români a avut efecte directe asupra situației mișcării muncitorești din România. El fusese unul dintre cei 6 reprezentanți ai social-democrației române în C.N.R.C. și, apoi, se numărase printre primii socialiști din statele est-europene ajunși miniștri într-un organism guvernamental. De fapt, nu calitatea de membru al Consiliului Dirigent, invocată de Buharin, a constituit adevăratul motiv al contestării lui Flueraș și etichetarea lui ca „reformist", „oportunist" etc., ci mai ales faptul că acesta, împreună cu ceilalți socialiști transilvăneni, era un luptător dîrz și sincer pentru cauza unității naționale a poporului său. Aprecierea unirii Transilvaniei cu România drept „ocupație", preocuparea aproape fățișă a Cominternului de a crea partide comuniste fracționate pe provincii (Transilvania, Banat, Basarabia, Bucovina), independente ca structură, forme de manifestare și obiective politice relevau de fapt poziția Internaționalei III de nerecunoaștere a Marii Uniri din 1918.

Epilog

Expulzarea lui Flueraș din sala de ședințe a creat un moment de mare tensiune în cadrul convorbirilor dintre delegația română și reprezentanții Cominternului. Ținînd seama de faptul că îndepărtarea lui Flueraș în condiții atît de neobișnuite în uzanțele internaționale, ca și unele deosebiri de vederi ivite în rîndurile membrilor delegației în cursul discuțiilor pe marginea celor 21 condiții de afiliere puteau pune în pericol îndeplinirea mandatului primit și, în ultimă instanță, unitatea partidului, Gh. Cristescu și C. Popovici au declarat că „în interesul mișcării noastre de acasă și în interesul Internaționalei" acceptă să participe în continuare la discuții împreună cu ceilalți membri ai delegației. Ei au cerut să se consemneze faptul că atît ei personal, cît și întreg partidul „au fost totdeauna călăuziți de tactica și principiile socialismului internațional", că „mereu am luptat împotriva reformismului".

După expluzarea lui Flueraș, s-a ținut o nouă ședință, la 28 noiembrie, în cadrul căreia Zinoviev a adresat delegației române un număr de 6 întrebări:

„1. Declarați că în numele Comitetului Central al dvs. sînteți de acord cu cele 21 de condiții?

2. Aceste teze și condiții trebuie adoptate fără rezerve de către următorul dvs. congres?

3. Declarați că, imediat după întoarcerea dvs. în România, Grigorovici, Jumanca, Flueraș și consorții [lor] vor fi excluși din partid?

4. Declarați că vă supuneți tuturor hotărîrilor Federației comuniste balcanice și că-i asigurați cea mai fierbinte participare și înțelegere din partea voastră?

5. Sînteți de acord ca, împreună cu partea comunistă a delegației române și cu participarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, să elaborați o listă a noului Comitet Central al partidului român, compusă din comuniști de încredere?

6. Puteți garanta că, imediat după întoarcerea dvs. în România, organul central [de presă] își va schimba poziția și va scrie în mod comunist?"

Față de aceste propuneri cu caracter ultimativ, Al. Dobrogeanu-Gherea și David Fabian s-au declarat integral de acord cu cererile formulate. În comunicarea scrisă către Comitetul Executiv al Cominternului, Gh. Cristescu și C. Popovici și-au exprimat rezerve față de excluderea lui Grigorovici, Jumanca și Flueraș și stabilirea listei conducerii centrale a partidului; la rîndul său, E. Rozvan preciza, tot în scris, că nu era de acord cu propunerea făcută de Zinoviev de a face parte din viitorul Comitet Executiv al P.S.R.

La insistențele Comitetului Executiv al Cominternului, în ziua de 5 decembrie 1920, toți membrii delegației au semnat următorul angajament: „1) Declarăm că personal sîntem complectamente de acord cu tezele celui de-al II-lea Congres al Internaționalei Comuniste și cu cele 21 de condițiuni și ne însărcinăm a stărui cu toate forțele pentru recunoașterea lor de către Comitetul Central. 2) Ne însărcinăm a lupta din toate forțele noastre ca aceste teze și condițiuni să fie complet admise de către apropiatul congres al partidului nostru. 3) Ne însărcinăm a declara, îndată după întoarcerea noastră în România, prin presă și oralmente, necesitatea de a exclude din partid pe Grigorovici, Jumanca, Flueraș etc. și a cere această excludere. 4) Ne însărcinăm a lua parte în modul cel mai călduros la Federația balcanică comunistă și a recunoaște toate deciziile acesteia. 5) Ne însărcinăm a propune și susține prin toate mijloacele lista următoare a membrilor Comitetului Central al partidului: 1. Popovici, 2. Cristescu, 3. Moscovici, 4. Carol Bartha, 5. Boris Ștefanof, 6. Iancu Iliescu, 7. Tănase Gheorghiu, 8. Rozvani, 9. Bălineanu. 6)

Ne obligăm că, îndată după întoarcerea noastră în România, redacția organului partidului nostru va fi schimbată în așa mod ca această gazetă să devie veritabil comunistă și că în primul număr al ei, după sosirea noastră, va fi înserat un articol program, anunțînd ruptura cu tactica veche, greșită, și intrarea partidului pe calea comunismului revoluționar".

La cîteva zile după semnarea acestui document, unii membri ai delegației care se mai aflau la Moscova au fost primiți de V.I. Lenin la Palatul Smolnîi. S-a discutat situația din Rusia, planul de electrificare, situația politică internațională, mișcarea muncitorească din Balcani, tactica bolșevicilor față de unele grupări politice din Rusia etc. C. Popovici i-a solicitat lui Lenin să-i explice pentru ce motive „a făcut concesii capitaliștilor, de ce a avut tratative cu guvernele burgheze și de ce a făcut alianță cu contrarevoluționarul Mahno".

Sosit mai tîrziu la întîlnire, Gh. Cristescu a abordat unele probleme privind raporturile dintre România și Rusia Sovietică, solicitînd părerea lui Lenin în legătură cu această problemă. Evocînd, mai tîrziu, această discuție, Cristescu afirma: „La sfîrșitul anului 1920, eu îi spuneam lui Lenin: de ce revendicați Basarabia? Dacă țarismul a făcut un rapt voi vreți să-l continuați? Lenin mi-a spus că e o chestiune grea și delicată, că trebuie să se întîlnească delegați români și sovietici pentru a stabili bazele concret-istorice ale rămînerii la noi. Ne-a îndrumat spre Cicerin".

După alte cîteva zile de la întrevederea cu V. I. Lenin, membrii delegației române, cu excepția lui Al. Dobrogeanu-Gherea, au plecat spre țară.

Epilog la epilog

La sfîrșitul anului 1920, cîteva zile după întoarcerea delegației române de la Moscova, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste a expediat o lungă scrisoare pe adresa conducerii Partidului Socialist din România cu mențiunea expresă de a fi publicată în organul central de presă al partidului, *Socialismul.* Violența tonului, gravitatea și falsitatea acuzațiilor pe care le conținea explică de ce nu i s-a acordat spațiul tipografic solicitat, dar aruncă o lumină edificatoare asupra acelor „principii" pe care Cominternul le-a introdus în practica mișcării comuniste internaționale, principii subordonate dictatului brutal

(Continuare în p. 52)

GHEORGHE CRISTESCU: „URMĂRILE LE VOM SIMȚI MULTĂ VREME"

Acestea au fost mărturiile lui Ion Flueraș privind modul în care delegația socialiștilor români, sosită la Moscova în anul 1920 pentru a lua un prim contact cu reprezentanții Internaționalei III, a fost silită să accepte condițiile de afiliere la acest organism internațional.

În perioada ce a urmat nu numai Ion Flueraș — expulzat de reprezentanții Cominternului din Rusia Sovietică —, ci și alți militanți socialiști s-au convins de profunda nocivitate a aderării la programul Comintern pentru interesele naționale. Unul dintre aceștia a fost chiar Gheorghe Cristescu, membru în delegația română din anul 1920 de la Moscova și, ulterior, primul secretar general al partidului comunist din România. Cristescu — cel care, chiar în timpul discuțiilor de la Moscova, a încercat să adopte o poziție de dialog cu reprezentanții Cominternului — a părăsit, ulterior, rîndurile partidului comunist din România. În ciuda acestui fapt, datorită prestigiului de care Gh. Cristescu se bucura în rîndul muncitorilor români, conducerea Cominternului, l-a menținut în mod abuziv în Biroul Internaționalei Comuniste ca reprezentant al României, ceea ce a determinat din partea lui o luare de poziție fermă. Astfel, la 13 iunie 1927, ca membru al Partidului Socialist din România, Gh. Cristescu a adresat o scrisoare Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste din Moscova, prin care își anunța și motiva demisia sa din acest organism. Iată conținutul acestei scrisori, așa cum a apărut ea în Izbînda socialistă, **din 1 august 1927.**

G. D.

Demisie

Către Comitetul Internaționalei Comuniste

Rusia

Stimați tovarăși!

Sînt 7 ani de cînd am fost în Rusia cu o delegație de la noi pentru a vedea creerea operei revoluției ruse. Cu acea ocazie, discutînd situația politică a partidului nostru, ne-ați cerut să clarificăm lupta partidului față de tovarășii minimaliști, impunîndu-ne să-i dăm afară, rupînd partidul în două.

V-am obiectat că este o greșeală mare să rupem partidul, că vom slăbi forța de luptă a clasei muncitoare, mai cu seamă, cînd se vede destul de clar, că burghezia s-a coalizat, nu numai pe scară națională, ci și internațională.

Solidarității burgheziei trebuia să opunem și noi solidaritatea națională și internațională a clasei muncitoare. Ați persistat cu hotărîrea voastră de a rupe partidul, motivînd că cunoașteți bine situația internațională și că vremurile merg în sensul vederilor voastre.

V-am spus că vă înșelați, totuși v-am ascultat și, venind în țară, am rupt mișcarea muncitorească.

Sîntem în al 7-lea an de la ruptura mișcării și, în loc să mergem către progres, după cum ați spus, am ajuns de am distrus o mișcare.

Azi nu mai avem nimic, nici 6 000 de organizați în sindicate, iar politicește am rămas numai cu carieriști și, în ziua cînd veți ridica protecția voastră, nu știu dacă ar mai rămîne 30-40 de oameni devotați ordinelor voastre. Conștient v-am spus atunci că fac, și facem, un mare rău clasei muncitoare, și că urmările le vom simți multă vreme.

De atunci și pînă în prezent nu ați învățat nimic. Și azi voi persistați pe același drum greșit, împărțind pe muncitori în tabere ce se sfîșie între ele ca fiarele, în loc să lupte în comun contra sistemului burghez. În astfel de condiții eu nu mai pot împărtăși linia voastră de conduită, ca atare vă înaintez demisia mea în calitate de reprezentant al României în Biroul Internaționalei Comuniste, lăsîndu-mi libertatea de acțiune pe care o voi crede mai folositoare închegării unității clasei muncitoare de la noi din țară, unitate ce va servi, desigur, foarte mult, năzuințelor muncitorești din Rusia.

Cu salutări proletare
Gheorghe Cristescu

„ISTORIA MEDIEVALĂ NE AJUTĂ SĂ ÎNŢELEGEM UNITATEA EUROPEI“

L-am intîlnit prima oară pe profesorul Obolensky prin intermediul scrierilor sale, pe cînd eram student. M-a atras atunci mai ales una dintre cărţile sale: The Byzantine Commonwealth **(Commonwealthul bizantin). I-am explicat profesorului Obolensky — în timpul întrevederii pe care mi-a acordat-o, în toamna anului trecut, la Sofia — că interesul meu era determinat de dorinţa de a cunoaşte foarte bine ce a însemnat acel Commonwealth bizantin, pentru a vedea în ce măsură se poate vorbi de unul otoman. Şi am avut bucuria să aflu că domnia sa considera foarte interesantă o asemenea direcţie de cercetare.**

L-am cunoscut deci pe profesorul Obolensky la Sofia, în timpul Congresului internaţional de studii sud-est europene (30 august-5 septembrie 1989). A rostit, în şedinţa de deschidere, cuvîntul de salut al Comitetului naţional britanic de studii sud-est europene. L-am admirat apoi pentru maniera în care a condus una dintre şedinţele secţiunii de istorie medie, impunînd de la început o disciplină severă, dar atît de bine venită la o asemenea manifestare de amploare. Atunci cînd vorbitorul intra în penultimul minut al expunerii sale, primea un prim bilet din partea profesorului. Dacă nu se oprea exact la epuizarea celor zece minute acordate, urma al doilea bilet, moment din care nimeni nu mai îndrăznea să zăbovească mai mult de 30 secunde la pupitru.

L-am ascultat din nou, într-o simbătă după-amiază, la ceremonia acordării titlului de Doctor Honoris Causa al Universităţii „Kiril şi Metodiu“ din Sofia. Are o voce extraordinară, autoritară şi caldă în acelaşi timp. Aşa cum i-am mărturisit, aş fi putut să îl urmăresc ore în şir, chiar dacă nu înţelegeam un cuvînt din limba rusă — atît de elegantă, de aristocratică, după cum avea să ne spună mai apoi profesorul Virgil Cândea — pe care o vorbea.

Cu ajutorul domnului Cristian Popişteanu, am obţinut o întrevedere de o jumătate de oră cu Sir Dimitri Obolensky. Marţi, 5 septembrie 1989, am sosit la hotelul „Sofia“ la ora 11.15, cu un sfert de oră mai devreme. Vroiam să fiu punctual, în buna tradiţie britanică. Aşteptam în hol, cînd l-am zărit coborînd din lift. Era ora 11.26. Dar înainte de a prezenta cititorilor revistei Magazin istoric **acest interviu, cîteva cuvinte despre profesorul Dimitri Obolensky.**

S-a născut în anul 1917, în Rusia. A trăit, de la vîrsta de un an, la Paris, unde a urmat liceul. A predat mai mulţi ani în Statele Unite. De mult timp este profesor la celebrul Trinity College, Oxford, din Marea Britanie. Dar îmi spunea că pe măsură ce trec anii, simte tot mai mult nevoia să gîndească şi să vorbească în ruseşte. Bizantinist de renume mondial, profesorul Obolensky a studiat ereziile apărute la slavii sudici, în primul rînd bogomilismul. A devenit o autoritate în acest domeniu datorită metodei sale riguroase de investigaţie îmbinată cu o cunoaştere aprofundată a izvoarelor. O altă direcţie de cercetare au constituit-o relaţiile Bizanţului cu ţările din estul Europei, mai ales cu Rusia Kieveană.

— Domnule profesor, sînteţi un mare istoric, un mare bizantinist. Prin întreaga Dumneavoastră activitate ştiinţifică aţi subliniat importanţa istoriei Europei de sud-est. Dar, aşa cum probabil cunoaşteţi, pentru mulţi istorici din Occident istoria Europei, mai ales după căderea Imperiului bizantin, încă se mai opreşte la Viena. Sînteţi de acord cu un asemenea punct de vedere sau consideraţi că istoria întregului sud-est european este importantă pentru cunoaşterea istoriei europene în general?

— Cea mai bună cale pentru a înţelege corect istoria Europei este să încerci să subliniezi unitatea ei. Şi pentru aceasta trebuie să cobori pînă la epoca medievală. Pot fi identificaţi patru factori în istoria medievală a Europei — valabili şi pentru Europa de vest si pentru cea de est, desigur cu particularităţi specifice fiecărei zone în parte — şi care se află la baza unităţii Europei: 1) Imperiul roman; 2) tradiţia clasică; 3) Bi-

serica creştină; 4) migraţiile. Imperiul roman a fost continuat în estul Europei de Imperiul bizantin. Acesta a asigurat şi continuitatea tradiţiei culturale clasice. A revenit apoi mediilor culturale româneşti şi slave să ducă mai departe această tradiţie clasică. Cel de al treilea element, Biserica, a jucat un rol important şi pentru o îndelungată perioadă de timp în acest proces. În sfîrşit, cel de-al patrulea element, migraţiile, îl întîlnim şi în Europa de vest şi în cea de est. Slavii au reprezentat pentru răsăritul continentului nostru ceea ce germanii au fost pentru vestul lui. Iată cum istoria medievală ne ajută să înţelegem unitatea Europei. Repet, aceşti factori pe care i-am menţionat nu au acţionat în mod identic, dar au jucat un rol important în modelarea culturală a Europei.

— Care este situaţia actuală şi viitorul studiilor sud-est europene în Marea Britanie?

— Studiile de istorie sud-est europeană au progresat foarte mult în Marea Britanie. Desigur, istoria Bizanţului este mai bine cunoscută de către studenţi, cercetătorii sînt mai bine organizaţi, bizantinologia are o tradiţie mai veche. Experţii în istoria otomană sînt ceva mai izolaţi şi mai împrăştiaţi prin centrele universitare britanice. Există în cadrul lui British Academy un comitet, al cărui preşedinte sînt, ce promovează studiile privind istoria sud-estului european în toate centrele universitare, căutînd să atragă şi să formeze specialişti pentru toate domeniile şi pentru toate epocile. Nu se poate spune că aceşti cercetători sînt foarte numeroşi, mai ales dacă îi comparăm cu specialiştii din alte domenii ale istoriei, dar ei există, au la rîndul lor studenţi. Deci, în Marea Britanie se realizează importanţa evenimentelor care au avut loc la est de Viena şi există voinţa de a le studia.

Ce ar trebui făcut pentru dezvoltarea acestor studii? În primul rînd, să avem răbdare, să nu ne grăbim. Important este interesul pentru zona sud-est europeană, pentru bogatele sale traditii istorice.

— Sînt istorici din ţările sud-est europene care se străduiesc să identifice cu orice preţ forme ale feudalismului de tip occidental în organizarea economică, socială şi politică a zonei în epoca medievală. Cred că ei caută un soi de legitimare, în loc să insiste asupra formelor particulare pe care le-a cunoscut feudalismul aici. Nu credeţi că o asemenea mentalitate — adică: nu avem forme de tip occidental suficient de clare, atunci nu avem de a face cu istorie europeană care să prezinte interes — este una dintre raţiunile pentru care Europa încă se opreşte la Viena, chiar şi în monografii prestigioase precum Cambridge Mediaeval **şi respectiv,** Modern History?

— Desigur, trebuie să atragem atenţia asupra specificului bazelor economice, a raporturilor faţă de pămînt, a fărîmiţării politice. Eu personal sînt un mare admirator al lui Marc Bloch. În lucrarea lui clasică despre feudalism se întreba cît de legitim este să aplici conceptul în mod nerestrictiv la întreaga Europă sau la Japonia, de exemplu. Concluzia lui era că nu poţi vorbi de un feudalism la fel peste tot. El o spunea într-un mod foarte delicat: atunci cînd este vorba despre alte ţări decît Europa de vest, încerca o „nelinişte discretă" (cred că acesta era chiar termenul său) în a folosi conceptul. În Anglia, istoricii şi-au însuşit, în general, această rezervă.

— Consideraţi că anul 1453 a fost o catastrofă pentru Europa de sud-est? Vedeţi, domnule profesor, uneori am sentimentul că între bizantinişti şi osmanişti există un soi de „război rece" şi cred că principala explicaţie o constituie răspunsul la această întrebare. Profesorul Steven Runciman a scris o carte intitulată The Great Church in Captivity **(Marea Biserică în captivitate), dar şi dînsul era de acord că din anumite puncte de vedere Biserica se bucura, sub otomani, de mai multă libertate decît avea pe vremea împăraţilor bizantini.**

— Să nu uităm că anul 1453 a pus capăt vieţii unui imperiu care a dat foarte mult Europei. Este adevărat, în acel moment Bizanţul trecea printr-o criză politică şi militară, dar pe plan cultural el cunoştea ceea ce Steven Runciman a numit ultima renaştere bizantină. Chiar dacă nu a fost întrerupt complet de otomani, procesul cultural a devenit foarte dificil în urma cuceririi acestora. Anul 1453 a reprezentat deci o severă lovitură dată Imperiului bizantin şi Europei de sud-est. A existat o continuitate după 1453, desigur, dar nu trebuie să minimalizăm consecinţele evenimentului: a fost o criză. Pe de altă parte, sînt de acord că între bizantinişti şi osmanişti trebuie să existe o mai bună colaborare, relaţii mai strînse, mai multă înţelegere din ambele părţi.

— Sper că veţi fi de acord că există o şcoală românească de bizantinologie. Cum apreciaţi contribuţiile ei la cunoaşterea istoriei Imperiului bizantin?

— Desigur, există o asemenea şcoală. Să nu uităm că primul Congres de istorie bizantină s-a desfăşurat — şi nu în mod întîmplător — la Bucureşti. Şi dacă am cita doar numele lui Nicolae Iorga, ar fi suficient pentru a realiza cît de importante au fost contribuţiile româneşti. Românii au scris foarte mult, lucruri importante în acest domeniu. Şcoala românească a adus o contribuţie majoră la mai buna cunoaştere a istoriei Imperiului bizantin.

Interviu consemnat de
Dorin MATEI

Armătura defensivă a Franței, Linia Maginot, cu rețeaua ei de galerii subterane, nu va putea împiedica înaintarea germană

LINIILE STRATEGICE MAGINOT

În perioada interbelică, lumea a asistat la o monumentală ilustrare a zonelor sterile ale strategiei și tacticii militare, în dezacord cu tendințele care configurau fizionomia marii conflagrații planetare ce avea să vină: Linia Maginot în nord-estul Franței și Linia Siegfried în sud-vestul Germaniei.

29 decembrie 1927. În cochetul castel din Rue Dominique din Paris, în ambianța interioară păstrată din epoca napoleoneană — ne informează publicații ale timpului — se poartă o discuție de însemnătate majoră între ministrul de război al Republicii Franceze, Paul Painlevé, și președintele Comisiei pentru armată a Camerei Deputaților, André Maginot. „Domnule Maginot, se adresează gazda oaspetelui, d-ta ești adversarul meu politic, dar, în numele națiunii, îți cer colaborarea. Nu mi-o refuza". Și deputatul, dominat încă de imaginea primului război mondial, în cursul căruia fusese grav rănit în heçatomba de la Verdun, de amintirea înaintării inamice până în apropierea Parisului, își exprimă entuziast acordul la sistemul de fortificații subterane la granița franco-germană, pe care, potrivit afirmațiilor ministrului responsabil pentru apărare, să nu le poată atinge nici un tun, nici un aruncător de mine, nici un car de luptă, nici un avion.

28 decembrie 1929. André Maginot, acum titular al Departamentului de război, obține de la Parlament impresionanta sumă de trei miliarde de franci care, împreună cu fonduri alocate ulterior, vor fi înghițite de construcțiile liniei defensive fortificate din nord-estul țării, finalizată peste șase ani. În bilanțul făcut la 19 august 1935, cu prilejul dezvelirii monumentului lui André Maginot[1] (decedat la 7 ianuarie 1932, în vîrstă de 55 de ani), ministrul de război în funcțiune declară: „S-a săpat o suprafață de 12 000 000 mp de pămînt, s-au turnat peste 1 500 000 mc de beton, s-au construit peste 100 km de galerii subterane... Nu se va neglija nimic pentru a face din această gigantică realizare un obstacol pînă astăzi de negîndit, căruia îi vom da cuvîntul de ordine de la Verdun: «Pe aici nu se trece!». O sursă germană mai tîrzie evaluează: betonul consumat de fortificațiile de la suprafață echivalează cu Piramida de la Giseh, oțelul întrebuințat la blindajul fortificațiilor cîntărește de șase ori mai mult decît Turnul Eiffel, galeriile subpămîntene au lungimea tuturor liniilor metroului din Paris".

Căpeteniile armatei, în frunte cu generalul Maurice-Gustave Gamelin, șeful Statului major general, își văd materializată concepția lor cu privire la apărarea națională, întemeiată pe strategia statică și lineară, pe desfășurarea tunurilor și mitralierelor și realizarea unei perdele de gloanțe și obuze în stare de „a zdrobi infanteria atacantă", atacatorii și apărătorii fiind văzuți la modelul anului 1918. În jurul Liniei Maginot se făurește un adevărat mit.

Nu este luată în seamă părerea unui alt rănit la Verdun, Charles de Gaulle, acum locotenent-colonel, care în cartea lui Spre armata de profesie **(1934), în consonanță cu alți gînditori militari ai vremii, ca generalul englez John F. C. Fuller sau mareșalul sovietic Mihail Tuhacevski, anunță sfîrșitul războiului de poziție, reliefează imperativul mobilității, valoarea crescîndă a blindatelor și aviației. De Gaulle opinează ca „acoperirea strategică a țării" să se asigure prin constituirea unui „instrument de manevră și preventiv", bazat pe noile arme, pe mașinizare, pe motorizare. „Mîine — scria el — fiecare element al trupelor și al serviciilor va evolua prin munți și văi pe**

[1] Monumentul, ridicat în fața celebrului osuar de la Douaumont de pe fostul cîmp de luptă de la Verdun, surprinde momentul cînd eroul din 1914, sergentul Maginot, rănit, este ridicat și purtat de camarazii săi de arme. Imensul grup de bronz se detașează pe un zid de granit de 40 m, în centrul căruia un basorelief reprezintă un scut, „simbol al scutului construit de fostul ministru, pentru a apăra Franța împotriva oricărei noi invazii".

vehicule adecvate. Nimic nu va fi dus altfel la locul cuvenit — nici un om, nici un tun, nici un obuz, nici o pîine". Nu se bucură de mai multă audienţă nici intervenţia în Parlament a unui viitor prim-ministru, Paul Reynaud, care, sprijinit pe date furnizate de de Gaulle, conchidea: „Ar fi un miracol ca un sistem conceput în condiţiile Europei din 1927 să asigure securitatea naţională în Europa anului 1935".

Şi, cum s-a văzut, cu atît mai mult în 1940! Pentru Wehrmacht, Linia Maginot n-a constituit un obstacol în bătălia pentru Franţa. Reactualizînd planul Schlieffen, forţele germane au efectuat un atac la dreapta, prin Belgia şi Olanda, şi au învăluit şi ocolit în fapt Linia Maginot.

Mitul Liniei Maginot a împiedicat înţelegerea clară a manevrelor prin care se urmărea anihilarea Franţei şi erodarea sistemului european statornicit prin tratatele de la Versailles. Aplicînd ceea ce teoreticianul militar generalul A. Beaufre numeşte manevra anghinare — a realiza foarte repede un obiectiv parţial, după care urmează o oprire, negocieri şi începerea altei operaţii —, Hitler a întreprins acţiunile de pe malul sting al Rinului, din Austria şi Cehoslovacia. Fiecare dintre aceste obiective a fost realizat în 48 de ore, ceea ce, remarcă Beaufre, corespunde timpului minim de reacţie a politicii internaţionale şi a fost prezentat ca singurul şi ultimul. După aceste „fapte împlinite", Hitler s-a orientat spre înlocuirea strategiei indirecte cu strategia directă, a declanşării războiului. Spre a se asigura la vest pentru a putea acţiona la est, dictatorul nazist a iniţiat propria sa Linie Maginot, Westwallul, cunoscut sub numele de Linia Siegfried. În mai 1938, a decis fortificarea în decurs de 18 luni a ansamblului frontierei dintre Germania şi Franţa, Luxemburg şi Belgia. La 20 iulie, sub conducerea inginerului dr. Fritz Todt, lucrările începeau în forţă, antrenînd o masă uriaşă de oameni, între care 100 000 de specialişti în domeniul geniului. Într-un timp record, opt milioane tone ciment, peste un milion tone de oţel şi fier şi un milion tone material lemnos s-au convertit în 14 000 de buncăre şi cazemate, dispuse pe o fişie de teren lungă de 640 km şi lată de 14 km, la un cost de trei miliarde şi jumătate de mărci. „Dacă Linia Maginot putea fi considerată un simbol de prestigiu, cu căile sale ferate subterane, încăperile prevăzute cu aer condiţionat pentru efective, cinematografele sale subpămîntene şi chiar crescătoriile de ciuperci, apreciază profesorul Charles Whiting, Westwallul este o construcţie tipic germană: dură, simplă, sparţiată".

Şi dacă pînă în 1944, Hitler nu a avut nevoie de acest zid şi l-a ţinut cu buncărele încuiate, după debarcarea americano-engleză din Normandia din iunie acelaşi an, Linia Siegfried a fost pusă în stare de operativitate. Fără a influenţa deznodămîntul, ea a determinat o prelungire cu o jumătate de an a celui de-al doilea război mondial în Europa.

În ultimii ani destinul celor două linii a început să devină obiect de cercetare[1]. Astfel, profesorul Jean-Pierre Panouillé a publicat în revista l'Histoire de la Paris un amplu studiu — Diagnosticul Liniei Maginot, iar Charles Whiting, şi mai înainte citat, deopotrivă profesor şi scriitor, care trăieşte în Republica Federală Germania, a scos la New York, cartea Linia Siegfried — ultima redută nazistă, o evocare a eforturilor soldaţilor ce s-au confruntat în „Grădina Diavolului", lucrări din care reproducem, cu titlurile şi subtitlurile redacţiei, două sugestive fragmente.

General maior (r)
Constantin ANTIP

[1] Şi nu numai obiect de cercetare. De exemplu, începînd din 1971 multe dintre fortificaţiile Liniei Maginot au fost vîndute la licitaţie. Motivînd dorinţa unui excentric de a cumpăra o cazemată compusă din 20 de încăperi situate la 30 m sub pămînt, nevasta lui, consemna presa în vara lui 1977, a spus: „Soţul meu este colecţionar de arme. De la pistolete a trecut la vehicule militare. O cazemată i-ar prinde bine în panoplia sa".

ŞI SIEGFRIED: DIAGNOSTIC ISTORIC

Iarna grea '44-'45 — şi nu aceste fortificaţii ale Liniei Siegfried — vor opri temporar ofensiva Aliaţilor spre inima Germaniei

O lume subterană

Pe măsură ce lucrările de construcţie sînt terminate, fortăreţele Liniei Maginot îşi primesc garnizoanele. Ostaşii descoperă lumea subterană în care urmează să trăiască. Ea are două intrări, una pentru accesul în interior al trupelor, cealaltă pentru introducerea muniţiei şi altor materiale. Intrările se află la mare distanţă între ele, pentru ca artileria inamică să nu le supună focului, ca pe un obiectiv unic. Cele două galerii care pornesc de la respectivele porţi coboară în pămînt, pentru a se uni, la circa 1 000-1 500 metri distanţă de linia de foc. Acolo se află cazărmile, instalate la o adîncime variind între 12 şi 30 de metri, după consistenţa terenului. Astfel ostaşii din interior sînt la adăpost de bombardamente. În nişte alveole încăpătoare sînt stocate muniţiile şi hrana.

Bineînţeles, nu lipseşte nici... vinul. Enormele agregate electrice, echipamentul medical, micul tren care asigură transportul oamenilor şi al materialelor oglindesc caracterul modern al instalaţiilor. Efectivele dispun, de altfel, de un mare număr de tehnicieni de înaltă calificare: artilerişti, mecanici, electricieni, specialişti în comunicările telefonice şi de telegrafie fără fir. Condiţiile lor de viaţă în fortificaţii sînt deseori comparate cu cele ale marinarilor. Într-adevăr, cuşetele suprapuse din dormitoare, culoarele înguste, grelele uşi blindate care separă galeriile, echipele care fac cu schimbul „de cart", izolarea oamenilor, care nu comunică cu exteriorul decît prin radio, toate acestea seamănă leit cu existenţa la bordul unei nave. De la centrul de comandament şi transmisiuni, pornesc în evantai galeriile ce conduc la „blocurile" în care se află mitralierele şi tunurile cu tragere rapidă. Aceste blocuri pot fi mari „cupole cuirasate", asemănătoare unor ciuperci de oţel şi camuflate printre tufişuri, turele ca nişte misterioase farfurii, al căror blindaj central poate — cînd se primeşte ordinul de tragere — să se înalţe din pămînt sau, în sfîrşit, simple cazemate, dar dotate cu ziduri de beton de o grosime de pînă la 3,5 metri.

Aşadar, în faţa unei Germanii care, după venirea la putere a naziştilor, se manifestă din ce în ce mai agresiv, pentru a deveni, curînd, de-a dreptul ameninţătoare, se ridică „Fortăreaţa Franţa". În 1933, tricentenarul naşterii lui Vauban[1] oferă prilejul de a se celebra „armătura defensivă a Franţei". Edouard Daladier, noul ministru de război, „care inspectează neobosit graniţele", mareşalul Pétain, „care explică specialiştilor cum să traseze liniile blindate ţinînd cont de formele terenului", un obscur director al serviciilor de geniu, calificat de revista *L'Illustration* drept „moştenitorul spiritual al lui Vauban", precum şi toţi ceilalţi activi participanţi la edificarea noii „bariere" sînt prezentaţi ca discipoli ai marelui inginer militar din secolul XVII. În definitiv, marea grijă a lui Vauban n-a fost, după Daladier, aceea de a „zăvorî frontierele"?

Interesul admirativ pentru ceea ce s-a realizat — sub numele de Maginot — la frontiera de est nu poate însă evita punerea în lumină şi a limitelor operei înfăptuite. Căci „linia" nu apără decît regiunea Metz şi — ceva mai la răsărit — regiunea Lauter, adică mai puţin de 200 km de graniţă. Şi chiar acolo apărarea este discontinuă. Or, convins că numai fortificarea va asigura apărarea naţională, ministrul Daladier este cuprins de „maginită". El vrea să prelungească Linia Maginot pînă la Dunkerque (pe ţărmul Oceanului Atlantic), pînă la Basel (la frontiera cu Elveţia)... Şi „maginita" se extinde în Alpi, în Corsica, în Tunisia, la Djibuti, în plin deşert african, se toarnă beton.

Pînă în 1940, creşterea tensiunii internaţionale întreţine această febră a construcţiilor. Desigur, noile lucrări nu au multe puncte comune cu foarte costisitoarele lucrări precedente. Executate din iniţiativa şi sub directivele unor comandanţi militari locali, cu o mînă de lucru necalificată, aceste noi fortificaţii constituie o linie defensivă intermitentă şi — cel mai adesea — lipsită de valoare. Marele public, bineînţeles, nu are habar de aceste diferenţe. Dimpotrivă, el se mîndreşte că Franţa este imitată. Cehoslovacia îşi construieşte, cu ajutorul tehnicienilor francezi, propria „Linie Maginot". Germania construieşte „Linia Siegfried"[2]. „Betonita", care bîntuie în diferite ţări, pare francezului simplu un omagiu adus spiritului de prevedere al lui Painlevé, al lui Maginot, al lui Daladier, al mareşalului Pétain. Dar cînd, în 1935, Hitler anunţă oficial restabilirea serviciului militar obligatoriu în Germania, francezul de rînd se întreabă: cum să răspunzi, „prin defensivă", acestei violări deliberate a tratatului de la Versailles?

Vizitatorii rămîn extaziaţi

Cînd trupele naziste pătrund în zona demilitarizată a Renaniei, încălcînd din nou tratatele de pace, primul ministru al Franţei — Albert Sarrault — cere, într-o şedinţă a Cabinetului, să se întreprindă „o operaţiune de poliţie militară". Imposibil, răspund generalii; armata noastră este concepută pentru defensivă în spatele unei întăriri, în speţă Linia Maginot. Ea nu dispune de elemente independente, pentru o asemenea misiune. Ar trebui ordonată mobilizarea generală, riscîndu-se astfel un război, pentru care Franţa nu este pregătită.

Dar, cel puţin, Franţa este apărată? Da, răspunde categoric generalul Weygand, într-o broşură din 1937. Da, răspund, la rîndul lor, generalul Chauvineau şi mareşalul Pétain[3]. Da, răspunde şi un misterios „Colonel X", care publică lucrarea *Linia Maginot, scut al Franţei*. Da, răspund şi ziarele, de fiecare dată cînd ameninţarea de război pluteşte în aer.

---

[1] Sebastien Le Prestre, senior de Vauban, inginer militar şi mareşal al Franţei (1633-1707), a consolidat prin diferite lucrări inginereşti graniţele ţării, construind 33 fortăreţe şi întărind sau reparînd alte peste 300. Este autorul unui sistem de fortificaţii foarte apreciat la vremea sa. Pe teritoriul ţării noastre, cetatea Alba Iulia a fost construită după „sistemul Vauban".

[2] Este de menţionat că la desfăşurarea acestui uriaş şarpe de beton, germanii au beneficiat şi de faptul că, odată cu invadarea Cehoslovaciei, în 1939, au pus mîna pe datele tehnice ale scutului fortificat al Franţei, care fuseseră comunicate de Paris guvernului de la Praga pentru a grăbi executarea sistemului său defensiv vestic. Cazematei clasice a Liniei Maginot, Linia Siegfried îi contrapunea buncărul tip al lui Todt — 12 m lungime, 6,30 m lăţime, 5,50 m înălţime, pereţi de beton de 2,75 m grosime, cu paturi suprapuse pentru 14 oameni. Cele mai multe dintre fortificaţiile germane dispuneau de două orificii pentru tragere cu mitraliera şi tunul, asigurîndu-se, ca şi în cazul celor franceze, sprijinirea reciprocă cu foc.

[3] Mareşalul scrisese o prefaţă elogioasă la cartea generalului Chauvineau, intitulată *O invazie mai este posibilă?* şi în care autorul susţinea justeţea construirii Liniei Maginot.

În martie 1936, de pildă, cînd zona demilitarizată a Renaniei este invadată de armata lui Hitler, cotidiene, ca *Paris-Soir*, publică articole cu titluri edificatoare: *Încredere totală în fortificaţiile de la graniţă; Scutul nostru de la răsărit*. În septembrie 1938, revista *Match* prezintă un amplu reportaj însoţit de fotografii, conducîndu-i pe cititori în interiorul Liniei Maginot. Acelaşi lucru îl face şi *L'Illustration*, în ianuarie 1939. Un scurt metraj cinematografic, purtînd titlul *Sîntem, oare, apăraţi?* şi realizat în 1938, este încununat cu marele premiu naţional al filmului documentar francez.

În iarna anului 1939-1940, ziarele şi filmele introduc marele public cît mai adînc în fortăreţe, prezentînd „linia", în cele mai mici detalii. Celebrul ziarist american Kniekerbocker afirmă în *Paris-Soir* şi în jurnalele de actualităţi ale cinematografiei că a văzut cu ochii lui „o fortificaţie inexpugnabilă, un sistem de apărare pe care nici o putere militară din lume n-ar putea vreodată să-l străpungă". În martie 1940, fotografiile din *Match* înfăţişînd tineri soldaţi bronzîndu-se la razele ultraviolete ale unui „soare artificial", o popotă de campanie unde „se bea bere la halbă ca într-o braserie", un dormitor ostăşesc, prevăzut cu „încălzire centrală", demonstrează cititorilor că acolo, în răsărit, există un adevărat „oraş subteran, care s-a adaptat de minune la necesităţile vieţii curente". Alte fotografii, din aceeaşi revistă, prezintă un mitralior cu ochii în vizorul armei sale sau o importantă rezervă de muniţii şi subliniază eficacitatea „inviolabilei întăriturii". La cîteva săptămîni după reportajul din *Match*, apare povestirea-reportaj *În vizuină*, a celebrului romancier Roland Dorgelés, scrisă după cîteva zile petrecute în tovărăşia ostaşilor din Hochwald. „Dominantă pentru aceste fortăreţe este impresia de securitate, pe care o dau la fiecare pas", notează autorul.

Un popas la una dintre cazematele Liniei Maginot este obligatoriu pentru orice oaspete de marcă. Winston Churchill, Chamberlain, ambasadorul William Bullitt al Statelor Unite, sultanul Marocului, mai mulţi deputaţi turci, corespondenta ziarului *Daily Herald*, soţia directorului revistei americane *Life* străbat galeriile subterane, de unde pleacă „impresionaţi". Regele George VI al Marii Britanii se plimbă cu trenul electric prin subteranele din Hackenberg, asistă la manevrarea unei turele,

„Cupolele cuirasate" ca nişte ciuperci de oţel ale Liniei Maginot se vor dovedi ineficiente

după care ia masa la popota unei cazemate. Actualităţile cinematografice fac mare caz de acest „dejun la 70 metri sub pămînt", tot astfel cum acordă multă publicitate sărbătorilor de iarnă, petrecute în fortificaţii, unde sosesc felicitări şi pachete cu daruri de la rudele şi prietenii militarilor din garnizoanele „liniei". În acest climat, un film realizat de casa Pathé şi consacrat „memoriei lui André Maginot" propune transferarea rămăşiţelor pămînteşti ale fostului ministru la Panteon. Oare nu graţie liniei care-i poartă numele şi care reprezintă „cea mai importantă realizare a secolului" poporul francez „poate fi sigur că dispune de o securitate perfectă?".

Parlamentari sceptici

Serviţi abundent cu imagini, cu reportaje elogioase, cu formulè peremptorii, francezii au încredere în sistemul de apărare a graniţelor ţării. Puţini dintre ei remarcă faptul că publicitatea care se face acestui sistem prezintă mereu aceleaşi şi aceleaşi lucrări, pe care sînt, de altfel, conduşi să le viziteze şi oaspeţii străini. „Credeam că Linia Maginot ţine pînă la Dunkerque", mărturiseşte Susanne Bidault, responsabila propagandei cinematografice din cadrul Departamentului informaţiilor. Dar, în octombrie 1939, generalissimul Gamelin declară în particular senatorului Bardoux: „Nu uitaţi că nu există o Linie Maginot de la un capăt la altul, ci crîmpeie de Linie Maginot. În partea principală a frontului, nu dispunem decît de fortificaţii de campanie, cu cîteva posturi betonate; aşa ceva nu constituie un obstacol de netrecut". În schimb, doar la o lună distanţă, Edouard Daladier, care cumulează în acel moment funcţiile de prim-ministru şi de ministru al apărării, susţine exact contrariul în faţa deputaţilor: „Nu numai despre Linia Maginot şi despre liniile care o prelungesc pînă la Marea Nordului şi pînă la Munţii Jura este cazul să vorbim astăzi, ci şi despre o succesiune de linii, de obstacole anticar, de betonaje şi de cazemate, care protejează teritoriul francez".

Parlamentarii Frammond şi Taittinger, reîntorşi, în martie 1940, dintr-o călătorie de inspecţie pe front, se arată mult mai sceptici. Ei observă că, în sectorul Sedan, lucrările defensive sînt rudimentare. Rîul Meusa constituie, desigur, un bun şanţ anticar, dar este prea puţin adînc şi nu foarte larg. În regiunea Charleville, fortificaţiile pentru infanterie sînt mediocre. Cele pentru artilerie sînt mai bine concepute, dar le lipsesc crene-

luri de oțel și nu dispun de material antigaz. La alte întăriturí, doar cofrajul e terminat, betonul nefiind încă turnat. Convins de dificultățile pe care le-ar fi comportat o ofensivă de anvergură împotriva adevăratelor fortificații ale Liniei Maginot, Înaltul comandament german caută punctele slabe și le găsește. „Știam că, între Montmédy și Sedan, foarte puternica structură a Liniei Maginot lasă loc unui sistem cu mult mai slab", avea să noteze generalul Guderian (unul dintre specialiștii trupelor blindate ale Wehrmachtului, așa-numitele „Panzerdivisionen", șeful Statului major al armatei între 1944 și 1945), în cartea sa *Amintirile unui soldat*, apărută și în versiune franceză la Paris, în 1954.

Cei ce au studiat îndeaproape luptele date de garnizoanele din fortărețele de la Frontiera Franței au subliniat că lucrările defensive concepute și realizate înainte de 1935 au rezistat, în cea mai mare parte, bombardamentelor și acțiunilor de asalt. Hochwaldul, bunăoară, nu s-a predat decît la 25 iunie 1940, adică la trei zile după semnarea armistițiului. Soarta războiului s-a jucat în altă parte. Și cînd Franța a capitulat, amărăciunea oamenilor ei a fost pe măsura iluziilor cu care fuseseră hrăniți. Ei au înțeles atunci, cum menționau ziarele, că, dacă n-au avut destule care de luptă și avioane, aceasta s-a datorat faptului că s-au irosit în beton disponibilități financiare și de mînă de lucru care nu erau nelimitate.

În final rămîne o întrebare: oare „adevărata" Linie Maginot, cea care apăra regiunile Metz și Lauter, era efectiv de nepătruns? Nimic nu este mai puțin sigur. Adevărat că, în cele mai multe cazuri, fortificațiile serioase au rezistat, puținele dintre ele care au căzut fiind atacate pe la spate și asta la cîteva zile înainte de armistițiu, atunci cînd trupele de legătură primiseră deja ordinul să se replieze. Dar acțiunea combinată a artileriei și a detașamentelor de asalt naziste împotriva fortificației de la Ferté, din 18 mai 1940, care a avut ca efect moartea prin asfixiere a întregului efectiv al garnizoanei franceze blocate sub pămînt, arată că trupele inamice ar fi fost, poate, capabile să frîngă și alte inele ale lanțului. ■

(Va urma)

Jean-Pierre PANOUILLÉ
În românește de
Leon SĂRĂȚEANU

MINISTRUL ELVEȚIEI LA BUCUREȘTI TRANSMITE...

(Urmare din p. 42)

România se alătură acestora din urmă. Dictatura a luat sfîrșit. O declarație a noului guvern și lectura cîtorva decrete-legi completează mesajul regelui.

... Pe 23 august seara, regele și credincioșii săi nu dispuneau, pentru a apăra Bucureștiul, decît de 5 000 de soldați prost echipați și din care cea mai mare parte nu aveau decît trei luni de instrucție militară. Acești tineri recruți, întăriți cu o mie de agenți de poliție, s-au bătut cu un curaj magnific împotriva a 11 000 de germani foarte bine înarmați. În ziua de 24, noi trupe au putut fi angajate în luptă, ceea ce a restabilit egalitatea numerică între cele două tabere, superioritatea armamentului rămînînd apanajul Wehrmachtului...

În împrejurimile orașului lupta terestră a durat trei zile. Ea a atins punctul culminant vineri dimineața, pe 26. Gerstenberg reunise la Otopeni și în pădurea de la Băneasa o trupă de șoc de 5 000 de oameni foarte bine înarmați pe care își propune să-i trimită asupra Bucureștiului. Această forță a fost literalmente spulberată de aviația americană...

Trebuie să recunoaștem tînărului rege și anturajului său imediat, meritul de a fi lucrat fără odihnă pentru cimentarea unirii tuturor.

Dar, recunoscînd întru totul importanța primordială a rolului său, este necesar să adaug, așa cum îmi atrage atenția în mod corect d-l Maniu, că manevra ar fi eșuat dacă armata și națiunea nu s-ar fi raliat instantaneu stindardului regal... *(Raport politic nr. 41)* ■

(Va urma)

ION FLUERAȘ...

(Urmare din p. 45)

asupra celorlalte partide. Comitetul Executiv al P.S.R. era învinuit, între altele, că a împiedicat dezvoltarea mișcării muncitorești din România, că a trădat interesele proletariatului. Ion Flueraș și Iosif Jumanca erau numiți „social-trădători" pentru că, în cadrul Conferinței de pace de la Paris, au exprimat aderiunea socialiștilor transilvăneni la realizarea Marii Uniri din 1918; unirea Transilvaniei cu România fiind definită de autorii scrisorii drept rezultat al „politicii imperialiste românești", cei doi lideri socialiști erau considerați „lachei comisionari ai domnului Brătianu!". Se aprecia, apoi, că liderii din conducerea P. S.R. s-au solidarizat cu revoluția din octombrie numai pentru faptul că „revoluția rusă dăduse Basarabia României". Cît privește *Socialismul*, era socotit că face parte dintre „gazetele ordinare burghezo-democratice". Comitetul Executiv al P.S.R. era acuzat pentru „superficialitatea lui oportunistă ordinară", manifestată cu ocazia includerii lui I. Flueraș — „fostul ministru care participase la semnarea tratatului de la Versailles" — în rîndul celor care au compus delegația ce a vizitat Rusia Sovietică. Scrisoarea se încheia cu concluzia că întreaga conducere a P.S.R. era „net trădătoare a intereselor clasei muncitoare".

Astfel, prin presiuni brutale, intimidare, cultivare și încurajare a cerințelor interne, lipsa oricărui respect față de celelalte partide, situarea bolșevicilor și a Rusiei Sovietice pe postamentul de lider al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, conducerea Internaționalei Comuniste a grăbit sciziunea mișcării muncitorești și a Partidului Socialist din România, fapt confirmat de Congresul din mai 1921. ■

Florian TĂNĂSESCU,
Marian ȘTEFAN

Continuăm prezentarea articolului din revista americană Smithsonian, **aprilie 1987, privind disputele în jurul paternității lui Shakespeare asupra propriei sale opere.**

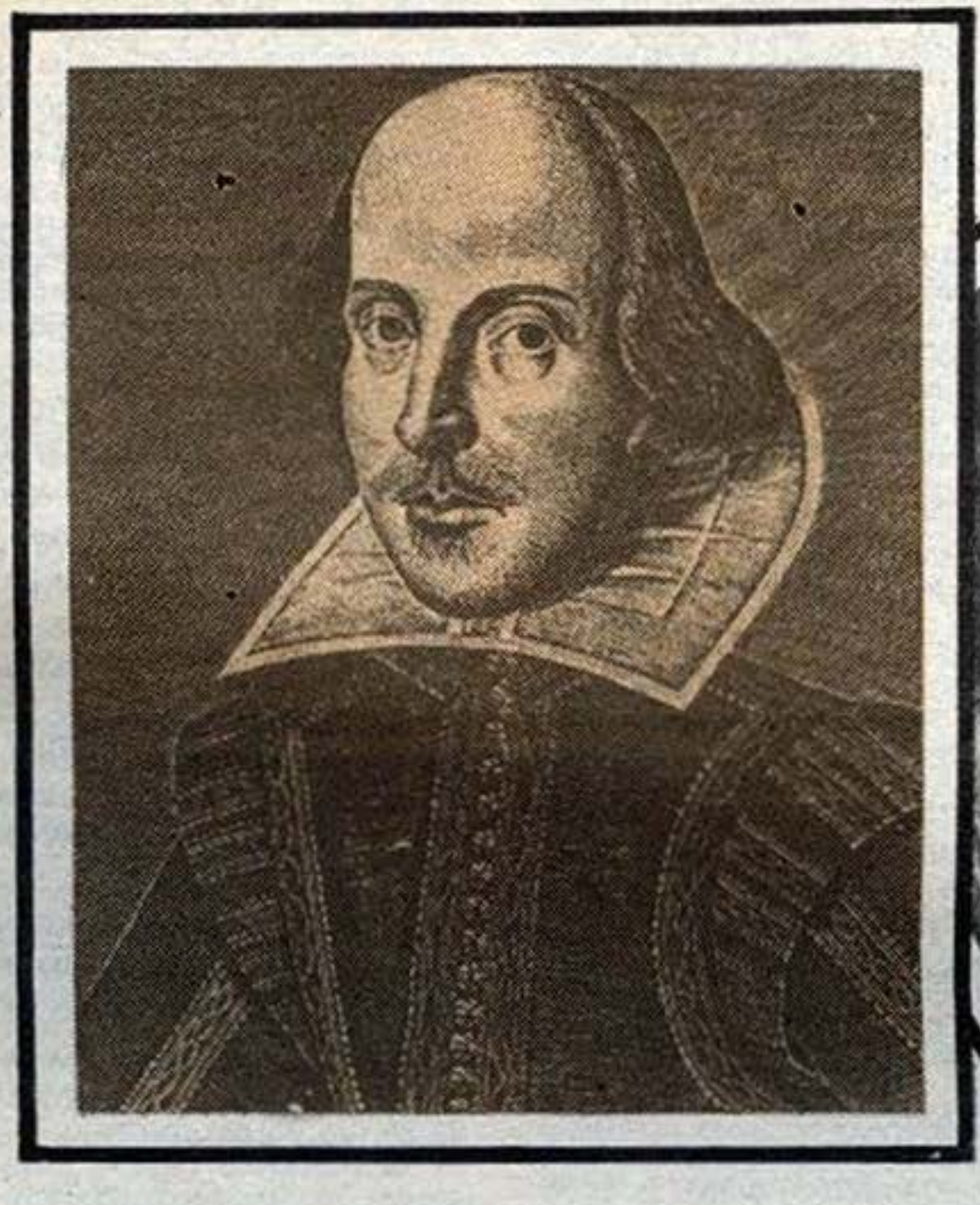

CINE ERA SAU CINE

NU ERA SHAKESPEARE

Ogburn a împlinit vîrsta de 76 de ani. El a luptat în cursul celui de-al doilea război mondial cu un regiment al armatei britanice, denumit *the Merrill's Marauders*[1], pentru că opera în Birmania, în spatele liniilor japoneze. În anul 1959, Ogburn s-a folosit de experiența făcută pe front ca să conceapă un scenariu de film ecranizat la Hollywood și să-și înceapă cariera de scriitor, deși îndată după încheierea celui de-al doilea război mondial se angajase la Departamentul de Stat al U.S.A. Tatăl lui, Charlton Ogburn Senior, era procuror *(attorney)* la New York; maica lui, Dorothy Ogburn, a consacrat și ea mai înainte o lucrare contelui de Oxford, urmînd pe această linie unui institutor englez pro-oxfordian, purtînd numele nefericit de J. Thomas Looney[2], care publicase încă din anul 1920 o lucrare intitulată: *Shakespeare* [sic] *Identified in Edward de Vere, the Seventeenth Earl of Oxford*[3].

Stratfordienii au început prin a-și bate joc de numele destul de caraghios al noului contestator al paternității lui Shakespeare. Cei mai mulți dintre ei, de altfel, nici n-au crezut nimerit să ia în discuție noua alternativă. Ceea ce are de fapt valoare în toată această controversă rămîne opera lui Shakespeare. Dar în afară de aceasta — insinuează Ogburn —, s-au făurit cariere academice de către susținătorii paternității lui Shakespeare, identificat ca „omul născut la Stratford". Și ar mai fi și o altă latură, recenta latură financiară, nebănuită de shakespeareologii mai vechi. Anume, în secolul

[1] *Marauders* (din fr. *maraudeurs, en maraude, marauder),* poate de la un străvechi etimon care a dat în franțuzește *mal* = rău, este un termen intraductibil în limba română. El nu echivalează totdeauna cu dezertor, fiind aplicat unor luptători care nu luptă în cadrul oștirii regulate, ci execută diferite operații, fie de pradă pe cont propriu, fie, în cazuri mai rare, cum este cel de față, *în spatele liniilor dușmane.* Nu se suprapune totuși sintagmei de *franc tireur.*

[2] Numele vine de la substantivul englez *loon* = ticălos, șnapan, pungaș, pierdevară, derbedeu...

[3] Este titlul complet al lucrării tipărite de Looney în anul 1920 la Londra. Revista redă numai primele două cuvinte din titlul lucrării.

În imagini: gravura lui Martin Droeshout de pe coperta ediției din 1623 (stînga) și Sir Francis Bacon, socotit și el printre posibilii autori ai pieselor lui Shakespeare.

nostru s-a încropit la Stratford-upon-Avon o tot mai înfloritoare *„industrie shakespeariană"*. În speță, mii și mii de turiști au luat obiceiul să viziteze în fiecare an orășelul în care s-a născut Shakespeare, să se holbeze la mormîntul lui William Shakespeare, să se îmbulzească în străvechea lui locuință și pe urmă să arunce cîte-o privire și în căsuța locuită de Anna Hathaway, soția lui William Shakespeare. Toți acești turiști culturali cheltuiesc în fiecare an milioane de dolari cu asemenea îndeletniciri.

Ogburn nu este decît unul — cel de pe urmă, s-ar părea — dintre bărzăunii[1] care zbîrnîie, încă din anul 1856, în jurul memoriei lui Shakespeare, și care au ajuns pînă astăzi să propună nu mai puțin de 17 scriitori care — fie numai unul din ei, fie poate și mai mulți deodată — au conceput și scris de realitate opera pusă pe numele lui William Shakespeare. Printre acești 17 autori figurează nume ilustre, chiar în afara contelui de Oxford. Anume: Sir Francis Bacon, Christopher Marlowe, contele de Derby, contele de Rutland, Sir Walter Raleigh și însăși regina Elizabeta I-a[2]. În lucrarea tipărită în anul 1984 sub titlul de *The Mysterious William Shakespeare*, Ogburn ia în discuție cazul cel mai celebru — și, poate, și cel mai bine și ingenios argumentat. Anume, candidatura cancelarului Sir Francis Bacon la gloria de a fi conceput și scris piesele puse pe numele actorului William Shakespeare. Bineînțeles că discută cazul lui Bacon pentru a-l elimina pe marele gînditor raționalist din competiție. Argumentele folosite sînt totuși suficient de puerile. În speță, scrie Ogburn, în calitatea lui de sfetnic al reginei Elizabeta I-a, de membru al parlamentului etc.[3], Sir Francis Bacon (1561-1626) era mult prea ocupat cu problemele politice și cu scrierea vestitelor sale *Eseuri* ca să mai scrie și voluminoasa operă pusă pe numele lui William Shakespeare. În afară de acest argument apare și altul de ordin stilistic. În speță, stilul folosit în proză de lordul Bacon of Verulam nu se potrivește cu stilul din pasajele în proză ale operei lui Shakespeare[4].

Cel de-al doilea *claimant* și anume Christopher Marlowe (1564-1593) avea — după Ogburn — și talentul, și ca-

---

[1] Shakespearean *gadflies*. Gadfly = tăun, bărzăun. *Fly* înseamnă muscă (de la verbul to fly = a zbura). *Gad*, ca verb, provine dintr-un etimon scandinav (islandic *gadda)* exprimînd o mișcare fără vreo țintă, o hoinăreală. Aplicată activității anti-stratfordienilor, epitetul indică imaginea unor fluturi de noapte zburînd în jurul unei lumini.

[2] Pare destul de ciudat cît de puțin informați apar, atît autorul american al articolului, cît și însuși calul său de bătaie, în speță Charlton Ogburn, pe seama numărului total al așa-numiților *claimants* adică a autorilor pe seama cărora diferiți chemați sau nechemați s-au înverșunat să pună compunerea operelor lui Shakespeare. În afara celor 7 nume figurînd pe lista de mai sus mai figurează, în calitate de *claimants* nu încă 10 autori (ca să completeze cifra de 17 riscată de revistă) *ci cel puțin 44*, printre care autori dramatici (Thomas Dekker, John Fletcher, Robert Greene, Ben Jonson, Thomas Heywood, Thomas Kid, Thomas Lodge, Thomas Nashe, George Peele, James Shirley și John Webster); poeți (Samuel Daniel, John Donne, Michael Drayton, Sir Philip Sidney, Edmund Spenser și John Lyly); nobili de rang înalt (lord Robert Cecil, fiul lordului Burghley, ajuns marchiz de Salisbury; primii doi conți de Essex: Walter Devereux și Robert Devereux; contele de Dorset și Henry Wriothesley, conte de Southampton, cunoscutul patron al lui Shakespeare și partizanul contelui de Essex în uneltirea pusă de acesta la cale împotriva reginei Elizabeta I-a, uneltire care pe Essex l-a costat capul (fiind acuzat de lordul Burghley și de Sir Francis Bacon) iar pe Southampton o condamnare pe viață, curmată la suirea pe tron a regelui James I (1603-1625); trei nobile de rang ilustru, în afara reginei Elizabeta I-a, și anume: Regina Maria Stuart a Scoției (!), contesa de Rutland (Elizabeth Sidney) și contesa de Pembroke (Mary Sidney). Pe listă mai figurează, printre alții, un Henry lord Paget, Cardinalul Thomas Wolsey (!), Sir Charles Blount, lord Mountjoy, apoi un Earl of Devonshire, William Alexander, lord of Stirling, Sir John Bernard, ca și Anthony Bacon (un frate al filosofului) etc. etc. În sfîrșit, s-au făurit și ingenioase atribuiri a redactării operelor lui Shakespeare unor colectivități intelectuale active în acea vreme, cum ar fi: iesuiții, rosacrucienii etc. Faptul incontestabil este că etosul teatrului shakespearian — mai puțin al sonetelor și al poemelor shakespeariene — este un etos imperativ medievalist, cavaleresc și, foarte probabil, criptocatolic, acest din urmă atribut fiind cît se poate de primejdios de evidențiat sub domnia unei regine anglicane ca Elizabeta I-a și a unui rege care concepuse teoria *monarhiei de drept divin*, antinomică viziunei politice catolice medievale, cum a fost James I, patronul lui Shakespeare. Amănuntul că, printre personajele cît se poate de pozitive ale teatrului lui Shakespeare, figurează cel puțin doi călugări (Fra Lorenzo în *Romeo și Julieta*, Fra Francesco în *Mult zgomot pentru nimic)* care se străduiesc — și cel de-al doilea de altfel și izbutește — să rezolve o situație tragică în sprijinul personajelor pozitive ale piesei; cîțiva cardinali; și chiar una din cele mai înalte eroine din întregul repertoriu shakespearian, desăvîrșita Isabella, din *Măsură pentru măsură*, care ne este înfățișată în actul întîi al comediei tragice drept a *votarist of Santa Clara*, adică o ucenică a celui mai riguros dintre toate ordinele călugărești consacrate femeilor în evul mediu, acela întemeiat de Sfînta Clara din Assisi (1194-1253), tovarășa de strădanii educative a marelui sfînt Francesco din Assisi (1181-1226). Nu încape îndoială că aceste inițiative — care-l puteau costa în fond cel puțin temnița, dacă nu chiar eșafodul! — nu constituie simple coincidențe. Ca și părintele său John, William Shakespeare era, fie că o vor shakespearecologii protestanți, fie că nu, un criptocatolic evident.

[3] Sub domnia regelui James I, Bacon va ajunge lord păstrător al sigiliului în anul 1617 și apoi lord cancelar al regatului în anul 1618. Creat baron de Verulam în același an, Bacon a fost îndepărtat din toate funcțiile publice în anul 1621 fiind învinuit că luase mită.

[4] Un test hotărîtor, despre care nici Ogburn nici autorul articolului din revistă nu suflă nici măcar un cuvînt, domină întreaga problematică privindu-i pe așa-numiții *claimants*. E vorba de *testul imagistic*, practicat concomitent (pare-se fără să știe unul de altul) de către savanta engleză Miss Caroline Spurgeon (1869-1942), profesoară de literatura engleză la Universitatea din Londra, și de către shakespeareologul german Wolfgang Clement ajuns în anul 1946 profesor de limba și literatura engleză la Universitatea din München. Amîndoi au indexat seria *imaginilor* folosite de Shakespeare în opera lui, indicînd frecvențele, ierarhiile lor, și comparîndu-le cu frecvențele și ierarhiile *acelorași imagini* figurînd în operele fiecăruia din zecile de *claimants*. Amîndoi autorii au ajuns la rezultate similare învederînd: (a) caracterul *omogen* al ierarhiei și frecvenței imaginilor în fiecare operă shakespeariană și (b) distanțarea uneori excepțională față de regimul imaginilor din operele celorlalți poeți. Cf. *Shakespeare's Imagery and What it can tell us* publicată în 1935 de Miss Caroline Spurgeon și *Shakespeares Bilder*, publicată în 1936 de Wolfgang Clement, la numai 27 de ani, și refăcută și publicată într-o versiune engleză sub titlul de *The Development of Shakespeare's Imagery*, în anul 1951, cu o prefață substanțială semnată de marele shakespeareolog britanic John Dover Wilson.

pacitatea literară să fi scris piesele lui Shakespeare[1], numai că a fost înjunghiat[2] și a murit în anul 1593[3].

[1] Această supoziție, pur gratuită, învederează și superficialitatea lui Charlton Ogburn, și aceea a autorului articolului, care se abține s-o comenteze. În speță, așa cum au arătat cei doi shakespeareologi menționați la nota anterioară între imagistica folosită de Shakespeare și aceea folosită de Marlowe în piesele și în poemele lui nu-i nici un fel de asemănare. Dar eu însumi, care am tradus 26 de piese shakespeariene și patru piese de Marlowe în versiune românească, mi-am dat foarte curînd seama de absoluta antinomie dintre etosul și tonalitatea operei lui Shakespeare și etosul și tonalitatea operei lui Marlowe. Pe cînd Marlowe este prototipul omului Renașterii, de un individualism exacerbat și disprețuitor față de societate și de semenii săi, Shakespeare (care nu a urmat nici o universitate și nu făcea ca atare parte din seria trufașe a acelor *University Wits*, printre care se aflau și Marlowe și marea majoritate a dramaturgilor contemporani lor) rămîne credincios etosului și marilor valori cavalerești europene medievale.

[2] În cursul unei certe stîrnite într-o cîrciumă în seara de 30 mai 1593. Datorită însă faptului că la data de 18 mai 1593 — prin urmare cu numai 12 zile înaintea morții lui Marlowe — consiliul secret al reginei Elizabeta I-a emisese un ordin de arestare împotriva lui, oficial sub învinuirea de ateism și de blasfemie, dar de fapt, se pare, pentru că-și încălcase anumite misterioase atribuții și nu-și îndeplinise corect unele sarcini privind serviciile secrete britanice de spionaj și contraspionaj împotriva colosului spaniol, sarcini pentru îndeplinirea cărora Marlowe făcuse cîteva tainice călătorii în Țările de Jos și chiar în Franța. Într-o lucrare tipărită în anul 1955 sub titlul ciudat de *The Murder of the Man who Was Shakespeare*, Calvin Hoffman, — extrapolînd datele figurînd în lucrarea mai veche a lui Leslie Hotson intitulată *The Death of Christopher Marlowe* (1925) — a emis o teorie curioasă, și anume că de fapt Marlowe n-a fost ucis în seara de 30 mai 1593, ci că totul a fost o punere la cale simulată din partea puternicului serviciu secret britanic *(Intelligence Service)* organizat cu deosebită iscusință de cel mai destoinic dintre sfetnicii reginei Elizabeta I-a, Sir Thomas Walsingham. De fapt, scrie Clavin Hoffman, Marlowe ar fi fost trimis din nou în Franța, să supravegheze încîlcitele conflicte politice dintre agenții Spaniei, regele Navarei Henric al III-lea — eroul comediei de curte *Zadarnice necazuri de iubire*, recunoscut ca rege al Franței sub numele de Henric al IV-lea în urma trecerii sale la catolicism — și vechiul partid protestant, încă foarte influent la curtea noului rege al Franței. La Paris, necunoscut de nimeni, Marlowe, scrie Calvin Hoffman a avut tot răgazul să compună operele dramatice pe care le-a trimis în Anglia prin agenții protectorului și iubitului său Sir Thomas Walsingham, ca să fie reprezentate sub numele complezentului său coleg actor, William Shakespeare. În afara aspectului absolut

Încurajată, pare-se, de către marele poet și eseist american Ralph Waldo Emerson (1803-1882)[4], o cetățeană a Statelor Unite ale Americei, Miss Delia Bacon (1811-1859) — simplă coincidență de nume[5] — a compus o lucrare[6] în care exprima cu patimă părerea că la opera lui Shakespeare ar fi *colaborat* cel puțin două genii, și anume Sir Francis Bacon și Sir Walter Raleigh (1552-1618), un exemplar excepțional al Renașterii engleze[7] care, printre alte activități, a avut și o strălucită activitate poetică, mult lăudată de către publicul elizabetan. Biata femeie a stîrnit indignarea stratfordienilor, după ce petrecuse o noapte întreagă, înarmată cu o lopată, alături de mormîntul lui Shakespeare din biserica

abracadabrant al acestui scenariu, rămîne un argument incontestabil, evidențiat mai sus. Anume, o antinomie absolută între Weltanschauung-ul lui Marlowe și cel al lui Shakespeare. Toți eroii pieselor celui dintîi: Tambourleyne, Barabbas (Evreul din Malta), ducele de Guise (din *The Massacre at Paris*), dr. Faustus, regele Eduard al II-lea și favoriții săi, Galveston și Mortimer, sînt individualități exacerbate, amorale și asociale, care nu se căiesc niciodată — cu singura excepție a doctorului Faust — pentru nemaipomenitele fărădelegi săvîrșite de ei pe parcursul fiecărei piese. Eroii negativi *(villains)* ai lui Shakespeare sînt și ei zugrăviți ca întruchipări ale răului și ale păcatului pe lume. Dar, departe de a fi exaltați de etosul fiecărei piese — cum se petrec lucrurile în dramaturgia lui Marlowe — ei sînt înfrînți în cele din urmă și finalul fiecărei piese shakespeariene se înalță, compensator și pilduitor, ca să atragă atenția spectatorilor asupra primejdiilor încălcării subiective a scării de valori sociale și morale specifice feudalismului medieval. Unii *villains* ai lui Shakespeare: Othello, Edmund, Angelo, chiar Regele Lear, se căiesc la sfîrșitul piesei; alții, ca Iago, Richard al III-lea, Parolles, Macbeth și regele Claudius din *Hamlet*, ca și Don Juan, fratele regelui Aragonului, din *Mult zgomot pentru nimic*, nu se căiesc pînă la urmă și mor blestemați. Dar personalitatea lor exacerbată spre rău nu este exaltată de Shakespeare, cum își exaltă Marlowe, cu atîta brio, cu atîta impetuozitate, personalitatea ticăloșilor săi *villains*. Între opera lui Marlowe și aceea a lui William Shakespeare este mai mult decît o antinomie: este o prăpastie!

[3] Sau nu a murit, cum am văzut că vrea să demonstreze Calvin Hoffman!

[4] Chiar în cunoscuta lui lucrare intitulată *Representative Men* (1850), Emerson, într-un capitol consacrat lui Shakespeare sub titlul de: *Shakespeare, or the Poet*, îl critică vehement pe Shakespeare pentru faptul că, în loc să ducă o viață morală pilduitoare, după modelul puritan din acea epocă, s-a înjosit să aducă pe scenă toate viițiile și toate păcatele societății contemporane lui, punîndu-se în slujba frivolităților curții regale britanice...

[5] Se știe că *bacon* înseamnă *slănină*, pulpă de porc dintr-un etimon germanic care a dat în nemțește *Bache* și în olandeză *bak* = porc. Franceza veche folosea și ea cuvîntul *bacon*, provenit însă probabil dintr-un etimon al latinei vulgare, *baco*.

[6] Lucrarea Deliei Bacon era intitulată emfatic: *The Philosophy of the Plays of Shakespeare unfolded* (Dezvăluirea filosofiei pieselor lui Shakespeare) și a fost publicată în U.S.A. în anul 1857. Cu un an mai înainte însă, teza paternității baconiene a operei lui Shakespeare a fost susținută de către Miss Delia Bacon într-un articol din *Putnam's Monthly Magazine* (1856), ceea ce explică, probabil, anul-reper indicat mai sus de autorul articolului din revistă. Dar tot în anul 1856 o teorie asemănătoare fusese susținută de W.H. Smith într-o lucrare publicată sub titlul de *Was Bacon the Author of Shakespeare's Plays?* și continua, de fapt, o controversă dezlănțuită încă din anul 1769 de Herbert Lawrence, în eseul său intitulat *The Life and Adventures of Common Sense*, și reluată în anul 1848 de Joseph C. Hart în eseul său intitulat *The Romance of Yachting* (!). În anul 1885 s-a întemeiat în Marea Britanie *The Bacon Society*, între altele și cu obiectivul susținerii pe seama marelui gînditor a paternității operei lui Shakespeare. Societatea editează o revistă anuală intitulată *Baconiana*. Un publicist american, Ignatius Donnelly (1831-1901), istoric și funcționar al guvernului federal, a publicat cam pe la aceiași vreme o lucrare voluminoasă (998 pagini) intitulată *The Great Cryptogram* (1888) în care, pe baza unor divagații matematico-criptografice, ajunge la concluzia că Francis Bacon ar fi compus, nu numai absolut toate operele lui Shakespeare, dar și toate operele lui Christopher Marlowe, celebra *Anatomy of Melancholy* (1621) și a lui Burton (1577-1641) și chiar și... *Eseurile* lui Montaigne. Argumentele lui Donnelly l-au convins pînă și pe Mark Twain, care a publicat sub pseudonim în anul 1909, eseul *Is Shakespeare dead?* (Să fi murit oare Shakespeare?); și pe Sir Edwing Durning Lawrence, care în 1910 a publicat o lucrare intitulată: *Bacon is Shakespeare*, în care descoperă în cuvîntul *Honorificabilitudinitatibus* (cuvînt pus, nu se poate explica de ce anume, în gura rusticului cioban Costard (actul al V-lea, scena 1-a, versul 41) anagrama unei fraze latine: *Hi Ludi F. Bacon Nati tutti orbi* (aceste piese, zămislite de F. Bacon, se încredințează scutului posterității). Matematicii i se iartă orice...

[7] Poet, ostaș, curtean, istoric, navigator și explorator, Raleigh a fost în cele din urmă întemnițat și el la *Tower of London*, la plîngerea făcută de foarte influentul ambasador al Spaniei, contele de Gondomar, de la curtea regelui James I.

Sfintei Treimi *(Holy Trinity Church)* din Stratford-upon-Avon. Pînă la urmă a trebuit să fie internată într-un sanatoriu de boli mintale, unde a şi murit peste cîtăva vreme, în 1859.

Numai că problema identităţii operei shakespeariene n-a încetat nici astăzi să stîrnească aprige controverse. Anume, după ce *Harvard Magazine,* periodicul absolvenţilor acestei vestite universităţi americane, a amintit de un eseu al lui Ogburn — care făcuse parte din seria universitară 1932 — eseu în care, încă de pe atunci, se susţinea paternitatea contelui de Oxford a operei shakespeariene, doi profesori ai aceleiaşi universităţi, Gwynne Evans şi Harry Levin[1], au luat hotărît poziţie, în termeni cît se poate de drastici, împotriva poziţiei adoptate de Ogburn. Pe urmă, vreme de un an de zile, revista a primit un număr nespus de mare de scrisori venite din partea unor partizani ai teoriilor antistratfordiene sau din partea tradiţionaliştilor, care se socotiseră ofensaţi de pretenţiile lui Ogburn. Pînă la urmă, profesorul universitar englez Walter Kaiser s-a întrebat dacă nu vom ajunge să citim în presă articole intitulate, de pildă: „Regina Victoria a fost de fapt o peruviană travestită în englezoaică"; sau că „De fapt, pămîntul este neted".

Spre marea satisfacţie a oxfordienilor, a fost organizată o dezbatere înaintea unui juriu cultural, pe tema paternităţii pieselor lui Shakespeare, pentru data de 25 septembrie, de către Universitatea americană din capitala U.S.A., Washington (D.C.). Organizatorul acestei dezbateri este David Lloyd Kreeger, preşedintele Galeriei de Artă Corcoran. Înaintea juriului, dosarul lui William Shakespeare a fost susţinut de către William Brennan jr.; iar dosarul lordului Oxford de către John Paul Stevens, amîndoi apărătorii fiind profesori de drept la Institutul magistraţilor asociaţi de pe lîngă Curtea Supremă de Justiţie a U.S.A., institut care poartă numele profesorului Harry Blackmun.

Mai cu seamă datorită strădaniilor atît de pline de zel, şi atît de strălucit susţinute prin lucrările lui Ogburn, ostilitatea între cele două tabere s-a şi dezlănţuit, chiar înainte de aducerea contenciosului înaintea barei. Este adevărat că pînă în prezent s-au insinuat numai argumente, fie sofisticate, fie de minimă importanţă, cum ar fi de pildă, iscusinţa interpretării semnificaţiei corecte a adverbelor în textele elizabetane, sau unele concepţii subiective pe seama portretelor rămase de la Shakespeare. Dintre aceste portrete, acela despre care s-a afirmat că ar fi cel mai autentic şi mai asemănător, vestitul portret gravat de artistul flamand Martin Droeshout[2] figurează, după cum se ştie, pe frontispiciul vestitei ediţii *I Folio* a operelor dramatice ale lui Shakespeare, tipărită în anul 1623. Cum însă artistul flamand avea la data morţii lui Shakespeare numai 15 ani (fiind născut în anul 1601, iar Shakespeare murind în anul 1616), portretul care împodobeşte ediţia *I Folio* din 1623 a fost reprodus, fie după unele schiţe anterioare, fie din memoria contemporanilor lui Shakespeare.

S-a făcut mult mai mult caz în legătură cu un izvor documentar tipărit în anul 1680, deci după 64 de ani de la moartea lui Shakespeare. Potrivit acestui document, eruditul englez John Aubrey (1627-1697), după ce a făcut o vizită la Stratford-upon-Avon, a menţionat toate amănuntele cunoscute nouă astăzi asupra biografiei lui Shakespeare. Numai că, se întreabă Ogburn, ce fel de om era Aubrey acela? După un atestat provenind de la patronul lui Aubrey, biografiul Anthony Wood[3], Aubrey „ar fi fost un om nevoiaş, un rătăcitor veşnic cu capul în nori, şi de multe ori dînd impresia că a ajuns aproape de nebunie"; şi adăoga despre Aubrey: „nu avea o gîndire temeinică, se încredea în tot felul de născociri şi încurca toate ideile".

Se poate să fi fost aşa, răspund stratfordienii; numai că s-a făcut dovada că Aubrey a raportat corect în alte chestiuni; şi că, la urma urmei, însuşi Anthony Wood s-a bizuit pe ceea ce îi adusese Aubrey şi i-a tipărit descoperirile literare. Ei mai adaogă şi amănuntul că părintele lui Aubrey ar fi fost un actor contemporan cu Shakespeare.

Trecînd la probleme mult mai importante, şi care dau unora de gîndit, Ogburn constată că *numele lui William Shakespeare nu apare niciodată în vreo lucrare tipărită pînă în anul 1598, cînd, în sfîrşit, un pastor care mai era şi institutor şi critic literar, Francis Meres* (1565-1647), care-şi obţinuse licenţa la Universitatea din Cambridge în anul 1591 şi se stabilise la Londra din anul 1598, şi-a publicat vestitul florilegiu critic cunoscut sub numele de *Palladis Tamia,* în care, după cum se ştie, afirma că Shakespeare ajunsese la acea dată să fie socotit cel mai

[1] Shakespeareolog american, născut în anul 1912, profesor de literatură comparată la Universitatea Harvard, autorul unui studiu pătrunzător publicat în anul 1959 sub titlul de *The Question of Hamlet* (Problema hamletiană) şi al unei ediţii critice a piesei romane *Coriolan* (1956).

[2] Portretul este de fapt o gravură în aramă.

[3] Wood a tipărit în anul 1692 culegerea intitulată *Athenae Oxonienses* în care figurau date biografice asupra celor mai de seamă licenţiaţi şi doctori ai Universităţii din Oxford. Majoritatea datelor au fost culese de către Aubrey. Shakespeare nu a urmat cursuri universitare, dar Aubrey culesese şi date biografice asupra lui, folosind mai cu seamă pe lîngă metoda de investigaţie în care se specializase cînd se documentase pe seama oxonienilor — metodă constînd într-un dublu interview al celor presupuşi că ştiau unele detalii pe seama acestora: un prim interview dimineaţa sau după amiaza şi al doilea interview în zorii zilei următoare, cînd cel investigat nici nu se trezise încă bine, pentru confirmarea datelor consemnate anterior — şi amintirile şi eventual şi documentele puse lui la dispoziţie de către prietenul său William Beeston, al cărui tată, Christopher Beeston, făcuse parte din compania dramatică din care făcuse parte şi William Shakespeare. Toate aceste informaţii asupra lui Shakespeare au văzut lumina tiparului abia în anul 1813, cînd un erudit a avut fantezia să publice manuscrisul lui Aubrey, sub titlul de *Aubrey's Brief Lives.*

bun autor dramatic, și pentru drame și pentru comedii. Ce reține Ogburn din această împrejurare foarte importantă? El consideră că, după ce șapte piese din canonul shakespearian ulterior fuseseră publicate fără numele autorului[1], în cele din urmă Meres ar fi descoperit ce se ascundea sub acest straniu anonimat; și s-ar fi hotărît să dezvăluie publicului — nu se prea știe de ce anume — părerea că adevăratul autor al acestor șapte piese, și al altor cinci ulterioare primelor șapte[2], ar fi fost un anume Shakespeare, nume ales ca pseudonim literar de către contele de Oxford.

La această argumentare, stratfordienii răspund prin enumerarea unor dovezi greu de neluat în seamă, care, toate, atestă recunoașterea faptului că Shakespeare a fost adevăratul autor al operelor puse pe bună dreptate pe numele lui. Între alte asemenea atestate Shakespeare a lăsat prin testament tovarășilor săi de teatru, actorilor John Hemminge, Henry Condell și Richard Burbage, „inele în amintirea lui" *(memorial rings)*, constituind în epoca elizabetană dovezi de afecțiune lăsate cu limbă de moarte. Cei doi dintîi, Hemminge și Condell, s-au străduit pentru memoria prietenului lor și au izbutit să-i culeagă aproape tot ce mai rămăsese din operele lui, în vestitul *I Folio* înregistrat la *Stationer's Register* la data de 8 noiembrie 1623[3]. Cei doi editori au însemnat, într-o epistolă dedicatorie figurînd la începutul acestei lucrări monumentale, că ei se străduiseră — și izbutiseră pentru posteritate![4] — să păstreze veșnic vie amintirea scumpă a prietenului lor, William Shakespeare, *un prieten atît de vrednic*[5].

Cît despre amănuntul — scos din nou în relief de către Ogburn — că Shakespeare nu pomenește nimic, în testamentul său — care ne-a fost păstrat în forma lui originală — de operele lui, shakespeareologii observă că, în conformitate cu legislația și cu obiceiurile epocii elizabetane, actorii companiei care puneau în scenă o piesă erau considerați *proprietarii ei* și ca atare aveau dreptul să culeagă foloasele obținute de pe urma reprezentărilor și chiar a tipăririi ei. Astfel încît William Shakespeare, asemenea tuturor celorlalți confrați ai săi, autori dramatici ai epocii, nu putea considera, ca valori transmisibile legatarilor săi, produsul geniului său dramatic. ■

(Va urma)

J.D. REED

Versiunea românească și notele științifice
Dan A. LĂZĂRESCU

---

[1] Aceste șapte piese tipărite sub anonimat în ediții mai mult sau mai puțin corecte, în-4 (vestitele *bad, good or foul quartos)* erau, în ordine: *Comedia erorilor, Titus Andronicus, Zadarnice necazuri de iubire, Richard al III-lea, Richard al II-lea, Regele Ioan* și o a șaptea piesă pe care Francis Meres o numește, alegoric, *Love's Labour's Wonne*, și care, deși după titlul alegoric s-ar potrivi mai curînd cu tema din *Îmblînzirea scorpiei* (reprezentată, după unele indicii, în luna iunie 1594), a fost pusă de shakespeareologi, fie în locul comediei *Mult zgomot pentru nimic* (teza lui T.W. Baldwin), fie în locul comediei tragice *Totul e bine cînd se sfîrșește bine*, fie chiar în locul enigmaticei tragicomedii intitulată *Troilus și Cressida* (Leslie Hotson). Trebuie însă observat: (1) că titlul alegoric dat acestei piese de către Francis Meres: *Biruitoare strădanii de iubire*, se potrivește admirabil primelor piese enumerate mai sus, dar cîtuși de puțin celei din urmă; și că (2) după toate datele accesibile, și *Mult zgomot pentru nimic* și *Troilus și Cressida*, au fost înregistrate (în *The Stationer's Register*, registrul oficial în care trebuiau înscrise toate operele care urmau să fie publicate) *după anul 1600. Îmblînzirea scorpiei* am văzut că s-ar fi reprezentat anterior. *Totul e bine...* s-ar fi jucat între 1598-1604.

[2] Aceste cinci piese erau: *Zadarnice necazuri de iubire, Visul unei nopți de vară, Negustătorul din Veneția, Regele Henric al IV-lea* (Meres nu menționează ambele părți ale acestei drame istorice) și *Romeo și Julieta*. De observat însă că Ogburn s-a grăbit, în calitatea lui de *erou maraudeur*, atunci cînd a afirmat că Francis Meres ar fi fost acela care ar fi dezvăluit publicului numele încă necunoscut al lui William Shakespeare ca autor al acestor 12 piese de teatru. Într-adevăr, acest nume figura în titlurile edițiilor *in-quarto* ale celor cinci piese menționate mai sus, ediții, este adevărat, tipărite în jurul anului 1598, cînd a apărut și *Palladis Tamia*. Poate că Ogburn vrea să insinueze că Shakespeare s-a văzut pus înaintea unui fapt împlinit prin deconspirarea numelui său făcută în *Palladis Tamia;* și că abia din clipa aceea a început să-și dezvăluie numele de autor pe titlurile pieselor lui tipărite și deci înregistrate la *Stationer's Register* (în care se puteau înregistra și lucrări anonime). Cum rămîne atunci cu paternitatea contelui de Oxford? Ogburn ar putea, evident, argumenta că acesta din urmă s-ar fi menținut vreme de aproape zece ani sub mantia anonimatului. Și că în anul 1598, simțindu-se încolțit și nemaiputîndu-se bizui — la vîrsta de 48 de ani! — pe protecția bătrînei regine Elizabeta I-a, la acea dată sub vraja tînărului și aprigului conte de Essex, s-a văzut silit să găsească în grabă un om de paie și — cu sau fără știrea lui Francis Meres — l-ar fi găsit în persoana actorului William Shakespeare, care frecventa de cîțiva ani casa contelui de Southampton, prieten cu Oxford.

[3] Se știe că acest vestit *I Folio*, reeditat integral în anul 1632 *(The Second Folio)* cuprinde, în ordinea indicată mai sus *(Comedii, piese istorice și tragedii)*, un total de 36 de piese, pe care shakespeareologii le-au integrat în așa-numitul *canon shakespearian (Shakespearian Canon)* reprezentînd indexarea pieselor socotite autentice. O a 37-a piesă, comedia romantică *Pericles, Principele Tirului*, tipărită abia *în al treilea Folio* (1664) este acceptată și cu unele rezerve în canonul shakespearian.

[4] Trebuie insistat asupra faptului că, fără strădania modeștilor actori Condell și Hemminge, care au cules, în ediția *I Folio* din 1623, cel puțin 19 piese ale lui Shakespeare încă netipărite pînă la acea dată — sau, pentru cîteva din ele, tipărite incorect — nu ni s-ar fi putut păstra în nici un fel unele capodopere shakespeariene cum ar fi: *Măsură pentru Măsură, Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine, Regele Henric al V-lea, Iuliu Cezar, Macbeth, Antoniu și Cleopatra, Coriolan, Cymbeline, Poveste de iarnă, Troilus și Cressida* și *Furtuna*. Nici textul — mediocru și, de altfel, probabil neîncheiat — al ciudatei piese plutarchiene *Timon din Atena*, nici cel al dramei istorice scrise în cinstea reginei Elizabeta de către Shakespeare cu colaborarea lui John Fletcher (1579-1625), *Regele Henric al VIII-lea*. Toate aceste 13 piese ar fi fost pierdute pentru posteritate. Ca și, foarte probabil, alte piese mai puțin esențiale, cum ar fi trilogia de debut *Regele Henric al VI-lea* și *Doi Nobili din Verona*. Ca și alte piese tipărite inițial în versiuni aparent necorespunzătoare textului autentic, cum ar fi *Negustătorul din Veneția, Visul unei nopți de vară, Romeo și Julieta, Mult zgomot pentru nimic, A douăsprezecea noapte.*

[5] *„So worthy a friend!"*

AUGUST 1940

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Mărturii

Nedreapta sentinţă fascistă de la Viena a fost primită de poporul român cu unanimă şi justificată indignare. Adunări de protest au avut loc în marile oraşe ale ţării, au fost adresate memorii şi scrisori autorităţilor din ţară, precum şi celor doi dictatori de la Berlin şi Roma exprimîndu-se revolta faţă de odiosul dictat, hotărîrea de a lupta pentru dezrobirea pămîntului românesc răpit de horthyşti.

Am prezentat pe larg, în anii anteriori, aceste manifestaţii şi acţiuni de protest. În întregirea acestui tablou general, prezentăm acum fragmente din două memorii — semnalate de doamna Gabriela Dumitrescu şi păstrate în copii la Biblioteca Academiei Române (fondul Al. Lapedatu) — redactate cu puţin timp înainte de 30 august 1940, şi, respectiv, imediat după această dată. Le alăturăm şi fragmente din cuvîntările rostite la postul naţional de radio la 1 septembrie 1940 de cei doi delegaţi români, M. Manoilescu şi Valer Pop, cuvîntări reproduse în ziarele din 3 septembrie.

• „Transilvania şi Banatul trăiesc clipe de îngrijorare şi de adîncă durere sufletească. După o eclipsă de 16 veacuri a vieţii lor naţionale aceste două provincii au renăscut ca pasărea Phoenix din cenuşa vechii Dacii Traiane. Unirea lor cu România, înfăptuită după războiul mondial, ca rod al unor lupte de veacuri pentru libertatea naţională, a fost cel mai strălucit triumf al principiului naţionalităţilor, realizat în secolul al 20-lea.

După 22 de ani de la Unire, ne aflăm în situaţia de a reîncepe lupta abia terminată la 1918, care ne-a costat torente de sînge şi a ne pune din nou pe liniile de apărare. O vom face cu toată hotărî-

Lună tragică în istoria poporului nostru, august 1940 a fost marcată de un grav atentat la integritatea și suveranitatea țării, la unitatea statală, realizată cu grele sacrificii la 1 Decembrie 1918. La 30 august 1940, la Viena, reprezentanții Germaniei hitleriste și ai Italiei fasciste, sfidînd drepturile și realitățile istorice, au impus ruperea unei importante părți din nord-vestul României, teritoriu locuit în majoritate de români, atribuindu-l Ungariei horthyste. În limbajul politico-diplomatic al vremii s-a spus că a fost un arbitraj. În realitate a fost — așa cum denotă întreaga desfășurare a evenimentelor — o soluție impusă cu forța, premeditată și efectuată fără consultarea părții române, un dictat, cum l-a reținut Istoria.

Să urmărim derularea evenimentelor acestei luni august, așa cum se reflectă ele în presa vremii și cum au fost consemnate de unii protagoniști nemijlociți[1].

Dictatul de la Viena avea loc la două luni după ce, în iunie 1940, Basarabia și Bucovina de Nord fuseseră rupte din trupul României, în urma ultimatumului guvernului sovietic și încorporate U.R.S.S. *(Magazin istoric,* nr. 6/1990). Aceste grele pierderi teritoriale erau consecințe directe ale prevederilor protocolului secret al tratatului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică, încheiat la 23 august 1939 *(Magazin istoric,* nr. 12/1989), și a desfășurării războiului hitlerist, declanșat la 1 septembrie 1939, a izolării complete a României în fața pretențiilor revizioniste ale Ungariei horthyste, încurajate și sprijinite direct de puterile Axei. Constrînsă să accepte ultimatumul sovietic din iunie 1940, România a fost supusă, în iulie-august același an, la tot mai puternice presiuni din partea Germaniei hitleriste pentru acceptarea unei soluții favorabile pretențiilor revizioniste ale guvernului de la Budapesta. La rîndul lor, autoritățile de la Sofia au formulat revendicări teritoriale privind sudul Dobrogei, revendicări susținute, de asemenea, de puterile fasciste. Caracterul ultimativ, forțat, al cedărilor teritoriale ce i-au fost impuse României reiese cu prisosință din scrisoarea pe care Hitler i-a adresat-o regelui Carol II la 15 iulie 1940, în care îi preciza că România trebuie să aleagă „calea unei hotărîri principiale", prin „căutarea

[1] Întrucît de-a lungul anilor revista *Magazin istoric,* (nr. 8/1975, 6-8/1980, 8, 9/1985) a prezentat pe larg, cu o mare bogăție de documente, mărturii din presă și din arhive, memorialistică inedită etc., geneza și semnificația dictatului de la Viena, lupta românilor pentru anularea lui și refacerea unității teritoriale și avînd în vedere profilul rubricii noastre, oferim cititorilor acum o succintă cronologie a evenimentelor lunii august 1940. Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile din text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Valer Pop (x) și A. de Hory (xx), conducătorii delegațiilor română și, respectiv, ungară la tratativele de la Turnu Severin

M. Manoilescu și V. Pop în fața hărții dictatului fascist de la Viena

unei soluții definitive, care ar putea prezenta riscul unor sacrificii".

Iată acum succinta cronologie a faptelor. *1 august:* la Sofia au loc discuții româno-bulgare în vederea începerii negocierilor privind Cadrilaterul (județele din sudul Dobrogei). *2-3 august:* guvernul hitlerist insistă pentru începerea unor tratative româno-maghiare; au loc consultări între fruntașii politici ardeleni, atît cu primul minstru I. Gigurtu, cît și cu regele Carol II. *7 august:* R. V. Bossy, ministrul român la Roma, pleacă la Budapesta pentru a lua legătura cu primul ministru, Teleki Pál, și cu ministrul de externe, Csáky István, în vederea stabilirii detaliilor tratativelor româno-maghiare ce se pregătesc. *1o august:* într-o întrevedere cu emisarul nazist Herman von Rittgen, șeful legionar Horia Sima declară că „dacă România este sfătuită de Führer să facă o rectificare a frontierei de apus, mișcarea legionară acceptă ideea cesiunii". Între *7* și *12 august* au loc schimburi de note și memorii cu privire la problemele de abordat în cadrul negocierilor româno-ungare; guvernul român susține principiul etnic (schimburi de populație), în timp ce guvernul maghiar — principiul teritorial.

16 august: la Turnu Severin încep tratative româno-maghiare. Delegația română (condusă de Valer Pop, ministrul plenipotențiar, și din care mai făceau parte Gh. Crutzescu, ministru român la Budapesta, generalul Dragalina, expert militar, Sabin Manuilă, expert statistician, ș.a.) sosește la ora 07.00 cu trenul. La ora 11.15, delegația ungară (condusă de A. de Hory, ministru plenipotențiar, însoțit de L. Bardosy, ministrul Ungariei la București, generalul Nady, subșeful Marelui Stat Major ungar și alte oficialități) sosește cu vaporul „Szofia". Discuțiile se desfășoară în sala mare a Palatului cultural (fundația „Bibescu"); încă din prima zi, delegația ungară prezintă cererea de a i se ceda un teritoriu de cca. 69 000 km², cu o populație de 3 900 000 locuitori, dintre care 2 200 000 români; partea română respinge aceste cereri arătînd că ele nu pot constitui „o bază acceptabilă de discuție"; lucrările se întrerup pînă la 19 august.

În *Universul* din aceeași zi de 16 august, Aurel Cosma scrie: „Transilvania este ca o grădină de pomi care dau minunate roade românești și pe care zadarnic se trudesc unii să-i smulgă din pămînt, deoarece rădăcinile lor vor rezista tot mai mult împotriva tentativelor de transplantare sub alte stăpîniri".

17 august: G. Călinescu, într-o scrisoare către Al. Rosetti: „Episodul T. Severin mă neliniștește". *19-24 august:* reluarea tratativelor de la Turnu Severin, fără a se ajunge la o înțelegere co-

Mărturii

rea, chiar de ar trebui să reluăm totul de la început, cu toate jertfele oricît de mari, căci înapoi, în juguri sfărîmate, nu vom mai merge, iar națiunea noastră nu o vom mai lăsa în robia de care a scăpat pentru totdeauna.

Nu putem primi în tăcere încercarea de reînviere a unui statut teritorial perimat, a unui sistem politic definitiv osîndit de evoluția politică modernă.

Este oare cu putință că noua ordine pe care vor să o inaugureze Germania și Italia să îndemne la o refacere a trecutului condamnat?

Este oare cu putință ca această nouă ordine să voiască a reface un stat poliglot în chiar mijlocul Europei, Ungaria mare, dar aceasta nu cu puteri proprii, ci cu sabia germană și italiană? Problema Transilvaniei nu se poate pune numai în felul cum încearcă s-o facă maghiarii, că Ungaria ar avea dreptul să reclame Transilvania. Această problemă se poate pune numai în felul că dintre popoarele locuitoare în Transilvania cine are cuvînt hotărîtor să dispună asupra ei?

Răspunsul la această întrebare, singura îndreptățită, poate fi dat după examinarea exactă și obiectivă a situației Transilvaniei din punct de vedere istoric, etnic și social-economic. Toate aceste considerațiuni dau răspunsul categoric că asupra Transilvaniei nu este cu drept și nu este uman să dispună alt neam decît neamul românesc.

Nu este adevărat că Unirea Transilvaniei și a Banatului, provincii istorice românești, a fost opera unui act de cucerire și a unui tratat de pace încheiat la Trianon. Ea a fost rodul unui dublu proces: de dezagregare politică și morală, pe de o parte, de renaștere și reintegrare națională,

AUGUST 1940

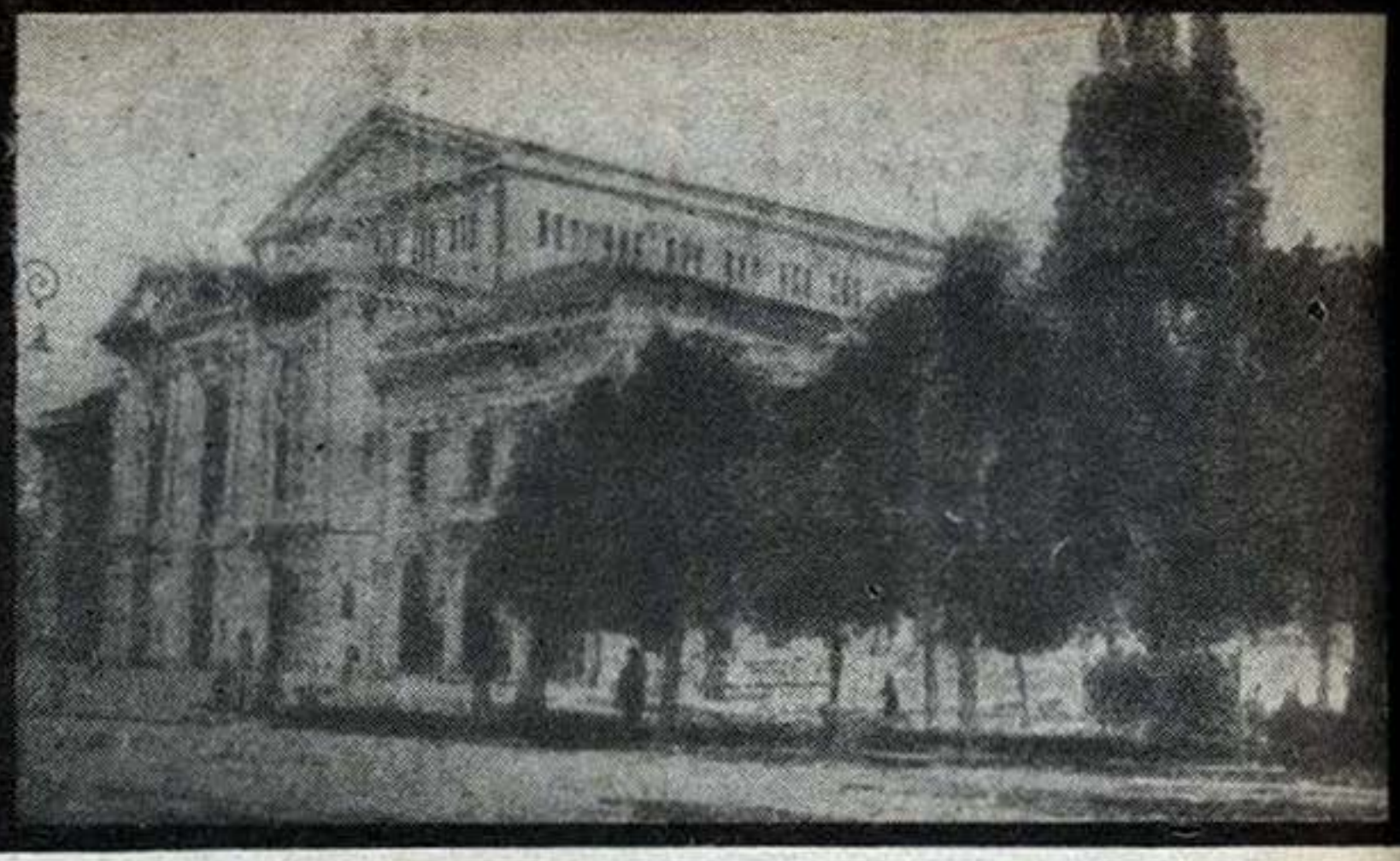

Palatul cultural din Turnu Severin în care s-au ținut tratativele româno-ungare

Mărturii

de altă parte. Monarhia habsburgică, omul bolnav al Europei Centrale, în plină descompunere, a făcut un act de sinucidere pur și simplu încercînd să-și prelungească viața...

Unitatea uimitoare a limbii românești, conștiința națională și setea de libertate au fost baza firească pe care s-au întemeiat aspirațiile tuturor românilor de a realiza unitatea lor națională.

Adînc îndureraţi constatăm că se desprinde dorința Germaniei și Italiei ca România să intre în tratative direct cu Ungaria, pentru a stabili o înțelegere între statele noastre. Noi dorim o prietenească vecinătate cu Ungaria. Dorim să avem cele mai bune relațiuni cu concetățenii noștri maghiari, care trebuie înzestrați cu cele mai depline drepturi, dar pe acestea nu le putem răscumpăra prin concesiuni teritoriale, pentru că noi nu deținem teritorii ungare, ci numai teritoriile noastre proprii, pe care le-am luat în stăpînire în baza principiului unității naționale și a dreptului de autodeterminare.

Se pune de la sine întrebarea: pe ce se întemeiază oare revizionismul maghiar cu lozinca «Ardealul înapoi, totul înapoi»? Pe drepturi istorice? Ele nu pot fi decît imaginare — rezultă aceasta din cele expuse mai sus și din faptul că nici un drept istoric nu poate fi mai valabil decît cel pe care-l întemeiază mii de ani, cîtă vreme înaintașii noștri geto-daci locuiau acest pămînt și pe care-l alcătuiesc cei 1 800 de ani de la colonizarea romană încoace, petrecuți de neamul românesc în neîncetata luptă pentru existența sa națională, luptă al cărei rezultat este însăși ființa noastră de astăzi.

Dacă din punctul nostru de vedere încercarea desprinderii unor teritorii din patrimoniul nostru na-

mună; discuțiile sînt întrerupte în fața refuzului net al delegației maghiare de a lua în discuție alte soluții, decît cele privind cedarea de teritoriu. *19 august:* la Craiova încep tratative între o delegație română, condusă de Alexandru Cretzianu, și o delegație bulgară, condusă de Svetoslav Pomenov, în care sînt abordate probleme privind soluționarea diferendelor teritoriale dintre cele două state. În urma acestor tratative, la 7 septembrie, este semnat un tratat prin care partea de sud a Dobrogei (județele Durostor și Caliacra) revin Bulgariei.

20 august: într-un comentariu, corespondentul agenției „Transkontinent Press", invitat la tratativele de la Turnu Severin, consemnează: „În timp ce guvernul român examinează propunerile ungare ce i-au fost înaintate, în pauza negocierilor se întărește impresia că punctele de vedere ale ambelor state sînt despărțite deocamdată de o prăpastie care e greu de trecut. Transilvania nu este pentru România o problemă de frontieră, ci o problemă centrală a existenței naționale române".

Referindu-se la eșecul tratativelor de la Turnu Severin, Grigore Gafencu arăta în discursul cu prilejul prezentării scrisorilor sale de acreditare ca ministru al României la Moscova: „Pacea în sud-estul Europei, pe altarul căreia România a făcut jertfe grele, cum n-a mai făcut nici un alt stat din această regiune, interesează deopotrivă Sovietele. România însă, care a fost atît de înțelegătoare cu Bulgaria, nu poate să sîngereze la nesfîrșit, satisfăcînd orice revendicare s-ar ridica din partea vreunuia din vecinii ei. Tratativele de la Turnu Severin s-au rupt. Vina nu este a României. Vina este, în întregime, a Budapestei. Știm că Ungaria bate la toate porțile cerînd sprijin împotriva noastră. Ne place să credem că, cel puțin la Moscova, Ungaria latifundiarilor, Ungaria plutocrației nu va găsi ascultare. Pretențiile Ungariei ar putea aprinde focul în sud-estul european".

23 august: Consiliu de Coroană la București în care sînt discutate problemele legate de negocierile de la Turnu Severin și Craiova. „Consiliul luînd cunoștință de expunerile făcute, aprobă politica guvernului, constatînd că ea este conformă cu împrejurările și interesele permanente ale neamului", se menționează în comunicatul publicat de ziarul *România* din 25 august.

26 august: J. von Ribbentrop, ministrul de externe german, îi propune lui G. Ciano, ministrul de externe italian, convocarea delegaților României și Ungariei la Viena, pentru a primi „sfaturi amicale" privind problema transilvană, împreună cu avertismentul: „Cel care nu acceptă sfatul ia asupra sa întreaga responsabilitate a consecințelor viitoare". *27 august:* Hitler stabilește limitele teritoriului românesc care să fie anexat Ungariei horthyste; în

Catedrala și palatul episcopal din Cluj...

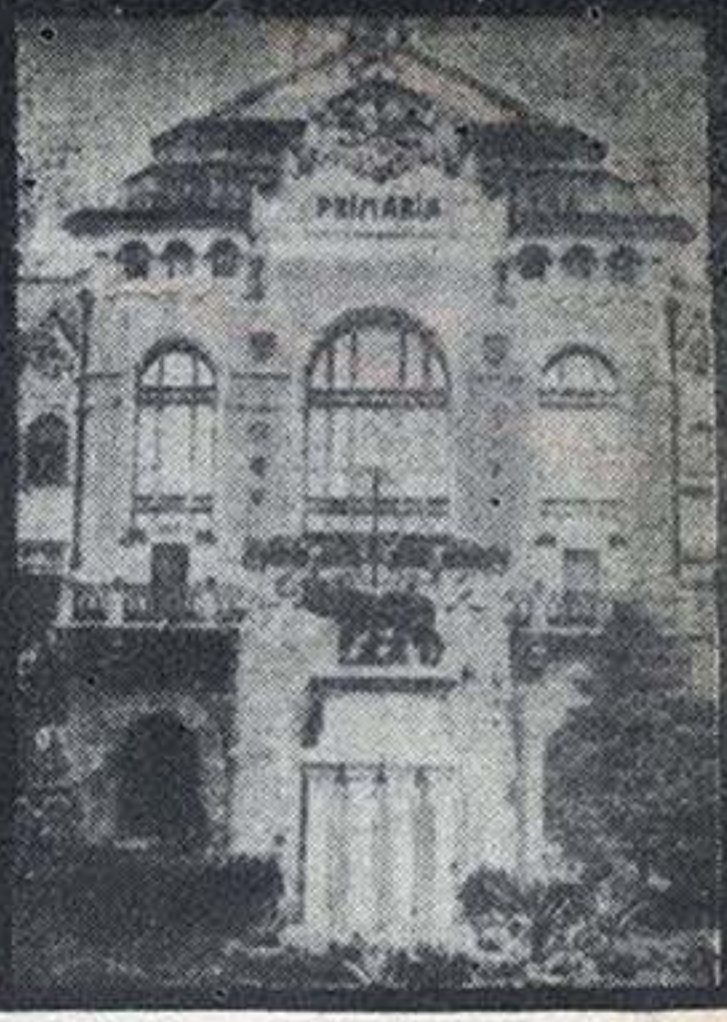

...primăria din Tîrgu Mureș...

seara aceleiași zile, Legația germană de la București prezintă guvernului român invitația ca ministrul de externe, M. Manoilescu, să vină la Viena „cu depline puteri pentru tratative privind relațiile ungaro-române". Pe 28 august delegația română pleacă la Viena, unde sosește a doua zi, la ora 13.30.

29 august, ora 14.00: convorbiri, la Hotelul Imperial, cu Ribbentrop și Ciano, în cadrul cărora M. Manoilescu este anunțat că, a doua zi, urmează să aibă loc „arbitrajul" româno-ungar; i se cere să telefoneze la București, pentru a căpăta asentimentul guvernului român pînă la orele 20.00-22.00. *Ora 17.00:* Manoilescu reușește să ia legătura cu E. Urdăreanu, ministrul Palatului, comunicîndu-i necesitatea întrunirii Consiliului de Miniștri și a Consiliului de Coroană; trimite mai multe telegrame în care prezintă situația dramatică în care fusese împinsă România; *ora 17.40:* Valer Pop are o întrevedere cu Ribbentrop. care îi comunică faptul că „Ungaria a acceptat deja arbitrajul". „Mi s-a confirmat — telegrafiază Valer Pop la București — că, în caz de neacceptare a arbitrajului, Axa se va dezinteresa de soarta sud-estului european și că consecințele pot să fie pentru România o totală distrugere a ființei sale de stat".

Carol II, în jurnalul său: „După masă, la 5.30 [17.30] s-a produs drama care poate să ne ducă departe. Trebuie să mărturisesc că numai la aceasta nu mă așteptam, este lucrul cel mai dezastruos ce ni s-ar fi putut întîmpla.

Ora 23.00: Consiliul de Miniștri examinează situația creată și hotărăște întrunirea Consiliului de Coroană; *ora 24.00:* delegații români obțin amînarea termenului la care să prezinte răspunsul guvernului de la București privind dictatul. Membrii Consilului de Coroană, cei din provincie, sînt aduși în Capitală cu trenuri și mașini speciale. R. V. Bossy, ministrul român la Roma, chemat de M. Manoilescu la Viena, îi spune ambasadorului italian la București, Ghigi, aflat de asemenea și el la Viena: „Guvernele «Axei» fac României o situație mai oribilă încă decît Uniunea Sovietică: aceasta din urmă a fixat guvernului din București un termen de 24 ore pentru a se pronunța asupra ultimatumului lor, pe cînd Berlinul și Roma cer un răspuns în timp de 3 ore ultimatumului lor".

30 august, ora 03.00: Consiliu de Coroană; primul-ministru I. Gigurtu prezintă telegramele primite de la Viena și supune aprobării acceptarea sau neacceptarea dictatului. Dintre cei prezenți, 19 membri se pronunță pentru acceptarea dictatului, 10 contra și o abținere. *Ora 4.00:* sosește la Viena răspunsul guvernului român de acceptare a dictatului.

Mărturii

țional ar fi o nedreptate, din punctul de vedere al intereselor permanente europene ar fi o greșeală catastrofală. Ea ar avea drept consecință o continuă tulburare a păcii și a liniștii în această parte a lumii".

• „Mînați de patriotica datorie de a ne apăra ființa și patrimoniul național și de a contribui la menținerea dreptului și a păcii, protestăm împotriva tendințelor de ciuntire a granițelor, ca și a discuțiilor ce le pot însemni.

Socotim, de altă parte, ca o greșeală de nelertat și cea mai strigătoare nedreptate să se examineze, pe rînd, numai revendicările statelor vecine împotriva noastră, fără să țină seamă de toate datele problemei românești.

Pentru motive ce nu avem a le discuta aci, conjunctura de astăzi nu pare în favoarea României. A folosi însă această situație împotriva ei, pentru a-i impune hotăriri nedrepte, nu poate asigura în această regiune a Europei ordinea și conviețuirea pașnică a popoarelor. Dimpotrivă, prin dezmembrarea unității românești, împotriva căreia protestăm în numele întregului popor românesc, nu poate fi decît adîncită învrăjbirea, creîndu-se noi și puternice motive de vrăjmășie între state și națiuni pentru viitor".

• M. Manoilescu: **„Cele două delegațiuni, ungară și română, nu au putut deloc lua cuvîntul pentru a expune și dezvolta în fond tezele lor. Am căutat să obținem din partea arbitrilor acceptarea dinainte a principiului etnic ca bază a delimitărilor teritoriale. Din nenorocire, acest lucru nu a fost admis. Arbitrajul a trebuit să se facă. A trebuit să se facă imediat.**

Îmi pare rău că nu putem să explicăm totul și să facem să se înțeleagă totul din ceea ce s-a petrecut la Viena unde noi n-am avut decît simplul rol de a comu-

AUGUST 1940

...și vedere din Satu Mare, orașe trecute sub stăpînire horthystă la 30 august 1940

Mărturii

nica la București o situație care cu toate eforturile noastre nu se putea schimba, pentru a primi de acolo hotărîrea autorizată a guvernului și a Consiliului de Coroană". În caz că nu ar fi fost acceptat dictatul, continuă el, situația „ar fi fost mai gravă, fiindcă ar fi pus în cumpănă însăși existența statului românesc sub care ne adăpostim cu toții și la vreme bună și la vreme rea".

• Valer Pop: **„La Viena am găsit o stare de lucruri cu totul alta decît cea la care ne puteam aștepta. Plecat ca delegat al României la Viena, am devenit un simplu observator, pentru a păstra paritatea de reprezentare cu Ungaria. Singurul reprezentant autorizat al României care a mai rămas astfel nici el nu a avut putința de a susține și dezvolta în fond teza românească.**

La Viena, România a fost pusă exclusiv în fața alternativei de a accepta un arbitraj al puterilor Axei fără rezerve și condiții.

Într-o cumpănă stătea România eventual redusă teritorialicește și etnicește pînă la limita indicată de măsura maximă a revendicărilor teritoriale maghiare cunoscute de noi la Turnu Severin, însă cu frontierele sale noi garantate fără rezerve și fără echivoc contra oricui de către cele mai mari puteri militare ale lumii; în cealaltă cumpănă era zădărnicia unei lupte nu pe viață și pe moarte, și numai pe moarte, a rezistenței oricît de eroice și de deznădăjduite a unui neam călit prin suferințe și sacrificii, care însă, în urma întinderii generalizate a amenințărilor, ducea în mod inexorabil la desființarea totală a statului român și, mai mult decît atît, la distrugerea structurii organice a neamului, a ceea ce este mai indispensabil ființei și refacerii unui neam, a sufletului național".

În comunicatul dat publicității a doua zi, la 31 august, se menționează: „Hotărîrea Consiliului de Coroană — citim astfel în *România* — ținut în noaptea de 29-30 august de a accepta arbitrajul puterilor Axei în tratativele româno-maghiare a fost luată în circumstanțe excepțional de grele. Conferința de la Viena, determinată din inițiativa Germaniei și Italiei, interesate la menținerea păcii în sud-estul Europei, s-a desfășurat în împrejurări în care România trebuie să aleagă între salvarea ființei politice a statului nostru și posibilitatea dispariției lui". *Ora 10.00:* delegații români îl așteaptă pe W. Fabricius, ministrul Germaniei la București, prezent și el la Viena, împreună cu care urmează să meargă la Hotelul Imperial, unde au loc discuțiile; *ora 13.30:* Fabricius însoțește delegații români la Hotelul Imperial; sînt conduși în sala unde urmează să fie semnat dictatul. Vorbesc pe rînd Ribbentrop, Ciano, șefii celor două delegații urmînd să ia cuvîntul la sfîrșit; este prezentat textul dictatului, în germană și în italiană. G. Ciano notează în jurnalul său: „Ceremonia semnării la Belvedere. Ungurii nu-și pot ascunde bucuria la vederea hărții. Apoi auzim o bufnitură puternică. E Manoilescu care a leșinat pe masă. Doctori, masaj, ulei camforat. În cele din urmă își recapătă cunoștința, dar este în continuare vizibil foarte șocat". După o scurtă întrerupere, are loc semnarea documentului care răpea României un teritoriu de 43 492 kilometri pătrați și cu o populație de peste 2 609 000 locuitori, în mare majoritate români; *ora 18.00:* Valer Pop este chemat la Hotel Imperial, unde Ribbentrop își exprimă nemulțumirea pentru faptul că în comunicatul Consiliului de Coroană dat publicității se menționează că arbitrajul a fost acceptat, „în urma comunicării cu caracter ultimativ a puterilor Axei"; *ora 24.00:* are loc un nou Consiliu de Coroană, în cadrul căruia Alexandru Romalo, ministrul României la Berlin, prezintă o informare asupra modului în care Germania și Italia au impus dictatul.

Între vorbitori, Iuliu Maniu adresează un „protest al Ardealului și Banatului" pentru nedreapta sentință de la Viena. „Este o zi tristă, dureroasă și este foarte greu să ne stăpînim nervii și să nu-i lăsăm copleșiți de durerea care ne cuprinde. Protestez în contra alipirii Ardealului către Ungaria, protestez în contra ruperii oricărei părți a acestui pămînt și declar că socotesc eu, în numele întregului Ardeal, orișice deciziune care se aduce în acest sens, în numele acestui arbitraj, de nevalidă și neexistentă juridiceşte". ◘

Rubrică de:
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

DIALOG CU CITITORII

LA CEREREA KGB-ULUI

Televiziunea sovietică a prezentat, în luna mai, un film documentar realizat „la cererea KGB-ului". După cum precizează ştirea transmisă de AFP, este vorba despre o peliculă consacrată memoriei agentului dublu britanic şi sovietic Kim Philby, mort la Moscova, la 11 mai 1988. Titlul ei: Diplomatul de la Cambridge. **Numele de cod al lui Philby era „Soehnchen". Filmul prezintă imagini de epocă ale întîlnirii de la Yalta, din februarie 1945, care a decis soarta Europei postbelice. „Toţi ziariştii s-au întrebat atunci de ce avea Stalin un aer atît de calm, atît de sigur" — se spune în comentariul care însoţeşte filmul. „Da, delegaţia noastră primise informaţii despre planurile Aliaţilor, graţie lui Philby". Tot celebrul agent dublu i-a informat pe sovietici despre sosirea lui Rudolf Hess în Scoţia, în noaptea de 10 mai 1940, după numai trei zile. KGB-ul a făcut această dezvăluire cînd au trecut exact 50 ani de la respectivul eveniment.**

Agentul de legătură al lui Philby, Zoia Voskresenskaia, încă în viaţă, povesteşte în acest film în două părţi că serviciile secrete sovietice aveau încredere în Philby, dar că Stalin nu ţinea cont de analizele lor. În ziua în care dictatorul sovietic a avut, în sfîrşit, încredere în informaţiile NKVD-ului (predecesorul KGB-ului) privind pregătirile militare germane, armata roşie a putut organiza cum se cuvine confruntarea de la Kursk, la sud de Moscova, din 1943 (Magazin istoric, **nr. 7/1988).**

Un fost responsabil al serviciilor secrete sovietice, colonelul Iuri Modin, ofiţerul operativ care dirija grupul celor patru celebri spioni britanici — Kim Philby, Guy Burgess, Donald MacLean şi Anthony Blunt — este, de asemenea, prezent în film. El confirmă existenţa unui al cincilea membru al grupului, dar nu oferă alte date, în afară de faptul că era un sexagenar cu obrazul rubicond şi cu un barbişon alb. „L-am cunoscut personal, este un personaj important", a spus — folosind timpul prezent — Modin despre cel pe care britanicii îl caută de peste 20 ani. Dar în cursul unei scurte conferinţe de presă ţinute după difuzarea filmului, colonelul Modin a refuzat să precizeze dacă cel de al cincilea mai este în viaţă şi dacă se mai află în Marea Britanie.

Filmul dezvăluie şi faptul că Philby, descoperit, a fugit la bordul unei nave sovietice ancorată în portul Beirut, la 23 ianuarie 1963 (vezi în această privinţă şi Crăciun Ionescu, *Furtună în Orient),* **pe cînd serviciile secrete britanice căutau să îl intercepteze pentru a-l interoga.**

ÎNCEPUT DE NOU DRUM

I. ILIEVICI, pensionar, din Ineu, jud. Arad, **veteran din cel de-al doilea război mondial, după ce ne împărtăşeşte şi d-sa dorinţa de a citi în paginile revistei articole adevărate despre istoria poporului nostru din ultima jumătate de veac, încheie:** V-am scris nu cu gîndul de a denigra revista, căci am ştiut şi am trăit în acele vremuri în care orice publicaţie trebuia să menţioneze şi să elogieze pe dictatorii ceauşişti, ca pe nişte persoane providenţiale. Le mai lipsea numai... sanctificarea, asemeni împăraţilor romani. Altfel, revista n-ar fi apărut!

Vă doresc la toţi, domnilor, multă sănătate şi mult curaj spre a face de acum înainte din revista **Magazin istoric** o publicaţie în care flacăra sacră a adevărului să fie pe măsura noilor prefaceri.

Anii întunecoşi au trecut, iar ultimul, 1989, a trecut prin rîuri de sînge. Sîngele tînăr vărsat nu va fi uitat niciodată de poporul nostru.

DA, DOAR ÎNCEPUTUL

GH. ŢUŢUI, din Bucureşti. **Documentul reprodus de noi în nr.5/1990 reprezintă doar începutul stenogramei şedinţei guvernului din 15 septembrie 1944, aşa cum precizăm şi în scurta introducere care îl precede. Discuţia Convenţiei de armistiţiu a continuat şi în ziua de 16 septembrie. De altfel, pentru lămurirea cititorilor, redăm cîteva pasaje din scrisoarea dvs.:** Cele două stenograme însumează 75 de pagini. Mai precizez că după şedinţa Consiliului de Miniştri din 27 august 1944, cînd s-a aprobat Decretul de revenire la regimul constituţional, aceasta era cea de a doua întrunire a unui guvern pluripartid care un anumit timp a funcţionat perfect, lucru ce merita a fi subliniat în introducere.

De asemenea, cred că ar fi putut avea locul şi cîteva aprecieri mai cuprinzătoare, vizînd alte probleme discutate: cele teritoriale, de graniţă, ale atitudinii ambasadorilor marilor puteri faţă de delegaţia română, poziţia guvernului faţă de personalităţile române care au rămas dincolo de Prut şi altele. Mai ţin să adaug că Lucreţiu Pătrăşcanu a intervenit în discuţii de 33 de ori, Iuliu Maniu de 26 de ori, iar C.I.C. Brătianu de 7 ori, în chestiuni foarte grave privind abuzurile militarilor sovietici, la fel şi alţi participanţi, fapt ce demonstrează interesul unor forţe politice diverse faţă de problemele majore ale ţării.

„AM IUBIT ACEST PĂMÎNT SACRU"

Căpitan (r) COSTACHE MARIN A. DUMITRU, din Archita, com. Vînători, jud. Mureş: Şi eu am iubit acest pămînt sacru. Sînt primul care am arestat un locotenent şi un soldat nemţi, în august 1944, la Murfatlar, în Dobrogea, şi primul ofiţer român care am intrat, cu compania mea, a 7-a, din Regimentul 34 infanterie, în Carei, cu două ore înainte de intrarea trupelor române în acest oraş, la 25 octombrie 1944. N-am să uit niciodată momentele acelea. Am intrat într-o biserică. La ora aceea, cu mult înainte de zori, acolo se afla un preot. L-am văzut şi-am intrat în biserică după el. A aprins nişte lumînări. Băieţii şi-au lăsat armamentul pe pardoseală şi-au început să se roage. Preotul a spus o rugăciune. A venit lîngă mine, s-a întors cu faţa spre altar, s-a închinat şi-a şoptit: „Doamne, Dumnezeul nostru, mulţumescu-ţi ţie, Doamne, pentru că mi-ai dat viaţă să văd şi asta!" După aceea s-a întors din nou spre mine şi m-a întrebat: „De unde sînteţi, domnule locotenent?". „De la Marea Neagră, părinte, de la Constanţa". „Să vă ajute Dumnezeu". Eram la Carei, înspre ziua de 25 octombrie 1944.

PROMISIUNE

Pasionat de istorie, dl. VICTOR ANDRONIC, ne scrie din oraşul Landshut, R.F.G.: Acum cînd mult frămîntata ţară românească a trecut prin furcile caudine, îmi rezerv şi eu dreptul de a vă cere respectuos să mă abonaţi la revista dvs. Doresc să primesc toate numerele, de cînd aţi început publicarea noii serii. Vă promit să fiu un bun cititor al revistei şi poate chiar şi un bun colaborator.

NUME

COSTACHE PINTILIE, învăţător pensionar, din com. Matca, jud. Galaţi, **ne semnalează că în nr. 9/1989, la p. 27, apare menţionat odată Virgil Tilea, iar altădată Viorel Tilea, solicitîndu-ne să precizăm care este forma corectă a prenumelui fostului ministru al ţării noastre la Londra în 1939.**

Numele său este Viorel Virgil Tilea (vezi şi nr. 10/1975 al revistei noastre, unde la p. 17 am publicat o notă biografică a diplomatului român).

CERERI ŞI OFERTE

MIRCEA NICHITUŞ, str. 7 Noiembrie, nr. 5, Vatra Dornei, **solicită: colecţia 1/1967-1974; nr. 4/1975; 4/1984; 11/1986.**

FLORIN GEORGE ZAHARIA, str. Bozieni, nr. 9, bl. 830 bis, sc. A, ap. 4, Bucureşti, **solicită: nr. 10/1988.**

CONSTANTIN MIRONESCU, str. Oştirii, nr. 6, bl. 78 A, sc. B, ap. 65, Sibiu, **solicită: nr. 5/1987; oferă numerele disparate din anii 1968-1989.**

NICOLAE PURCARU, str. 7 Noiembrie, nr. 29, bl A4, sc. 1, ap. 1, Iaşi, **solicită: nr. 1, 2/1967; 1/1971; oferă: nr. 1. 2. 3. 6. 9-12/1968; 1/1969; 1-3, 5, 6, 9, 10/1970; 1/1972; 6/1975; 1/1977; 1/1981; 5/1984.**

LAUREAN GHEMEŞ, Piaţa Trandafirilor, nr. 27–30, ap. 22, Tîrgu Mureş, **solicită: nr. 1, 3/1967; oferă: nr. 7, 8/1967; 2-8, 10-12/1968; 1-5, 9, 12/1969.**

ELENA PAŢURCĂ, Aleea Lunguleţ, nr.6, bl. DH, sc. III, ap. 127, Bucureşti, **oferă colecţia 1967-1987.**

CONTENTS (Romanian History) **A. Dumitriu** Nosce te ipsum ● Madrid. The XVII International Congress of Historical Sciences: **D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Vilar, H. Ahrweiler, C. Popişteanu, V. Şandru, E. Denize** ● **M. Dinescu** The Mammoth and Literature — Essay written against ceauşescu's Dictatorship, November 1989 ● 23 August 1944 — The Records of the Protagonists: **Mihai de Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrăşcanu, I. Antonescu** ● **M.T. Georgescu** April 1953. The End of Historian Gh. I. Brătianu ● **I. I. Nistor** Luca Arbore — Stephen the Great's Conetable ● **G. Potra** 1802. A German Countess at the Princely Court in Bucharest ● **A. Şiperco** August 1944. The Swiss Minister cables from Bucharest (V) ● **I. Flueraş** 1920. How did the Romanian Communist Party affiliate with the Comintern (II) ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **A. Dumitriu** Nosce te ipsum ● Madrid. Le XVII-ème Congrès International des Sciences Historiques: **D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Vilar, H. Ahrweiler, C. Popişteanu, V. Şandru, E. Denize** ● **M. Dinescu** Le mammouth et la littérature — un essai du novembre 1989 contre la dictature ceauşescu ● Le 23 août 1944 — points de vue des protagonistes: **Mihai de Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrăşcanu, I. Antonescu** ● **M.T. Georgescu** Avril 1953. La mort de l'historien Gh.I. Brătianu ● **I.I. Nistor** Luca Arbore — un connétable d' Etienne le Grand ● **G.Potra** 1802. Une comtesse allemande à la Cour voivodale de Bucarest ● **A. Şiperco** Août 1944. Les rapports confidentiels du ministre de Suisse à Bucarest (V) ● **I. Flueraş** 1920. Dans les coulisses de l'adhérence du Parti Communiste de Roumanie au Komintern (II) ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **А. Думитриу** Nosce te ipsum ● Мадрид: XVII-ый Международный конгресе историчеких наук: **Д. Беринден, А. Нюнез, Е. Де ла Торре Вилар, Х. Арвейлер, К. Попиштеану, В. Шандру, Е. Денизе** ● **М. Динеску** Мамонт и литература — очерк ноября 1989 против чаушескковской диктатуры ● 23 августа 1944 г. — точки зрения исполнителей: **Михай Гогенцоллери, Г. Михаил, И. Маниу, К.И.К. Брэтияну, К. Тител Петреску, Д.Д.Пэтрэшкану, И. Антонеску** ● **М.Т. Джеорджеску** Апрель 1953 г. Смерть историка Г.И. Брэтияну ● **И.И. Нистор** Лука Арборе — гетман Штефана Великого ● **Г. Потра** 1802 г. Немецкая графиня при господарском дворе в Бухаресте ● **А. Шиперко** Август 1944 г. Донесения министра Швейцарии в Бухаресте (V) ● **И. Флуераш** 1920. За кулисами вступления Румынской Коммунистической Партии в Коминтерн (II) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **A. Dumitriu** Nosce te ipsum ● Madrid. Der XVII Internationale Kongress der Geschichtswisenschaftler **D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Vilar, H. Ahrweiler, C. Popişteanu, V. Şandru, E. Denize** ● **M. Dinescu** Der Mammuth und die Literatur. Ein Essay, von November 1989, gegen Ceauşescus Diktatur ● 23 August 1944. Standpunkte der Protagonisten: **Mihai von Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrăşcanu, I. Antonescu** ● **M.T. Georgescu** April 1953. Das Ende des Historikers Gh.I.Brătianu ● **I.I. Nistor** Luca Arbore— ein Ratgeber des Stephan der Grosse ● **G. Potra** 1802. Eine deutsche Gräfin am Bukarester Herrscherhof ● **A. Şiperco** August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (V) ● **I. Flueraş** 1920. Hinter den Kulissen der Beitretung der rumänischen Kommunistische Partei zum Komintern (II) ● In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **A. Dumitriu** Nosce te ipsum ● Madrid. El XVII-o Congreso Internacional de Ciencias Históricas: **D. Berindei A. Nuñez, E. De la Torre Vilar, H. Ahrweiller, C. Popişteanu, V. Şandru, E. Denize** ● **M. Dinescu** El mamut y la literatura — ensayo de noviembre de 1989 contra la dictadura de ceauşescu ● 23 de agosto de 1944 — puntos de vista de los protagonistas: **Miguel de Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrăşcanu, I. Antonescu** ● **M. T. Georgescu** Abril de 1953. La muerte del historiador Gh.I.Brătianu ● **I.I. Nistor** Luca Arbore — un condestable de Esteban el Grande ● **G. Potra** 1802. Una condesa alemana en la Corte principesca de Bucarest ● **A. Şiperco** Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest (V) ● **I. Flueraş** 1920. De entre los bastidores de la afiliación de Partido Comunista Rumano al Comintern ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 8 (281), august 1990. Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de : *Gheorghe Davíd, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popişteanu (redactor şef). Marian Ştefan, Ioana Ursu (secretar general de redacţie)* ; secretariat tehnic : *Anton Tănase, Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre* ; macheta artistică : *Radu Ion Popescu;* tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic Bucureşti cu sprijinul colectivelor secţiilor fotoculegere, offset şi legătorie.

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — Bucureşti

42 427